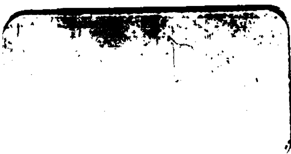

Netherlands

DE COSTUMEN VAN BREDA

AANGAANDE

DE HUWELIJKSGEMEENSCHAP.

DE COSTUMEN VAN BREDA

AANGAANDE

DE HUWELIJKSGEMEENSCHAP.

AKADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN HET ROMEINSCH EN HEDENDAAGSCH REGT

AAN DE HOOGESCHOOL TE LEYDEN,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS

Dr. J. H. SCHOLTEN,

VOOR DE FACULTEIT TE VERDEDIGEN

DOOR

JAN JACOB LORE.

OP ZATURDAG DEN 24 MEI 1856.

Des namiddags ten 2 ure.

TE BREDA, BIJ

BROESE & COMP.,

1856.

Forty

L

AAN MIJNE OUDERS.

INLEIDING.

Toen ik nadacht over een onderwerp, geschikt om als Academische proeve te worden behandeld, lachte mij dadelijk het costumiere regt mijner geboorteplaats toe; te gelijk echter zag ik de moeijelijkheden in, welke aan een zoodanig werk verbonden waren; ik moest mijne krachten gaan beproeven aan een gedeelte der regtswetenschap, aan hetwelk ik tot nu toe mijne studiën niet bepaald gewijd had; ik moest een veld gaan bearbeiden, dat nog bijna geheel onbeploegd daar neder lag. Ik aarzelde, tot dat het toeval voor mij besliste; ik sloeg de Oude-Keurboeken van Breda open, en op eene der eerste plaatsen, welke zich aan mijne oogen voordeden, zag ik dat men de voortreffelijkheid van de costumen dezer stad alom had erkend; in een der eerste stukken, welke ik nalas, stond dit voor Breda zoo vleijend verzoek van de Schepenen van Dordrecht, geschreven (1):

»*Eersame wijse zeer geminde Vrienden,*

Alsoo vast dagelicx gebreke en nijen vonden gesoicht en hantiert worden bij enigen van onsen ondersaten ende lantpoirteren in onsen bedrive geseten, roerende ende aengaende den rechte ende costume die wij bij tijden binnen onser stede

---

(1) *Register Manier van Procederen*, fol. I.

ende binnen Zuijthollant van dagelicxe schulden hantieren daer in van node is te versien mit gueder Ordinancie, daerop te maken, dair men 't recht te bet mede volgen ende onderhouden mochte, so souden wij dairop gheerne bij onsen gemeenen rade ende vroeschap een ramijnghe ende guede Ordinancie ordineren, so wij die best versien ende ordineren mochten die daer best op dienden. Ende want wij dan lieve geminde Vrienden inder waerheijt verstaen, dat Ghij sonderlinge boven enige andere steden, well die beste forme ende manieren van recht hebt op uwen poirteren ende ondersaten in uwer Stat ende in uwen bedrijve, so ist dat wij aen u zeer vrintlijck versoeken ende begheren dat Ghij ons mit desen onsen bode op onsen cost in schrijffte besloten gonnen ende seijnden wilt, wat maniren dat Ghij hebt van recht van schulden enz.

Gescreven t'svrijdages op Sinte Laurensavont Anno: LIIII." (1)

Deze vond was beslissend; hij deed mijn verlangen zegepralen, hij zette mijne vrees neder; ik besloot het werk te beginnen, doch in de overtuiging dat ook deze proeve dezelfde toegevendheid ondervinden zou, welke zoo velen te beurt valt.

Slechts omtrent enkele onderwerpen bevatten de costumen van Breda eenigzins uitvoerige bepalingen, die ze voor eene afzonderlijke behandeling geschikt maken; en ik zag mijne keuze alzoo beperkt: tot het regt van naasting, de voorschriften omtrent renten, het successieregt, en de bepalingen omtrent de huwelijksgemeenschap. Het eerste punt heeft, meen ik, reeds vroeger tot stof eener dissertatie gediend; de duisterheid, welke nog immer over de natuur der renten verspreid is, schrikte mij af van dit onderwerp; terwijl eindelijk de uitgebreidheid van het successieregt mij mijne keuze op de behandeling der huwelijksgemeenschap deed bepalen.

---

(1) De eerste cijfers van het jaartal onder dit verzoek opgegeven, zijn onleesbaar; daar echter het antwoord van de Schepenen van Breda vóór 1500 is opgezonden, zoo is het niet onwaarschijnlijk, dat de brief van de overheid van Dordrecht van 1454 dateert.

Alvorens het costumiere regt te bewerken, meende ik mij zelve geene ondienst te bewijzen, met de uitgestrektheid der Baronnie na te gaan, met de jurisdictie van Breda te bepalen; ik bedroog mij evenwel, ik werd in dit onderzoek van het eene punt naar het andere voortgesleept, en ik offerde een groot gedeelte van mijnen tijd op aan een werk, hetwelk mij bij de bearbeiding van mijn hoofdonderwerp slechts zeer weinig nut kon verschaffen. Om het regtsgebied van Breda te bepalen, moest ik ten aanzien van vele dorpen den tijd opsporen, in welken zij tot de Heerlijkheid gekomen waren. Eerst nadat ik een' geruimen tijd op deze wijze was voortgegaan, gevoelde ik mijne dwaling, doch ik begreep dat het toen beter was, het begonnen werk te voleinden, dan dien tijd geheel nutteloos te hebben besteed; en het is daaraan toe te schrijven, dat ik thans in deze inleiding, eene korte geschiedenis van Breda aanbied, met eene opgave van de dorpen, die tot de Baronnie behoorden, of die aan de hoofdbank van Breda appelleerden.

Doch noemde ik dit gedeelte van mijne proeve, ten opzigte van de behandeling der huwelijksgemeenschap, nutteloos, zoo scheen het mij daarentegen noodzakelijk toe, nog een ander onderzoek aan de bearbeiding der costumen te doen voorafgaan; ik meende het municipale regt van Breda niet te kunnen bewerken, dan na alvorens te hebben nagespoord, hoe en wanneer de costumen dezer stad ontstaan waren, en door welk regt zij, indien hare bepalingen zwegen, behoorden te worden aangevuld; deze beide vragen heb ik dus in een eerste hoofdstuk behandeld. En eindelijk heb ik mijn onderzoek bepaald tot het municipale regt van Breda; die leerstukken van de gemeenschap, omtrent welke in de costumen geene voorschriften gevonden werden, heb ik onaangeroerd gelaten; en ik heb derhalve alleen van de wettelijke gemeenschap bij eerste huwelijk gesproken, zonder mij speciaal met de huwelijksche voorwaarden of de gemeenschap bij tweeden echt in te laten.

Men schijnt in de laatste tijden over het algemeen de Taxandriërs als de vroegste bewoners dezer gewesten te beschouwen (1); die door hunne vermenging met de Saliërs, welke zich omtrent het jaar 360 in deze streken hadden nedergezet (2), onder het Frankische gebied gekomen zijn; tot dat zij bij de verdeeling, welke in 511 van dit rijk plaats greep, meer bepaaldelijk aan Austrasiën werden toegevoegd (3).

Men verhaalt, dat door Dagobert, een' der eerste koningen van dit Oost-Frankische rijk, aan Geertruid, tweede dochter van Pepijn van Landen, de Heerlijkheid Strijen in leen is afgestaan. Wel is het bekend, dat en Pepijn, en zijne dochter in deze streken vele bezittingen gehad hebben, tot welke onder anderen Bergen-op-Zoom moet gerekend worden (4); doch wij betwijfelen of er in dien tijd reeds van de oprigting van eene Heerlijkheid Strijen kan gesproken worden, daar er toch, althans voor zoo verre ons bekend is, toenmaals nog geene leenen werden uitgegeven. Men meldt verder, dat haar opvolger Witger, die omstreeks het jaar 650 leefde, het eerst den titel van Graaf van Strijen gevoerd heeft; terwijl in 888, onder den zevenden Graaf van dit landschap, insgelijks Witger geheeten, Breda tot eene stad verheven en met wallen omringd zou zijn. Onmogelijk is het, uit deze oude berigten met juistheid het valsche van het ware te onderscheiden; doch als zeker mag men aannemen, dat het Graafschap Strijen tot de oudste leenen behoorde; daar wij vinden dat Zuentibold, een der laatste koningen van Lotharingen, in den oorlog, dien hij omstreeks 898 tegen Karel den Eenvoudige voerde, door zijn leenman, den Graaf van Strijen, werd ondersteund (5); terwijl ook Hilsondis zich, in den Stichtbrief van de beroemde abtdij van Thoor, gelegen aan den linkeroever

---

(1) Thomas Ernst van Goor, *Beschrijving der Stadt en Lande van Breda*, fol 1.; Reigersman, *Dissert. de Baronnia Bredana*, pag. 6, Lugd. Bat. 1774; Raepsaet, *Precis Topographique de l'ancienne Belgique*, pag. 32 (*Oeuvr. compl. Tom. III*). (2) Raepsaet, *Analyse de l'origine et des progrès des droits des Belges*, Tom. I. No. 52 (*Oeuvr. compl. Tom. III*). (3) Van Goor in op. laud. fol. 8; *Bredasche Chronijk*, bl. 13. (4) Dewez, *Histoire Générale de la Belgique*, Tom. II. pag. 118, Aanteek. (5) Van Loon, *Aloude Holl. Historie*, deel II, bl. 135; van Goor, in op. laud., fol. 11.

van de Maas, niet verre van Maseijk (1), reeds in 992 noemde, *Ego Hilsondis Comitissa terrae de Strijen* (2).

En hieruit blijkt alzoo genoegzaam, dat het Graafschap Strijen omtrent dezen tijd als leen van den koning van Lotharingen bezeten werd.

Alvorens nu de geschiedenis te vervolgen, willen wij eerst de ligging van deze Heerlijkheid nagaan. — Het Graafschap Strijen strekte zich in de oudste tijden uit, van de Strene en de Oude Maas tot aan het Markgraafschap van Antwerpen. Moeijelijk is het, den juisten loop dier beide rivieren te bepalen; zooveel schijnt echter zeker, dat de Strene zich niet verre van het tegenwoordige Maasdam, van de Oude Maas, die toenmaals meer zuidelijk, midden door den later ontstanen Biesbosch, liep, afzonderde, om zich op de hoogte van Bergen-op-Zoom met de Schelde te vereenigen (3); dit vinden wij bevestigd in de Bredasche Chronijk, die algemeen aan JAN VAN VLIET wordt toegeschreven, in welke wij lezen (4):

» *Anno* 603. *Theodebert, had tot landvooghd over dese onse Landstreeck gestelt eenen Strenius, t'zij dat hij soo genoemt ofte nae den naem van sijn gouvernement geheten wierdt. Hoe t'zij, hij heeft doen de Riviere, die hij uijt de Maes van Strijenmonde af tot bij Strijenham in de Schelde leijde, mede alsoo doen noemen, de Strene, ende op de selve een Tolhuijs gebouwt, doen Streenbergh, nu Steenbergen noch geheten. Welcker naem dese geheele Landstreeck zedert mede deelachtigh geworden is.''*

Thans zijn er van deze rivier geene sporen meer overig. Het landschap Strijen zal alzoo bevat hebben: Geertruidenberg, met vele dorpen door den vloed van 1421 verdronken; Zevenbergen, de Baronnie van Breda, Steenbergen, het Marquizaat van Bergen-op-Zoom, tot aan de stad en het regtsge-

---

(1) *Notice Historique sur l'ancien Chapitre Impérial de Chanoinesses à Thorn*; zie ook VAN GOOR, fol. 11. (2) Deze Stichtbrief is te vinden bij VAN GOOR, in op. laud., proeve No. 4. (3) VAN GOOR, fol. 2; Mr. W. BILDERDIJK, *Geschiedenis des Vaderlands*, op de kaart staande in het eerste deel, bl. 208. (4) bl. 13, zie ook *Bredasche Clio*, bl. 92, noot a.

bied van Zandvliet; en verder bepaald zijn: zuidelijk, door het land van Rijen en de Meijerij van Hoogstraten, en oostelijk door de Meijerij van 's Hertogenbosch.

Hilsondis, om thans tot de geschiedenis terug te keeren, had tot opvolgster hare dochter Benedicta, na wier kinderloos overlijden, het gebied op haren neef Raginer overging, die het Graafschap in 1039 tusschen zijne beide zonen in dier voege verdeelde, dat den oudsten hunner, Lambrecht geheeten, als Graaf van Strijen, zoude te beurt vallen al het land, hetwelk gelegen was noord-oostwaarts van de Breede Aa, tot aan de Maas en de Strene, bestaande uit Geertruidenberg, Zevenbergen en Strijen, mitsgaders de dorpen in den later ontstanen Biesbosch begrepen; terwijl zijn tweede zoon Hendrik, als *eerste Heer van Breda*, het gedeelte verkreeg, hetwelk zuidwaarts van de Aa en de Strene, langs de Schelde tot Zandvliet, gelegen was; bevattende, de Baronnie van Breda, het Marquizaat van Bergen-op-Zoom, Schoten, Merckxem, Eekeren, Loenhout en Oostmal (1).

Deze Heerlijkheid Breda alzoo ontstond uit het Graafschap Strijen, en moest dien ten gevolge ook als leen van Lotharingen worden aangemerkt. Het schijnt evenwel, dat of de vroegere Graven van Strijen, reeds vóór 1039, of later de Heeren van Breda, zich van dien leenband hebben weten te ontdoen, en het land als allodiaal goed bezeten hebben; want wij vinden, dat Godevaart, Heer van Breda, in 1190 of 1169, het kasteel dezer stad, alsmede zijne overige allodiale goederen beneden den Hage gelegen, aan den Hertog heeft opgedragen; terwijl deze, op wien het gebied der Hertogen van Lotharingen was overgegaan, indien de vroegere leenband nog bestaan had, ook zonder opdragt, leenheer, zoowel van het Graafschap Strijen, als van de Heerlijkheid Breda, zoude geweest zijn. Wij zullen later gelegenheid hebben op dit punt terug te komen; thans is het ons genoeg te hebben aangetoond, dat de Heeren van Breda, in 1190 althans, leenmannen van den Hertog waren (2).

---

(1) Van Goor, fol. 12. (2) Deze opdragt is te vinden bij van Goor, proeve No. 6; en Butkens, *Trophées de Brab.*, Tom. I, preuves, pag. 48.

Spoedig daarop, in 1203 of 1200, werd Dirk, Graaf van Holland, na geslagen en gevangen genomen te zijn, gedwongen van zijne aanspraken op Breda afstand te doen, en Hertog Hendrik als leenheer voor Dordrecht, Dordrechtswaarde en Hereswaarde te erkennen (1); in fraaije bewoordingen vinden wij, bij SCRIVERIUS, in zijn *Breda vetus ac nova*, van den twist tusschen deze beide vorsten over Breda, gewag gemaakt, van hetwelk wij hier, wegens de zeldzaamheid van het stuk, den aanvang mededeelen:

Illa ego Principibus quondam dilecta duobus,
Digna quam peteret praeda Brabantus eram.
Breda vetus (memini) gaudebam Hollandica dici:
Scilicet ambigui juris in Historiâ.
Hinc irae, insidiaeque Ducis, cui proxima Sylva,
Et simul Orteni paruit ora soli.
Jam cum pro Breda staret Theodorus in armis,
Provolat Henrico miles in arma Duce.
Et, quia Gradivi fortuna volubilis errat,
Ac permutatas gaudet habere vires,
Hollandus capitur. qui tunc jus omne remisit;
Et lutrum tanti Principis ipsa feror.

Korten tijd daarna, in 1212, werd de leenpligtigheid van Breda aan de Hertogen van Brabant bevestigd en versterkt; Godevaart II. namelijk, Heer van deze stad, heeft zich in dit jaar, terwijl hem Ossendrecht en Schakerloo, benevens de helft der Geleij-Tol op de Schelde, door Hendrik van Lotharingen in leen werden gegeven, aan dezen in dier voege verbonden: » *dat hij ende zijn erfgenamen voirtane met heuren Casteelen, Landen, Mannen, Ambachtsluijden ende eijgenen lichamen hem ende zijn erfgenamen getrouwelijck dienen souden;* terwijl *ter confirmatien van desen dingen uijten geboden des voorsz. Godfroids specialijck, alle Ridders ende Ridders zoonen, allen sijns Landts twee hondert ende veertich Man-*

(1) Het accoord hieromtrent getroffen, te vinden bij VAN GOOR, proeve No. 7; in het *Perkamentboek*, fol. 21; BUTKENS, eod., preuves, pag. 53.

nen van den twelf dorpen hiertoe gecoren," gezworen hebben, hem aan zijnen eed te zullen houden (1). Daarop heeft Godevaart III, in 1223, in eene bijeenkomst met den Hertog van Brabant te Lier, erkend dat het kasteel van Breda, alsmede de stad zelve, feudale goederen waren, die den Hertog toebehoorden, en dat hij deze, op dezelfde wijze als zijn vader, van hem als Vassal in leen had (2). Toen daarna Hendrik IV. van Breda overleed, alleen twee dochters, Aleida en Elisabeth, nalatende, is de eerste, die met Hendrik van Loven, Heer van Herstal, een vollen neef van den Hertog, gehuwd was, Vrouwe van Breda geworden; en korten tijd daarop, bij haar kinderloos overlijden, werd Arnout van Loven, broeder van Hendrik, en echtgenoot van Elizabeth, Heer van Breda; en alzoo ging deze Heerlijkheid in het huis van Loven over, hetwelk echter weder spoedig die rijke erfenis moest ontruimen; want toen in 1282 ook Elisabeth stierf, zonder kinderen achter te laten, werd aan Arnout, alleen gedurende zijn leven, het vruchtgebruik van dit leengoed toegestaan; terwijl de Hertog van Brabant den eigendom verdeelde tusschen twee zusters, uit eene zijtak van het vroegere huis gesproten, met name Aleida, gehuwd met Heer Raso van Liedekerke, en Beatrix, huisvrouw van Arnout van Wesemale, welke laatste bij haren spoedig gevolgden dood, door haren zoon Gerard van Wesemale in al hare regten werd opgevolgd. Aan Raso, Heer van Liedekerke, werd Breda, met toebehooren; aan Gerard van Wesemale Bergen-op-Zoom met ab- en dependentien toegedeeld, om na den dood van Heer Arnout van Loven, die in 1290 voorviel, aanvaard te worden.

In 1290 derhalve werd Bergen-op-Zoom van de Heerlijkheid Breda afgescheiden; en de Baronnie werd van dezen tijd af, op weinige uitzonderingen na, in het algemeen beperkt binnen dezelfde grenzen, welke haar ook later omsloten; wij

---

(1) Het charter is te vinden bij VAN GOOR, proeve No. 8, en in het *Perkament boek*, fol. 24.

(2) Het bewijs van deze bevestiging der leenpligtigheid, afgedrukt bij VAN GOOR, proeve No. 10.

zullen dus deze verdeeling van 1290, als basis van onze jurisdictie-bepaling aannemen, en zien:

1°. Welke plaatsen, volgens de meening der oudere schrijvers, thans aan de Heeren van Breda werden toegedeeld.

2°. Welke dorpen wij kunnen bewijzen, dat mede ten zelfden tijde tot de Baronnie behoord hebben.

3°. Welke plaatsen later nog tot deze Heerlijkheid gekomen zijn; terwijl wij hierbij de verdere geschiedenis van Breda, voor zoo verre zij ons van dienst wezen kan, zullen behandelen.

en 4°. eindelijk, welke de grenslijnen van de nu beperkte Heerlijkheid waren; te gelijk aantoonende in hoe verre er binnen haar gebied nog dorpen gelegen waren, die hetzij een' ander' Heer hadden, hetzij tot een ander regtsgebied behoorden.

I. Wij hebben gezien, dat de Heerlijkheid Breda, toen zij in 1039 uit een gedeelte van het Graafschap Strijen ontstond, de latere Baronnie, Steenbergen, het Marquizaat van Bergen-op-Zoom, Schoten, Mercxem, Eekeren, Loenhout en Oostmal, bevatte; en het zijn dus deze landen welke tusschen Raso van Liedekerke en Gerard van Wesemale moesten verdeeld worden.

De grensscheiding welke, op bevel van den Hertog zelve (1), ter bepaling van het gebied dezer beide Heeren, werd opgemaakt, is door plaatsen aangeduid, welker namen thans grootendeels niet meer bekend zijn (2), zoodat wij ons zullen moeten te vreden stellen met de opgaven na te gaan, welke omtrent deze verdeeling bij de oude schrijvers gevonden worden; daar echter allen uit DE ROUCK geput hebben, zoo zullen wij slechts datgene aanhalen, hetwelk deze schrijver ons aangaande meergemelde scheiding mededeelt, met aanwijzing van eene enkele opgave, die van de zijne eenigzins verschilt.

---

(1) *Perkament boek*, fol. 26 en 26 vso; dit bevel is ook afgedrukt bij VAN GOOR, proeve No. 24; LE ROIJ, *Notit. Marchion.*, bl. 478; BUTKENS, preuves, I., pag. 120; MIRAEUS, *oper. dipl.*, I., pag. 775. (2) *Perkament boek*, fol. 27; VAN GOOR, proeve No. 25; VAN MIERIS, *Groot Charterb.*, I., p. 504.

Bij DE ROUCK (1) dan, die ook door VAN GOOR is nagevolgd, vinden wij van deze verdeeling in de volgende woorden gesproken:

Dienvolghende committeerde de voorsz. Hertoghe, de limitatie ende palinghe daer af te doen, Heeren Jan de Bere, Riddere ende Everdij, Schoutet van Antwerpen, die de selve ghedaan ende gheeffectueert hebben voor soo veel aanginck den verschen wildert, in de maendt van April 1290, terstont naer het overlijden des voorsz. Heeren Aernout van Loven. In der voeghen dat Breda, Oosterhoudt, Nispen, Hulsdonk, Calfdonk, Gilse, Ginneken, Bavel, ten Rijen, Cleyn-Oosterhoudt, Dorst, Dongen, Haghe, Etten, der Heijden ende Teteringen met hare appendentiën zijn gevolght Heer Raes van Gaveren, Heer van Liedekerken, etc., ende Heer Gerrit van Wesemale, Berghen, Wouw (uijtgenomen de ghehuchten Vroenhoudt, Vinkebrouck ende Hainc die hun recht halen onder Breda, sonder voorder), Heerle, Halteren, Noortgeest, Borchvliet, Hildernisse, Woensdrecht, Put, 's Gravenwesel, Schoten, Mercxem, Rucvenne, Schakerlo ende Ossendrecht met alle haer toebehoorten. Soo dat de paelscheijdinge deser Heerlijckheijt van Berghen, eijgentlijck hem streckte Oost, aen 't landt van Breda, ende den abt van Tongerloo; Zuijdt 't landt van Eekeren, ende met den dam van Eekeren, ende Borchvliedt: Noordt aen t' Waterlandt, ende in 't midden van 't Scheldt, tot Zeelandt; ende met eenen eijnde totten ghemeenen van Steenberghen ende 't gemeene landt paelde Westwaert tot den lande van Breda."

Verder meldt deze schrijver, dat dit gemeen gebleven land bestond uit: Steenbergen, Gastel, Kruisland, Caleloo, Ouden en Nieuwen Bosch, de Hoeven, de St. Mertens Polder, Nieuwgastel, Standaarbuiten, Fynaart, Ruigenhil en Appelaar, welke plaatsen tot het jaar 1458 in het gezamenlijk bezit der beide Heeren gebleven zijn.

Ook het *Corpus juris civilis Bredani* deelt ons deze ver-

---

(1) In zijn *Nederl. Herauld*, bl. 287.

deeling mede, met eene kleine afwijking echter van de opgave, welke wij uit DE ROUCK hebben aangehaald, wij lezen aldaar (1):

» *Anno 1290 wort breda verdeelt in het lant van breda specialiter soo gesegt ende in het lant van bergen-op-ten Zoom.*

Nota. Het voorscr. lant van breda es bij verdeeling anno 1290 aengecomen aen heer Raso van Gaveren tegen heer Gheerard heer en baron van Wesemael, was doen ter tijt bestaende volgens cavelinge aengetogen in de historie van der houck (2) : *Oosterhout, Cleyn Oosterhout, Dorst, Nispen, Hulsdonk, Ghilze, ten Rijen, Dongen, Ghinneken, Bavel, Haghe, Etten en Teteringen met zijne appendentiën.*

In deselve cavelinge en resort en enclavement van dien lande van breda wort nijet gementioneert, Roosendael, noch Groot of Cleyn Sundert, noch Rysbergen, noch Sprundel, noch de Leur, noch oock ter Heyden, noch Alphen, Baerl en Chaem, welcke plaetsen nu onder het lant van Breda getelt worden."

Deze beide opgaven stemmen alzoo volkomen met elkander overeen, alleen met deze uitzondering, dat in de laatste, de dorpen *ter Heijden* en *Calfsdonk* niet genoemd worden onder de plaatsen, welke in 1290 aan den Heer van Breda werden toebedeeld; deze uitlating evenwel is, naar ons inzien, ten onregte geschied; wij gelooven te kunnen aantoonen, dat ook deze beide dorpen reeds toen tot de Heerlijkheid behoorden.

Ter Heijden. Dit dorp vinden wij immer met Hartel, Scheijmaar, Wagenberg en Sonseel, te zamen genoemd; die allen onder de hoofdkerk van Breda parochieerden, en gezamenlijk onder ééne schepenbank behoorden, die eerst te Hartel, en later te ter Heijden gevestigd was. De ingezetenen dezer dorpen zijn tot het jaar 1400 buitenpoorters van Breda geweest; dit blijkt uit het verdrag, tusschen de Schepenen

(1) fol. I. (2) Der Houck, waarschijnlijk verkeerdelijk geschreven voor DE ROUCK.

dezer stad en die van Hartel gesloten, waarbij aan deze laatsten werd toegestaan, om onder hunne vierschaar eene Kapel te bouwen, die echter steeds afhankelijk zoude blijven van de Moederkerk van Breda; terwijl in ditzelfde contract werd bepaald (1): *dat die Scepenen, Gezwoerne ende gemeijn Poorte van Breda, dese goede lude die in der Vierschaer van Hertel woenachtig sijn altoes sullen houden in der Protectie ende beschermte als zij tot hier geweest hebben; Behoudelic dien, dat van deser tijt voert nummermeer man, die dair geseten is ontfangen sal worden in Poorterschapen tot Breda; mer die nu Porters zijn, die mogent bliven haer leefdage lanck, ende die daer nae Poorter sijn sal, die moet binnen der stadt vriheijt woenen."* Vóór dat jaar derhalve behoefden zij, om poorters van Breda te wezen, niet binnen de vrijheid der stad te wonen; zij waren niet onderworpen aan de verpligtingen welke de bewoners van andere dorpen moesten nakomen, ten einde het poorterschap te kunnen verkrijgen (2); de geboorte was voor hen voldoende, alle ingezetenen van gemelde dorpen waren buitenpoorters van Breda; wij vinden dit nog duidelijker in eene oude Ordonnantie van 1356 bepaald, in welke wij lezen (3):

---

(1) Het is te vinden bij VAN GOOR, proeve No. 52.

(2) Zie de vereischten, welke er te Breda gevorderd werden om poorter te kunnen worden, bij MONTENS, *Loci Communes op de Costuijmen der Stad en Lande van Breda*, MSS, tit. 19, *van de Binnen en Buijten poorteren.* Wij zullen ons bij de behandeling van ons geheel onderwerp veelal op dit handschrift moeten beroepen; het is, na de costumen zelve, de beste en geloofwaardigste bron om de gebruiken der Baronnie te leeren kennen. In 1598 werd aan den Burgemeester MONTENS, den Burgem. 's GRAUWEN, den Schepen BUYSSEN, den Oud-Burgem. JAN CHEEUWS en den advocaat Mr. HENDRIK MONTENS, door de schepenbank van Breda de last opgedragen, om de costumen en gebruiken dezer stad, met die van Mechelen en Antwerpen te vergelijken, ten einde aldus het municipale regt van Breda te verbeteren en uit te breiden. Deze commissie heeft echter haar werk niet volbragt; doch de heer HENDRIK MONTENS alleen heeft in dit Manuscript, uit 29 titels bestaande, alle gebruiken dezer stad bijeen verzameld; en ofschoon dit stuk nimmer door de schepenbank is bekrachtigd, zoo mogen wij echter op de juistheid van de daarin vermelde usantien vertrouwen, aangezien de heer MONTENS als een der bekwaamste regtsgeleerden van de Baronnie vermeld wordt. Deze *Loci Communes* zijn veelal bekend onder den naam van *Costumen van* MONTENS; ze zijn in het *Corpus jur. civ. Bredani*, fol. 333—421, opgenomen.

(3) Zie *Klein-Keurboek*, *Houte Boecxken* geheeten, fol. 43.

Hoet dlant van Breda heirvaert trecken sal.

Dit syn die ordinantie hoe dlant van Breda in haren oerloghe sculdich syn te varen met haren karmen: Ende die ghevonden sijn bi der Ouders ende bi den wijsrom van den lande; in geghenwoordicheden tsheeren van breda, Ende die die heer van breda altoes voirdaen ghehouden wil hebben. Gescreven in 't Jaer ons heeren MCCCLVI des Sat'daeghs voer onser vrouwen dach Assumptio.

In den eersten soe sullen die poorte van breda voren altoes varen met haren ambachte, ghelijc als si tot haeren toe ghedaen hebben ende naest der scepenen waghen van breda soe sal varen heeren Jans waghen van den houte (1)*; heeren Aernts soen was ende synre nacomelinghe. Ende daerna die van gagheldonc als sie varen met die van breda. Item soe sullen vaeren die uter haghe daerna, daerna die van Ghinneken, daerna die van Oesterhout, daerna die van Etten, Daerna die van der ennighen van Rijsterberghen, Daerna die van baerle, daerna die van Alphen, Daerna die van Ghilse, Daerna die van Rosendale, Ende die van tateringhen, van Scijmmer, van hertel van der heyden ende die van Zonzeel die sullen varen altoes naest der poerte van Breda*, WANT SY DER POERTE TOEBEHOEREN."

Wij hebben gezegd, dat de ingezetenen van ter Heijden, Hartel, Scheijmaar, Sonseel, en ook die van Wagenberg, vóór het jaar 1400 buitenpoorters van Breda waren; voor dit laatste dorp zullen wij evenwel eene onderscheiding behooren te maken; het schijnt, dat Wagenberg in de eerste tijden eene hooge, op zich zelve staande Heerlijkheid heeft uitgemaakt, die nog in 1349 door Hertog Jan III van Brabant aan Willem van Duvenvoirde in leen gegeven is, onder bepaling dat zij, bij zijn kinderloos overlijden, op Jan van Polanen, later Heer van Breda, komen zoude (2); van

(1) JAN VAN DEN HOUTE was omtrent het jaar 1350 Heer van Etten; in wiens geslacht deze Heerlijkheid tot 1450 gebleven is. Zie VAN GOOR, fol. 387.

(2) VAN GOOR, fol. 358; P. NUIJTS, *Bredasche Clio*, bl. 89, noot b.

daar ook dat wij bij evengemelde ordonnantie niet vinden opgegeven, in welke orde de ingezetenen van Wagenberg onder den Heer van Breda ten krijg trekken moesten, als zijnde dit dorp in het jaar 1356 nog onafhankelijk van deze stad. Daar evenwel Willem van Duvenvoirde in 1358 werkelijk stierf, zonder kroost na te laten, zoo moest de bepaling, waaronder hij het leen ontvangen had, thans worden nagekomen, en Jan van Polanen werd als Heer van Wagenberg erkend. Het schijnt, dat deze in het vervolg van tijd dit leen niet afzonderlijk heeft verheven, dat het, onder hem reeds, bij de Heerlijkheid Breda gevoegd is; want wij vinden in het vroeger aangehaalde contract, in 1400 tusschen de Schepenen dezer stad en die van Hartel gesloten, vermeld, dat Wagenberg in dien tijd mede tot de vierschaar van Hartel behoorde, en derhalve geene afzonderlijke hooge Heerlijkheid meer uitmaakte. De ingezetenen van Wagenberg dus zijn alleen van 1358 tot 1400 buitenpoorters van Breda geweest; de vier overige dorpen daarentegen schijnen van de vroegste tijden in deze stad te hebben geparochieerd, en gezamenlijk slechts ééne vierschaar gehad te hebben. En zien wij dan nu, of wij kunnen aantoonen, dat deze plaatsen in 1290 aan Raso van Gaveren zijn toebedeeld, en dus niet in vervolg van tijd tot de Heerlijkheid Breda gekomen zijn.

Wij vinden vooreerst, dat Arnout en Elisabeth, Heer en Vrouwe van Breda, de Praemonstratenser Nonnen van St. Katarinendal, die zich korten tijd te voren van Wouw naar Breda verplaatst hadden, met eenige landerijen onder Sonseel gelegen, begiftigd hebben (1).

Dit dorp behoorde alzoo in 1270 aan de Heeren dezer stad, en daar het, gelijk wij zoo even zeiden, immer met ter Heijden en de beide overige plaatsen, is vereenigd geweest, zoo mogen wij hieruit besluiten, dat ook ter Heijden reeds in 1270 tot de Heerlijkheid gerekend werd.

Verder vinden wij, dat de *Krauwelgorsch*, die mede onder ter Heijden gelegen was (2), in 1310 door den Heer van

(1) Van Goor, fol. 17. (2) Van Goor, fol. 358.

Breda werd weggeschonken (1); zoodat dit dorp, korten tijd vóór, en weinige jaren na 1290, tot de Heerlijkheid behoorde, en derhalve bij de scheiding zelve aan Raso, Heer van Liedekerke, zal zijn toebedeeld.

Calfsdonk. Het Charter, in hetwelk de grensscheiding, zoo als ze in 1290 tusschen Breda en Bergen-op-Zoom is vastgesteld, wordt opgegeven, duidt zelf aan dat Calfsdonk, hetwelk nimmer een afzonderlijk dorp heeft uitgemaakt, maar altijd tot de vierschaar van Rozendaal behoord heeft, bij de verdeeling aan Breda is toegevoegd; in het laatste gedeelte van dit stuk toch lezen wij (2): » *Ende elck heere die heeft zijn gerechte hoge ende nedere binnen zijnen palen van den Wildert. Voirt sal elck heere hebben ende behouden voor sijn oorthoift van desen voorscr. moere die wildert, die leecht tusschen dit moer ende Calfsdonk,* 'T DORP MET SIJNEN GERECHTE, *ende die wildert die leecht in 't eijgen van Akeren* DIE ES 'T HEEREN VAN BREDA."

Ter Heijden en Calfsdonk alzoo werden beide in 1290 aan den Heer van Breda aanbedeeld, en wij moeten dus de opgave van DE ROUCK als de juiste erkennen; volgens wien Raso van Liedekerke bij de scheiding verkreeg: Oosterhout, Nispen, Hulsdonk, Calfsdonk, Gilze, Ginneken, ter Heijden, Bavel, Rijen, Klein-Oosterhout, Dorst, Dongen, Hage, Etten en Teteringen; terwijl hij tot 1458 met den Heer van Bergen-op-Zoom in gemeenschap bleef bezitten: Steenbergen, Kruisland, Gastel, Ouden- en Nieuwen Bosch, Caleloo, Fijnaart, Ruigenhil, Appelaar, den St. Mertens-Polder, de Hoeven, een gedeelte van Wouw en een gedeelte van Rozendaal; op welke wijze deze goederen werden gescheiden zullen wij later, sub n°. 3, nagaan. Hier blijft ons alleen nog te onderzoeken, aan wien de vijf dorpen, Schoten, Mercxem, Eekeren, Loenhout en Oostmal, werden toebedeeld, die buiten de grenzen van de Baronnie, zoowel als van het Marquizaat gelegen, echter, zooals wij vroeger zagen, in 1039 bij de verdeeling van het Graafschap Strijen, aan de Heeren van Breda gegeven waren.

---

(1) VAN GOOR, fol. 20. (2) *Perkament boek*, fol. 27; en afgedrukt bij

In het vervolg van het Charter, waarin de grensscheiding tusschen Breda en Bergen-op-Zoom is opgenomen, lezen wij nog deze woorden: »*ende die wildert die leecht te* SCHOTEN *ende te* MERCXEM *die es mijns heer Geraerts, heere van Bergen;* en hieruit maken wij derhalve op, dat deze beide dorpen thans van Breda zijn afgescheiden; hetwelk ons ook in de vroeger aangehaalde plaats van DE ROUCK bevestigd wordt.

Omtrent *Eekeren* vinden wij, dat het immer *tweeheerig* werd geheeten (1), terwijl het Corpus jur. civ. Bred. (2) ons meldt, dat deze beide Heeren waren, de Marquis van Bergen-op-Zoom en de Heer van Hoogstraten; zoodat ook dit dorp van de Heerlijkheid Breda tot het Markgraafschap schijnt te zijn overgegaan, hoewel ons de tijd en de wijze waarop, onbekend zijn. Aangaande Loenhout en Oostmal hebben wij nergens iets aangetroffen; later worden deze plaatsen nimmer meer onder de Baronnie geteld, en men moet dus vooronderstellen, dat ook zij op de eene of andere wijze onder het gebied van een' ander' Heer gekomen zijn.

Alle vijf deze dorpen evenwel bleven steeds aan de hoofdbank van Breda appelleren, tot dat ze zich in 1648 ook van dezen band hebben losgemaakt.

II. Het Corpus juris civilis Bredani geeft ons de dorpen op, welke, behalve de bij DE ROUCK genoemde, in lateren tijd nog onder de Baronnie gerekend werden; zij waren Rozendaal, Alphen, Baerle, Chaam, de Leur, Rijsbergen, Groot- en Klein-Zundert en Sprundel; wel had de Heerlijkheid Breda, toen zij tot hare grootste uitgestrektheid gekomen was, behalve de laatst opgegevene, nog meerdere plaatsen onder haar gebied, doch van deze is het zeker, dat zij ze eerst in het vervolg verkregen heeft, zoodat wij hier alleen behoeven nategaan, wanneer de in het Corpus juris genoemde dorpen tot deze Heerlijkheid gebragt zijn.

VAN GOOR, proeve No. 25; en VAN MIERIS, *Groot-Charterboek*, I. bl. 501.

(1) *Ordonnantie ende Instructie, inhoudende den stijl ende maniere van procederen voor de Hooft- en Leenbank te Breda*, art. IV.

(2) fol. 277.

Rozendaal. Bij DE ROUCK (1) vinden wij vermeld, dat dit dorp na 1290 gedeeltelijk tusschen den Heer van Breda en dien van Bergen-op-Zoom gemeen bleef, zonder dat hij echter aanduidt, aan wien hunner het andere gedeelte werd toegekend; en wij zullen dit derhalve uit andere bronnen moeten aantoonen.

Hulsdonk en Calfsdonk kwamen, zoo als wij zagen, bij de verdeeling, tot de Heerlijkheid Breda; zij behoorden beide onder Rozendaal, en men zou dus kunnen meenen, dat het deze plaatsen alleen waren, die in de scheiding begrepen werden, dat Rozendaal, het hoofddorp, gemeen bleef; wij vinden evenwel, dat Raso van Gaveren, Heer van Breda, dezelfde, onder wien de verdeeling tot stand kwam, aan zijne tweede vrouw Adewijne, *de erfelijkheid en het inkomen* der dorpen Oosterhout en Rozendaal, als achterleen van het huis van Breda, toestond (2); waaruit genoegzaam blijkt, dat ook dit dorp zelf reeds in 1290 tot de Baronnie gekomen is; terwijl alleen een gedeelte van zijn gebied tot 1458 tusschen Bergen-op-Zoom en Breda gemeen bleef.

Alphen. In de *Bredasche Chronijk* lezen wij omtrent dit dorp (3):

»*Anno* 1100. *Omtrent desen tijd, heeft Hr. Henrick tot Breda de tempelieren een clooster gesticht, ende begiftight met veel landen, soo 't Oosterhout (de Braeck geheeten ende daerna aen de HHen van St. Jan ende Chartrainen gecomen) als tot Alfheim gelegen; ter eeren van 't innemen van Jerusalem door Godefrid van Bouillon.*"

Ofschoon nu de opgave van dit jaartal voorzeker onjuist is, aangezien de orde der Tempelieren eerst in 1118 is ingesteld (4), zoo moet men echter aannemen, dat de gift van de Kommanderij de Braak, die onder Alphen gelegen was, lang vóór 1290 gedaan is; vooreerst toch kan men den Chronijkschrijver, zonder reden, niet van een zoo groot anachronisme verdenken, en ten andere, was die orde in dat

(1) In op. laud., bl. 287. (2) VAN GOOR, fol. 20. (3) bl. 18.
(4) Mr. W. A. ENGELEN, *Geschied. der Middeleeuwen*, bl. 184.

jaar reeds zoo zeer in verval, had zij zich reeds zoo buitenmatig aan het wereldsche leven overgegeven, dat zij spoedig daarop in 1308 door Philips den Schoone, koning van Frankrijk, en in 1312 door Paus Clemens V werd ontbonden (1).

Verder vinden wij nog, dat Godevaart, Heer van Breda, in 1216 *de hoeve van Nieuwland*, mede tot Alphen behoorende, aan de kerk van Tongerlo geschonken heeft (2); welke gift in 1294 nog door 41 bunders heiland, onder dat zelfde dorp gelegen, werd vermeerderd (3).

En wij mogen dus aannemen, dat de Heeren van Breda, vóór de verdeeling, ook Alphen onder hun gebied hadden.

Wel meldt ons de Advocaat Fiscaal van den Raad van Brabant, in zijne deductie, waarin hij tracht aan te toonen, dat de Hertogen immer de souvereine magt over Breda gehad hebben (4), dat de Heerlijkheid Alphen in de eerste tijden aan de abtdij van Tongerlo toekwam; terwijl de Heeren van Breda in dat dorp alleen het regt op de wildert hadden, hetwelk de Hertog van Brabant, als een hem toekomend regaal, niet aan de abtdij van Tongerlo, maar afzonderlijk, zonder de Heerlijkheid, aan den Heer van Breda in leen gegeven had; en dat wij alzoo, wanneer wij vinden, dat deze Heeren heilanden, onder Alphen gelegen, hebben uitgegeven, hieruit niet mogen besluiten, dat ook het dorp zelf tot hun gebied behoorde. Wij gelooven evenwel, dat deze voorstelling alleen is toe te schrijven aan den lust van den Advocaat Fiscaal, om de magt der Heeren van Breda zoo eng mogelijk te beperken; wanneer wij toch de gronden nagaan, welke hij voor zijn gevoelen opgeeft, dan zullen wij weldra zien, dat ze gezocht en onhoudbaar zijn; zoo zegt hij, dat de Heeren van Breda alleen uit titelzucht, en uit jaloesie op de abtdij van Tongerlo, zich in plaats van *Heeren van de Brake bij Alphen*, *Heeren van Alphen* zullen geschreven hebben; terwijl hij zelf ons weinige regelen vroeger verscheidene giften mededeelt, door welke die

(1) Victor Boreau, *Histoire de France*, Tom. I p. 390.

(2) Van Goor, fol. 15 en proeve No. 9.

(3) Miraeus, *Opera diplom.*, II, p. 879.

(4) *Belang, consideratiën en advis van den Advocaat Fiscaal van Braband*, fol. 39 en 40.

Heeren de uitgestrektheid dezer abtdij hebben vergroot, hetwelk voorzeker weinig grond geeft om te vooronderstellen, dat zij op hare magt naijverig waren. Verder meent hij, dat het ook daaruit blijkt, dat de Heerlijkheid Alphen niet tot de Baronnie behoorde, omdat zij bij DE ROUCK niet onder de plaatsen wordt opgegeven, welke bij de verdeeling aan Raso van Gaveren werden toegekend; een grond, die voorzeker niet veel gelden kan voor ons, die trachten aan te toonen, dat ook zeven andere dorpen, mede bij de scheiding niet genoemd, evenwel moeten geacht worden, reeds in 1290 een gedeelte der Baronnie te hebben uitgemaakt. En zijne geheele gissing eindelijk, dat de Heeren van Breda wel regt op de wildert in Alphen hadden, maar overigens geene aanspraak op de Heerlijkheid konden maken, is, naar ons inzien, volstrekt onaannemelijk. Wij weten, dat het regt op de drassige gronden en de moeren, tot de regalia behoorde; wij weten, dat het bij een feudum datum, indien het niet uitdrukkelijk werd toegestaan, aan den Hertog bleef; maar wij gelooven niet, dat het immer afzonderlijk in leen werd gegeven; wij hebben nergens een voorbeeld aangetroffen, dat het regt op de wildert aan iemand werd verleend, over landerijen, van welke een ander Heer was. En wanneer wij daarbij in aanmerking nemen, dat de Heeren van Breda, hetzij omdat dit land een feudum oblatum was, hetzij ten gevolge van hunne souvereine magt, over alle plaatsen, welke tot hun gebied behoorden, dit regaal hadden, dan nemen wij aan, dat het hun ook toekwam, omdat zij werkelijk Heeren van dit dorp waren, liever dan ons op eene gissing te verlaten, die tegen het gebruik strijdt en op onhoudbare gronden steunt.

Alphen behoorde dus vóór de verdeeling tot de Heerlijkheid Breda, en daar wij nu ook zullen kunnen aantoonen, dat het weinige jaren na 1290 tot de Baronnie gerekend werd, zoo mogen wij ook voor dit dorp besluiten, dat het bij de scheiding zelve aan Breda werd toegewezen.

Wij vinden, dat Philips van Liedekerke, tweede zoon van Raso van Gaveren, den titel voerde van Heer van Ulvenhout en Alphen, die veelal aan een' jongeren zoon uit het huis van

Breda gegeven werd (1); doch dat hij, toen hij zijn' kinderloos overleden' broeder Raso, in het gebied van Breda opvolgde, die Heerlijkheid in 1314 aan zijnen jongeren broeder Zeger heeft afgestaan. In 1326 werd de Baronnie daarop door Gerard van Rassegem aan den Hertog van Brabant verkocht, en door deze overdragt werd ook gemelde Zeger van zijn regt op de Heerlijkheid Ulvenhout en Alphen ontslagen; hetwelk ons daaruit blijkt, dat er nergens melding gemaakt wordt van een specialen afstand, welken hij van dit leen zoude gedaan hebben, en wij evenwel vinden, dat hij in 1334 dezelfde Heerlijkheid Alphen weder van den Hertog gekocht heeft. Alphen en Ulvenhout dus waren ook in het begin der veertiende eeuw geene afzonderlijke Heerlijkheden, maar zij behoorden tot de Baronnie, zij werden als achterleenen van Breda uitgegeven.

Baerle. Van oudsher is dit dorp in twee deelen gescheiden geweest, van welke het eene aan de Heerlijkheid Breda, het andere aan Turnhout behoorde. Na het afsterven van AMALIA VAN SOLMS, Vrouwe van Turnhout, gemalin van FREDERIK HENDRIK, werden beide deelen in ééne hand vereenigd, kwam het geheele dorp onder het gebied van WILLEM III; de afscheiding bleef evenwel bestaan, en ook nog heden is deze plaats verdeeld in Baerle-Nassau en Baerle-Hertog, van welke het laatste aan het Koningrijk Belgiën toekomt. Wij zullen hier slechts van Baerle-Nassau spreken, daar het andere gedeelte nimmer tot de Baronnie gerekend is.

Baerle dan is een van die dorpen, van welke men kan aantoonen, dat zij reeds van zeer vroege tijden tot de Heerlijkheid Breda hebben behoord; in den Stichtbrief toch van het klooster Thoor, in 992 door Hilsondis, Gravin van Strijen, uitgegeven (2), wordt vermeld, dat zij aan dat klooster geschonken heeft: *villam Baerle, cum altari in honore Scti Remigii confessoris, a se constructo.* In 992 dus was Baerle reeds de eigendom van de Graven van Strijen, en het viel in 1039 in het deel, hetwelk de Heerlijkheid Breda zoude uit-

(1) VAN GOOR, fol. 20.

(2) VAN GOOR, proeve No. 1; MIRAEUS, *op. diplom.*, I. p. 146.

maken; daarenboven vinden wij, dat Arnoud van Loven, Heer dezer stad, in 1280 den abt van Tongerlo nog met eenige goederen, die onder Baerle gelegen waren, begiftigd heeft (1); zoodat dit dorp tot de landen behoorde, welke tusschen Raso van Gaveren en Gerard van Wesemale moesten worden verdeeld; en daar het nu niet onder die plaatsen geteld wordt, welke onder deze beide Heeren tot 1458 gemeen gebleven zijn, en wij het later immer, zelfs reeds in 1356 (2), als een gedeelte der Baronnie genoemd vinden, zonder dat het blijkt, dat het door den Marquis van Bergen-op-Zoom aan den Heer van Breda is overgedragen, zoo mogen wij aannemen, dat ook Baerle in 1290 aan Raso van Gaveren werd toegedeeld.

Chaam. Omtrent dit dorp wordt alleen gemeld, dat Godevaart IV, Heer van Breda, in 1243 aan Willem, *brenger van den brieve,* gelijk hij genoemd wordt, de landbouwing van Chaam *in emphyteusin* heeft uitgegeven, met den last om jaarlijksche renten te betalen (3). Vóór 1290 behoorde het dus tot de Heerlijkheid Breda, en daar ook deze plaats reeds in 1356 onder de dorpen der Baronnie geteld wordt, zoo meenen wij, om dezelfde redenen, welke wij zoo even voor Baerle opgaven, te mogen besluiten, dat ook Chaam nimmer aan den Marquis van Bergen-op-Zoom heeft toebehoord, maar terstond aan den Heer van Breda gekomen is.

Leur. Van dit dorp vinden wij weinig melding gemaakt, en toch het schijnt reeds in vroege tijden tamelijk uitgestrekt geweest te zijn. Het behoorde onder Etten, en moet dus ook geacht worden, te gelijk met deze plaats in 1290 aan Breda gekomen te zijn.

In 1267 gaf Hendrik IV, Heer van Breda, aan de bewoners van een gedeelte van de Heerlijkheid Etten, het *Hoevensch Charter,* waarbij zij, tegen betaling van eenen jaarlijkschen cijns, voor altijd van alle beden werden ontslagen, en waar-

---

(1) Miraeus, in op. laud., II. p. 870.

(2) Zie de *Ordonnantie op het ter heirvaart trekken*, vroeger door ons aangehaald en te vinden in het *Houte Boecxken*, fol. 43.

(3) Van Goor, fol. 375; *Bredasche Chronijk*, bl. 18.

door een regt werd vastgesteld, geheel verschillend van de Bredasche costumen. Vooral ten opzigte van de huwelijksgemeenschap en van het successieregt, week dat regt zeer af van de beginselen, later in de Baronnie geldende; zijne bepalingen omtrent deze leerstukken stemden met het Hollandsche regt overeen.

Het gedeelte van het dorp Etten, voor hetwelk het Hoevensch Charter gold, werd *Etten onder de Palen van de Hoeven* geheeten; het was een privilegie, aan de bewoners dier streek vergund, hetwelk hun tot aan de invoering van de gecodificeerde wetgeving gebleven is. Wij zullen dit Charter hier niet mededeelen, aangezien het bij vele schrijvers is afgedrukt (1); doch wij meenen, daar de grensscheiding tusschen de beide gedeelten van Etten nergens eenigzins naauwkeurig wordt opgegeven, deze hier in het kort te moeten nagaan. Het Charter bepaalt, dat het gelden zal voor hen, die wonen: »*van den Bossche, dat men heet Liesche, totten water, dat men heet die Marcke, ende tusschen den terme van den Haenberge ende Halderberge; totten bossche dat men heet Vochte*"; deze aanduiding evenwel kan niet veel licht over ons onderzoek verspreiden, en wij zullen dus terstond beginnen met datgene mede te deelen, wat wij elders gevonden hebben (2). Wij doen de grenslijn een aanvang nemen in het Liesbosch; zij loopt van daar eerst in eene noordwestelijke rigting, beneden om Attelaken, laat het dorp Etten ten zuiden van zich liggen, en gaat vervolgens geheel westelijk, midden door Vossenhol en den Hoogen Donk, tot aan de Heul. Al het land, hetwelk zij in deze rigting zuidelijk van zich laat liggen, maakt het eigenlijke Etten uit; de gronden daarentegen, welke aan hare noordzijde gelegen zijn, behooren tot Etten, onder de Palen van de Hoeven. Van de Heul af wijst de lijn de grens niet aan, tusschen de beide gedeelten van dit dorp,

(1) Het is te vinden bij VAN GOOR, fol. 388, en bij VAN DER AA, *Beschrijving van de Stad Breda en hare omstreken*, Bijlage D. In het *Oud-Keurboek*, fol. 235, wordt het ons in het Latijn medegedeeld.

(2) Deze grensbepaling is naauwkeurig aangewezen op eene kaart, die in de tweede helft der zeventiende eeuw vervaardigd is, en thans nog op het Raadhuis te Etten gevonden wordt.

maar tusschen Etten, onder de Palen van de Hoeven, en het dorp de Hoeven zelf, dat tot het gebied van Bergen-op-Zoom behoorde, en ten westen van de lijn gelegen was. Van de Heul dan loopt de grens noordwaarts en verdeelt het dorp de Hoeven, hetwelk oudtijds, en ook in het Charter, Halderberg geheeten werd, zoodanig dat het koor van de Kerk, alsmede een gedeelte van de Kraan, en het Blokhuis, op het grondgebied van Etten onder de Palen gelegen waren; van daar neemt zij een oogenblik eene westelijke rigting, om dadelijk weer regt noordwaarts, op eenigen afstand van den Hillekens Polder, voort te loopen, tot dat zij, voorbij dien Polder gekomen, eene oostelijke rigting neemt, en eerst nog een oogenblik de gemeente de Hoeven, van Etten onder de Palen, dat thans zuidelijk van de lijn gelegen is, afscheidt; terwijl zij, na de Laaksche vaart doorsneden te hebben, weder de grens van de beide deelen van Etten wordt; van de Laaksche vaart loopt zij, thans ten noorden van den Hillekens Polder, regt oostwaarts, midden door Kelsdonk en den West-Polder, tot dat zij, even westelijk van de Leursche vaart, weder zuidelijk gaat, het eigenlijke Etten aan hare oostzijde hebbende; daarna begint zij, op eenen korten afstand ten westen van de Leur, voor een oogenblik zuidoostelijk te loopen, en snijdt dit laatste dorp middendoor, neemt vervolgens weder eene noordelijke rigting, in de lengte langs de Leursche vaart loopende, en het gedeelte van Etten, onder de Palen van de Hoeven, aan hare oostzijde latende, tot dat zij, aan het buitenland van den Polder van Swartenberg gekomen, oostelijk loopt en zich aldaar met de grensscheiding tusschen Etten onder de Palen en 's Prinsenhage vereenigt, en alzoo zuidwaarts naar het Liesbosch loopt, van waar zij is uitgegaan. Deze is de grensscheiding, zooals zij oorspronkelijk tusschen de beide gedeelten van Etten is bepaald; en toen ook later het grondgebied van dit dorp door indijking werd uitgebreid, is deze grenslijn blijven bestaan; terwijl de nieuwe Polders in dier voege werden verdeeld, dat de Swartenbergsche Polder, met zijn buitenland, bij Etten onder de Palen gevoegd werd, en de Krijtenburgsche, met dat gedeelte van den West-Polder, hetwelk noor-

delijk van de grenslijn gelegen was, tot het eigenlijke Etten gebragt werd. En wanneer wij nu deze grensbepaling nagaan, dan zullen wij bevinden, gelijk ons ook door NUIJTS wordt medegedeeld (1), dat tot het Hoevensch gedeelte gerekend werden: de zuidzijde van de Leur, Attelaken, de Haansberg, de Lage Donk, het noordelijk gedeelte van den Hoogen Donk, de Baai, de Heul, de Palingstraat, de Polder het Goed-van-IJkel, de Hillekens Polder, het zuidelijk gedeelte van den West-Polder, de Oost-Polder en de Polder van Swartenberg; terwijl tot het eigenlijk Etten behoorden: dit dorp zelf, Middelwijk, het Moleneind, Klappenberg, Hille, Bremberg, Neerstraat tot aan de Baai, de noordzijde van de Leur, de Polder van Krijtenburg, het noordelijk gedeelte van den West-Polder en het zuidelijk gedeelte van den Hoogen Donk.

Wij vinden verder van het dorp de Leur niets gemeld, als alleen, dat daar ter plaatse de schepenbank van Etten, onder de Palen van de Hoeven, hare zittingen hield; dit leeren wij uit de *Bredasche Clio,* alwaar wij onder de rubriek, *Rol en Rechtdagen,* lezen (2):

«*Vervoeg u 's Donderdags tot Etten in de Paalen*
«*Van 't Hoevensch op de Leur ter vierschaar, maar voor dwaalen,*
«*Wacht u; men heeft aldaer byzonder rechtsgebruik*
«*De man beheerscht 's Wyfs goed, en 't Erf behoud geen struik.*"

terwijl wij in de Bredasche Chronyk, onder de opgave van de Genecht en Rechtdagen, hetzelfde in deze woorden vermeld vinden:

«*Donderdaghs in de Leur onder de Hoeven.*
«*Des Vrijdaghs meugdhij vrij in huys vertoeven,*" enz.

De Leur is evenwel immer een onderdeel van Etten geweest, en wij nemen dus aan, gelijk wij reeds vroeger zeiden, dat ook dit dorp in 1290 tot Breda gekomen is.

---

(1) In zijne *beschrijving van Etten, Leur en Sprundel;* Manuscript in folio.
(2) Bl. 33.

Rijsbergen. Arnulph de Brabander, die, wegens zijn' toenaam, misschien niet ten onregte voor een bastaard van een' der Hertogen gehouden is, had vier kinderen, Arnulph, Bernerus, Otto en Juetta (1). Juetta begaf zich in een klooster; van Otto vernemen wij in het vervolg niets; en omtrent Arnulph leest men, dat hij later twee deelen van de tienden van Nispen en Zundert, aan de kerk van Tongerlo geschonken heeft, weshalve wij hem als Heer dier beide dorpen mogen aanmerken. Bernerus eindelijk treffen wij in 1157 als Heer van Rijsbergen aan, wij vinden hem *Bernerus de Riseberge* geheeten. Het is onzeker, hoe hij deze Heerlijkheid verkregen heeft; misschien was zij nog van Breda afgescheiden, en na door den Hertog aan zijnen vader Arnulph in leen gegeven te zijn, bij het overlijden van dezen, op hem overgegaan; meer waarschijnlijk evenwel is het, dat Rijsbergen reeds in 1157 een achterleen van Breda was. Vooreerst blijkt ons uit eene schilderij, die vroeger, en misschien nog heden, in het klooster van Tongerlo bewaard wordt, dat deze Bernerus met eene dochter uit het Bredasche huis gehuwd was; wij vinden hem toch afgebeeld ter zijde van eene vrouw, op wier mantel het wapen dezer Heerlijkheid geschilderd was (2). En het is dus zeer wel mogelijk, dat de Heeren van Breda, wegens deze verbindtenis, aan Bernerus, Rijsbergen in leen gegeven hebben. Doch ten andere, indien deze gissing onwaar mogt bevonden worden, dan is het althans zeker, dat dit dorp, korten tijd na 1157, tot de Heerlijkheid Breda behoorde; want wij vinden, dat Arnout van Loven, Heer dezer stad, in 1279, een stuk land onder dit dorp, heeft uitgegeven, betwelk, zoo als uit het Charter blijkt, reeds door zijne voorzaten werd bezeten (3).

Ook Rijsbergen behoorde alzoo vóór 1290 tot het gebied der Heeren van Breda; in 1356 vinden wij het onder de dorpen der Baronnie geteld; en wij mogen derhalve ook voor deze plaats, om gelijke redenen, als wij voor Baerle en Chaam deden

(1) Miraeus, in op. laud., I. p. 709; Butkens, in op. laud., I. 132; Sanderus *Chorographia Sacr. Brab.*, I. p. 319.

(2) Butkens, in op. laud., I. p. 606; Sanderus loc. laud.

(3) Van Goor, fol. 381.

gelden, aannemen, dat zij bij de verdeeling aan Raso van Gaveren werd toegewezen.

Klein-Zundert. Groot- en Klein-Zundert, Hage, Nispen en Sprundel, waren allen dorpen, die in twee gedeelten waren verdeeld; van welke het eene het Nassausch, het andere het Hertogsch gedeelte genoemd werd; eerst in 1387 kwam van al deze dorpen het stuk, dat aan Brabant behoorde, tot de Heerlijkheid Breda; en wanneer wij dus vroeger gezegd hebben, dat Hage en Nispen in 1290 aan Raso van Gaveren werden toebedeeld, dan hebben wij daar alleen het Nassausch gebied dier plaatsen bedoeld; terwijl wij ook hier, ten opzigte van Klein-Zundert, alleen van dat gedeelte spreken zullen, hetwelk niet aan den Hertog toekwam.

Arnout van Loven en Elisabeth, Heer en Vrouwe van Breda, schonken in 1280, aan den abt en het convent van Tongerlo, de tienden en de kerk van Rozendaal, Nispen en Klein-Zundert (1); vóór 1290 kwamen dus aan de Heeren van Breda de regalia in het Nassausch gedeelte van Klein-Zundert toe, en wij mogen hun, dien ten gevolge, ook de Heerlijkheid over dat dorp niet ontzeggen. En daar nu de grenzen, bij de verdeeling, tusschen Raso van Gaveren en Gerard van Wesemale, zoodanig getrokken waren, dat dit dorp noodzakelijk aan de Bredasche zijde vallen moest, zoo rekenen wij ook het Nassausch gedeelte van Klein-Zundert, terstond na 1290, tot de Baronnie.

Sprundel. Het gedeelte van deze plaats, dat niet van den Hertog in leen werd verheven, heeft reeds zeer vroeg tot het Graafschap Strijen behoord; want wij lezen in den Stichtbrief van het klooster Thoor, in 992 door Hilsondis, Gravin van Strijen, uitgegeven, dat zij aan gemeld klooster schonk *Castellum Sprundelheim cum omni integritate sicut situm est super fluvium Moerwater* (2). In 992 dus was dit dorp een gedeelte van het Graafschap; bij de verdeeling van 1039 viel het den Heer van Breda toe; terwijl wij eindelijk, uit de limietscheiding tusschen het gebied van Raso van Gaveren en

(1) Van Goor, fol. 17.

(2) Van Goor, proeve No. 4.

Gerard van Wesemale, zien, dat het ook in 1290 aan de Heerlijkheid Breda gekomen is; in het Charter toch, hetwelk van deze grensbepaling bestaat, lezen wij, dat de Heerlijkheid Bergen-op-Zoom zich zal uitstrekken *tot aan het uiterste huis van Sprundel* (1).

Groot-Zundert. Ook het Nassausch gedeelte van dit dorp is eerst later, in 1460, tot de Baronnie gekomen, en wij zullen dus over deze plaats niet hier, maar in het volgend nummer spreken.

Wanneer wij derhalve nu alle dorpen, welke wij hebben aangetoond, dat bij de scheiding aan Raso van Gaveren ten deel vielen, te zamenvatten, dan zullen wij zien, dat de Baronnie in 1290 bestond uit: Breda, Oosterhout, Klein-Oosterhout, Dorst, Dongen, Ginneken, Bavel, Gilze, Rijen, Rozendaal, Hulsdonk, Calfsdonk, Etten, de Leur, Teteringen, ter Heyden, Alphen, Rijsbergen, Baerle-Nassau, Chaam, alsmede het Nassausch gedeelte der dorpen Hage, Nispen, Sprundel en Klein-Zundert; terwijl nog aan de hoofdbank van Breda appelleerden, Schoten, Mercxem en Eekeren, die den Marquis van Bergen-op-Zoom toebehoorden, benevens Loenhout en Oostmal, van welke het onzeker is, tot welke Heerlijkheid zij moesten geteld worden.

En verder bleven Steenbergen, Kruisland, Gastel, Oude- en Nieuwe-Bosch, Caleloo, de Hoeven, Fijnaart, Appelaar, Ruigenhil, de St. Mertenspolder, een gedeelte van Wouw, en eèn gedeelte van Rozendaal, nog tot 1458 in het gemeenschappelijk bezit der Heeren van Breda en van Bergen-op-Zoom.

III. Alvorens na te gaan, welke dorpen nog na 1290 tot de Baronnie gekomen zijn, willen wij eerst de geschiedenis van Breda, voor zoo verre zij ons nuttig wezen kan, in het kort vervolgen.

Gerard van Rassegem, die gehuwd was met de dochter van Philips van Liedekerke, Heer van Breda, volgde zijnen schoonvader in het gebied op; doch hij zag zich, reeds in 1326, wegens de vele schulden door hem aangegaan, genoodzaakt

---

(1) Van Goor, proeve No. 25.

zijne Heerlijkheid aan Jan, Hertog van Brabant, te verkoopen. Daar hij echter dit leen niet uit eigen hoofde, maar alleen als voogd zijner vrouw, bezat, en het koopcontract zonder de toestemming van haar en van hare zusters gesloten was, zoo hebben deze zich tegen die overdragt verzet. Doch noch minnelijke schikkingen, noch de arbitrale uitspraak van Philips, Koning van Frankrijk, die den Hertog beval, tegen teruggave van de geleende som, Adelise in haar leen te herstellen, mogten baten; de Hertog bleef in het bezit van Breda, en oefende de geheele Heerlijke magt uit. In 1328 gaf hij aan Klaas van Nispen de magt, om in de dorpen der Baronnie schepenbanken in te stellen, verklaarde de vierschaar van Breda, de hoofdbank van de geheele Heerlijkheid, en verkocht deze eindelijk in 1350 weder aan Jan van Polanen. Daar hij echter gedurende zijn bestuur vele, aan Breda onderhoorige, dorpen verpand of beleend had, zoo wist Willem van Duvenvoirde, een bastaard uit het huis van Polanen, die door Lodewijk van Beijeren gewettigd was, van allen, die eenige aanspraak op dit gebied maken mogten, de regten af te koopen, en hij droeg deze te gelijk met de leenen, welke hem in deze Heerlijkheid waren toegestaan, in 1350 aan Jan van Polanen over; die op deze wijze de Baronnie in zijn geslacht zag overgaan.

De Heerlijkheid Breda, zoo als zij door Jan van Polanen verkregen werd, bevatte dezelfde dorpen, die zij in 1326, vóór de overdragt, binnen hare grenzen omsloot; terwijl aan hem ook dezelfde eminente regten werden toegestaan, als de vroegere Heeren van Breda hadden uitgeoefend; dit is ten duidelijkste uitgedrukt in het Charter, waarbij de Hertog, ten gevolge van den verkoop, Breda aan Jan van Polanen afstond, en waarin wij lezen, dat hij deze Heerlijkheid overgaf, met dezelfde regten, en *alsoe verre streckende tot dien selven, alsoe Heer Philips van Liedekerke, Heer van Breda wijlen, en zijne Voorders voore hem dat voorsz. Landt van Breda geheelike voormaels van hem ende van zijnen Voorderen Hertogen van Brabant plaghen te houden in rechten Erffleene* (1)";

(1) Dit Charter is te vinden bij VAN GOOR, proeve No. 46.

en Jan van Polanen trad dus in de plaats van de vroegere Heeren van Breda; hij moet niet beschouwd worden een nieuw leen verkregen te hebben, maar hij moet worden geacht aan Philips van Liedekerke te zijn opgevolgd.

In 1387 verkreeg Jan II van Polanen, van Johanna van Brabant, het Hertogsch gedeelte der dorpen Hage, Nispen, Sprundel en Groot- en Klein-Zundert, in leen; op welk punt wij later zullen moeten terugkomen; na zijnen dood, in 1394, werd zijne onmondige dochter, Johanna, wier voogd in 1400 het contract met Hartel, Scheymaer en ter Heyden, sloot, waarover wij vroeger gesproken hebben, Vrouwe van Breda; in 1403 huwde zij met Engelbrecht, Graaf van Nassau, door wien later deze Heerlijkheid in het beroemde geslacht van Oranje is overgegaan. Onder zijnen opvolger Jan, Graaf van Nassau, van Vianden, Dietz enz., kwam in 1458 eindelijk de verdeeling tot stand van de, tusschen Breda en Bergen-op-Zoom, gemeen geblevene landen. En hiermede meenen wij datgene uit de geschiedenis van Breda te hebben besproken, wat voor ons werk dienstig kan wezen; de weinige, voor het regt merkwaardige, gebeurtenissen, welke onder de opvolgers van Graaf Jan mogen zijn voorgevallen, zullen wij daar, waar ze eenig licht over ons onderzoek kunnen verspreiden, vermelden; terwijl wij overigens voor de verdere geschiedenis van deze Heerlijkheid, naar die van de Vereenigde Gewesten in het algemeen verwijzen; van dit tijdstip toch af verkregen de Heeren van Breda langzamerhand eenen overwegenden invloed in Nederland; voortdurend namen zij in magt toe, tot dat eindelijk het huis van Oranje zijn gebied niet meer tot eene kleine Heerlijkheid beperkt zag, maar tot het bestuur van een geheel land geroepen werd. Doch tot welken trap van grootheid de Heeren van Breda ook geklommen zijn, immer bleven zij voor hunne Baronnie eene voorliefde gevoelen; immer, tot in de laatste tijden toe, ondervond Breda, dat het huis van Oranje aan deze stad door nog hechtere banden verbonden was, dan aan het overige Nederland; immer dan ook mogten die Vorsten de meeste toegenegenheid van de ingezetenen der Baronnie verwachten; immer bleef Breda verpligt, aan zijne Heeren trouw te bewijzen.

De Baronnie van Breda verkreeg na de verdeeling, tusschen Raso van Gaveren en Gerard van Wesemale, hare eerste uitbreiding in 1387, door de beleening van het Hertogsch gedeelte der dorpen Groot- en Klein-Zundert, Hage, Sprundel en Nispen.

Johanna, Hertogin van rabant, verpandde deze plaatsen aan Jan II. van Polanen voor duizend Franken, onder de bepaling, dat ze ten allen tijde door haar of hare nakomelingen voor dezelfde som zouden kunnen gelost worden; geen der Hertogen evenwel heeft immer van dit regt gebruik gemaakt; al deze plaatsen zijn, tot de laatste tijden toe, een gedeelte van de Heerlijkheid blijven uitmaken; alleen beriep zich Karel II., Koning van Spanje, in 1664, op deze voorwaarde; hij eischte, dat men hem, tegen teruggave der aan zijne voorzaten geleende som, deze dorpen wederom in handen zoude geven; te regt echter werd hem tegengeworpen, dat de oppermagt over dit gedeelte van Brabant, bij den Munsterschen vrede, aan de Staten-Generaal was afgestaan, en dat dus ook aan deze alleen het regt van lossing toekwam; zoodat zijne aanspraak nimmer is erkend, aan zijnen eisch nimmer gevolg gegeven is.

Het Nassausch gedeelte van Klein-Zundert, van Hage, van Nispen en van Sprundel, was reeds in 1290 tot de Baronnie gekomen, en in 1387 derhalve behoorden deze dorpen geheel en al aan de Heerlijkheid Breda; sedert dien tijd werden de beide gedeelten volkomen op dezelfde lijn geplaatst; zij genoten dezelfde voorregten, waren aan dezelfde verpligtingen onderworpen, en volgden hetzelfde regt. Wel vinden wij, bij de opgave van het ressort van Santhoven (1), vermeld, dat het Hertogsch gedeelte van deze dorpen aan de hoofdbank dierstad appelleerde; doch wij meenen dit te mogen betwijfelen, wij gelooven, dat alleen Groot-Zundert-Hertog zijne vonnissen te Santhoven in hooger beroep bragt; voor dit dorp toch wordt zulks uitdrukkelijk vermeld (2); terwijl er daar-

(1) Te vinden bij J. B Christijn, achter de costumen dier plaats.

(2) Mr. J. van Laerhoven, *Extracten uit de Registers Inhoudende Advisen, Privilegiën, Costumen en gedenkwaardigheden*; *Corp. jur. civ. Bred*, fol. 341; van Goor, fol. 380.

entegen voor de overige plaatsen, nergens van zoodanig appel op Santhoven gesproken wordt; ja wij vinden integendeel, dat ook Sprundel-Hertog regt bij de schepenbank van Etten-haalde (1), die met Schout en Schepenen vonnisde, terwijl in het ressort van Santhoven alom op naam van Meijer en Leenmannen werd regt gesproken. En eindelijk deelt ons M^r^. J. van Laerhoven (2) mede, dat Groot-Zundert-Hertog zich in 1648, op last van de Staten-Generaal, aan de hoofdbank van Santhoven onttrokken heeft, zonder eenige melding van de overige dorpen te maken; terwijl dat zelfde bevel voorzeker ook tot deze gerigt zoude geworden zijn, indien zij daar ter plaatse hadden geappelleerd. Wij gelooven alzoo, dat de beide gedeelten van Klein-Zundert, van Hage, van Nispen en van Sprundel aan de hoofdbank van Breda appelleerden, terwijl wij om dezelfde redenen ook aannemen, dat zij de costumen dezer stad, en niet het Santhovensch regt, gevolgd hebben.

Het Nassausch gedeelte van Groot-Zundert kwam eerst in 1460 tot de Baronnie; doch bleef ook toen van Zundert-Hertog afgescheiden; het eerste gedeelte volgde het Bredasche regt en appelleerde aan de hoofdbank dezer stad; terwijl het laatste gedeelte tot 1648 zijne vonnissen te Santhoven in hooger beroep bragt, en ook na dien tijd immer aan het regt van deze plaats onderworpen bleef (3).

Na 1387 kreeg de Baronnie, gedurende eenen geruimen tijd, geene uitbreiding, tot dat in 1458 tot de verdeeling werd overgegaan van de goederen, welke nog tusschen den Heer van Breda en dien van Bergen-op-Zoom waren gemeen gebleven. De scheiding werd bij minnelijke schikking, tot stand gebragt, en door Philips van Bourgondiën, Hertog van Brabant, bekrachtigd. Breda verkreeg Steenbergen met toebehooren, *metten gemeijnen van Steenbergen, metten gemeijnen vun Roesendaële ende van Wouwe* (4); terwijl aan Bergen-op-Zoom werden toegewezen Gastel, Oude- en Nieu-

---

(1) *Bredasche Clio* onder de rubriek, *Rol en Rechtdagen*; P. Nuijts, *Beschrijving van Etten, Leur en Sprundel.*

(2) In op. laud. (3) Van Goor, fol. 380.

(4) *Perkament boek*, fol. 100; de Rouck in op. laud., bl. 287; van Goor, fol. 29.

we-Bosch, alsmede de Hoeven; en ofschoon er bij deze verdeeling niet gesproken wordt van de dorpen Standdaarbuiten, Ruigenhil, Appelaar, Fijnaart en den St. Mertenspolder, welke wij vroeger zeiden, ook tot het gemeene land te behooren, zoo blijkt het echter uit de grensscheiding, op den zelfden tijd tusschen het gebied van Breda en Bergen-op-Zoom opgemaakt, dat al déze plaatsen aan het Marquizaat zijn toegedeeld.

Breda verkreeg, hebben wij gezegd, Steenbergen met toebehooren, en het gemeene land van Steenbergen; doch deze plaats werd niet bij de Baronnie gevoegd, zij appelleerde alleen aan de hoofdbank van Breda, en vormde overigens eene vrije Heerlijkheid; dit vinden wij vermeld in het Corpus juris civilis Bredani (1), waar men leest: » *comt Steenbergen bij partagie aen den heer van breda, om aldaer hooft en gedingen te halen, doch en is geen lith van de baronnie van breda, dan een heerlickheijt op haer eijge selve, hebbende ook particuliere rentmrs van des heeren domeijnen aldaer.*"; terwijl ook het Bredasche municipale regt ons hetzelfde leert, daarbij tevens aanwijzende, dat Dinteloord en Kruisland tot het gebied van Steenbergen behoorden (2).

Wij zagen vroeger, dat, bij de verdeeling in 1290, Wouw aan Bergen-op-Zoom werd toegewezen, alleen met uitzondering van de gehuchten Hainc, Vinkebroek, en Vroenhout, die onder die gemeente parochieerden, doch overigens in het gemeen bezit van den Heer van Breda en dien van Bergen-op-Zoom kwamen; en het zijn dus deze plaatsen, die in 1458, onder den naam van het *gemeijne van Wouw*, aan de Heerlijkheid Breda werden aanbedeeld, terwijl zij onder het regtsgebied van Rozendaal gesteld werden (3).

Met geene zekerheid is het te bepalen, wat er door het *gemeijne van Rozendaal* te verstaan was, wij vinden zulks niet vermeld; doch wij gelooven te moeten aannemen, dat daardoor het gehuchtje *de Deurlucht*, vroeger *de Doerlicht* geheeten, bedoeld werd. Omtrent de overige plaatsen toch,

(1) fol. 2. (2) *Ordonnantie ende Instructie, inhoudende den stijl en maniere van procederen voor de Hooft- en Leenbanck van Breda*, *art.* 4. (3) De Rouck, bl. 287; van Goor, fol. 384.

die tot het gebied van Rozendaal behoorden, hebben wij bewezen, dat zij reeds vroeger onverdeeld aan Breda toekwamen; en door het gemeene land van dit dorp moet dus of een stuk gronds verstaan zijn, die nog onbewoond was, of het gehucht de Deurlucht; dit plaatsje nu, dat aan de grens van het gemeene·land gelegen was, wordt nergens onder de dorpen genoemd, die vóór 1458 de Baronnie uitmaakten; bij de scheiding, in dat jaar opgemaakt, wordt het als grensplaats aangewezen (1); en in 1501 eindelijk vinden wij, dat het tot de Heerlijkheid Breda behoorde (2); waaruit het hoogst waarschijnlijk wordt, dat de Deurlucht eerst in 1458 aan Jan van Nassau gekomen is, en alzoo vroeger, tusschen den Heer van Breda en dien van Bergen-op-Zoom, in gemeenschap werd bezeten.

Spoedig na deze verdeeling van 1458, onderging het gebied van Breda nogmaals eene uitbreiding; in 1460 werd Groot-Zundert-Nassau tot de Baronnie gebragt. Men heeft gemeend, dat dit gedeelte van Groot-Zundert tot 1460, als achterleen, door de Heeren van Breda werd uitgegeven; dat het reeds van de vroegste tijden aan hen had toebehoord; aangezien in den Stichtbrief van het klooster Thoor, in 992 uitgegeven, zekere *G. de Sundert*, door Hilsondis, Gravin van Strijen, *haar kastelein* genoemd wordt. Wij achten dit echter minder aannemelijk, vooreerst, omdat het niet met zekerheid blijkt, dat in dien brief van een kastelein van Zundert gesproken wordt, daar wij hem b. v. bij MIRAEUS (3) *G. de Zandert* genoemd vinden; en ten andere, omdat het vaststaat, dat dit dorp in het vervolg van tijd van de Baronnie was afgescheiden. In 1460 toch werd het door Johanna van Schoonhoven aan Graaf Jan van Nassau, tegen Luinen, dat bij Thienen gelegen is, in ruiling gegeven, en uit het contract daarvan bestaande, blijkt, dat zij het niet als achterleen van den Heer van Breda, maar onmiddellijk als hoofdleen

(1) *Perkament-boek*, fol. 101.

(2) Zie *Copije van den brieve daermede de middele oft smale heerlijcheijt van Roosendael, Nispen ende Wouwe wederom is geunieert geworden aan den lande van Breda*, in het *Register* K, *Extracten en Privilegien*.

(3) *Opera diplom.*, I. p. 406.

3

van den Hertog bezeten had. Want vooreerst vinden wij in dat stuk (1) vermeld, dat zij het in handen van den Hertog of van zijnen Stadhouder overdroeg, van wien Jan van Nassau het daarna in leen ontving; eene formaliteit, die alleen bij de overdragt van leenen tusschen vasallen werd in acht genomen; die volstrekt overbodig was, wanneer één achterleen met het feudum directum hereenigd werd; ten andere, verbond zich Jan van Nassau, om aan den Hertog de heergewaden voor Zundert te voldoen; eene verpligting, die hij nimmer zou op zich genomen hebben, indien dit dorp door hem in achterleen was uitgegeven. Heergewaden toch werden alleen betaald, wanneer het feudum in eene andere hand overging, en waren dus geenzins verschuldigd, wanneer de hoofdleenman terugtrad in die goederen, welke hij in achterleen had gegeven. Dat Zundert vóór 1460 als afzonderlijk leen van Brabant werd verheven, blijkt ons eindelijk nog ten duidelijkste uit den brief van transport, waarbij Hertog Karel de Stoute dit dorp aan Graaf Jan van Nassau overdroeg, aangezien wij in dien brief lezen (2), dat Johanna van Schoonhoven aan den Heer van Breda dit leen wilde afstaan, met dezelfde regten en in dezelfde uitgestrektheid, als zij het bezeten had, *hetwelk in de leenboeken van Brabant duidelijk was omschreven.*

Uit deze bewijzen volgt, naar ons inzien, ontegenzeggelijk, dat Groot-Zundert-Nassau eerst in 1460 aan de Heeren van Breda gekomen is; dat dit dorp eerst sedert dat jaar, als een gedeelte der Baronnie mag worden aangemerkt.

De laatste plaats eindelijk, die tot de Heerlijkheid Breda kwam, was Wernhout. Dit dorp was onder Groot-Zundert gelegen, doch heeft immer eene afzonderlijke hooge Heerlijkheid uitgemaakt, totdat het in 1694 door Willem III. bij koop verkregen werd (3), en door dezen bij de Baronnie werd gevoegd. Wernhout had een afzonderlijk geregt, en appelleerde in vroegere tijden te Santhoven, doch later te Breda; hoewel het steeds het Santhovensch regt bleef volgen (4).

(1) Le Roij, *Notit. Marchion.*, fol. 467. (2) Le Roij, in op. laud., fol. 468.

(3) *Leen-Boeck van den Rade ende Leenhove van Brabant, inhoudende de verheffen van de Stadt ende Baronnie van Breda* enz., fol. 106.

(4) Van Goor, fol. 380.

En indien wij dan nu al de dorpen te zamen tellen, welke wij hebben aangetoond, dat, of in 1290, of later, tot de Baronnie gekomen zijn, dan bevinden wij, dat de Heerlijkheid Breda na 1694 deze plaatsen in zich bevatte: de stad en vrijheid van Breda, met Teteringen; Oosterhout, met Klein-Oosterhout en Dorst; Ginneken en Bavel; Dongen; Gilzen en Rijen; ter Heijden, met Hartel, Scheijmaar, Sonseel en Wagenberg; de Hage-Hertog en Nassau; Etten, met de Leur en Sprundel-Hertog en Nassau; Alphen en Chaam; Baerle-Nassau; Groot- en Klein-Zundert-Hertog en Nassau, met Wernhout en Rijsbergen; en Rozendaal met Hulsdonk, Calfsdonk, Hainc, Vinkebroek, Vroenhout, de Deurlucht en Nispen-Hertog en Nassau. Terwijl ten zelfden tijde nog aan de hoofdbank van Breda appelleerden, Steenbergen met Kruisland en Dinteloord.

IV. Om de grensscheiding der Baronnie naauwkeurig te bepalen, zal het, meenen wij, het gemakkelijkste wezen, indien wij de kaart, in het werk van VAN GOOR te vinden, geregeld nagaan; wij zullen alleen onderzoeken, of de door dien schrijver aangewezene grensplaatsen de juiste zijn, en slechts bij grove misslagen op de verkeerde plaatsing der dorpen opmerkzaam maken. Wij laten onze grensscheiding een aanvang nemen in het zuidwestelijk gedeelte der Baronnie, bij het dorp Nispen.

De grenslijn loopt ten zuiden van Nispen, hetwelk wij onder de Baronnie hebben opgegeven, en noordelijk van Assen of Esschen, dat een afzonderlijk Brabantsch leen was, en vroeger, door Arnulph den Brabander en Bernerus de Riseberge, voor een groot gedeelte aan den abt van Tongerlo was geschonken (1); van daar rigt de lijn zich noord- en vervolgens oostwaarts tot Sprundel, om Vorenseinde en Rucphen, die, hoewel onder Sprundel parochierende, echter aan den Marquis van Bergen-op-Zoom toekwamen (2), van de Heerlijkheid Breda uit te sluiten; spoedig daalt zij weer zuidwaarts af en neemt ook Achtmaat, een gehucht even oostelijk van Vo-

(1) LE ROIJ, in op. laud., fol. 137. et 140.

(2) Mr. J. VAN LAERHOVEN, *Registers inhoudende Advisen*, enz.; *Tegenw. Staat der Vereenigde Nederlanden*, deel II, bl. 173 en 189; LE ROIJ, fol. 488.

renseinde gelegen, en tot Zundert behoorende (1), en daarna ook Wernhout en Zundert, binnen de grenzen der Baronnie op; vervolgens loopt zij noordelijk van Loenhout, dat eerst onder het Graafschap Strijen geteld werd, doch later aan de Heeren van Hoogstraten schijnt gekomen te zijn (2), en daarna westelijk van Meer, dat mede tot Hoogstraten behoorde (3), tot dat zij op het grondgebied van Galder komt. Bij dit dorp worden wij in de grensbepaling voor een oogenblik door de oude Keurboeken van Breda geholpen, die ons deze scheiding opgeven (4): » *de marck loopt* . . . . *noirtwaert op totten Meerselmolen ende van daer tot daer de beke van Meerl ende eene andere die van Meersel comt, ontfanght, ende voirts de Strybeecke*, DEWELCKE 'T LANDT VAN HOOGHSTRAETEN ENDE BREDA AEN DE OOSTZIJDE VAN DEN MARCK SCHEYDT, AENDE WESTZIJDE VAN DE MARCK STRECK HEM 'TLANDT VAN HOOGHSTRATEN VERDER TOT OMTRENT BIJ GALDER enz. Hieruit zien wij dus, dat de grenslijn zuidelijk van Galder loopt, daarna de Mark doorsnijdt; terwijl vervolgens het riviertje de Strijbeek, dat ook op de kaart van VAN GOOR staat afgeteekend, voor een oogenblik de scheiding tusschen Hoogstraten en Breda uitmaakt, zoodat het dorp Strijbeek binnen de Baronnie gelegen is; daarna loopt de grens zuidwaarts, ten oosten van Meerle, welk dorp aan den Graaf van Hoogstraten toekwam (5), en onder Santhoven ressorteerde (6); zij sluit vervolgens Castelre, dat onder Minderhout parochierende, echter tot de vierschaar van Baerle-Nassau behoorde (7), en daarna het dorp Baerle zelf, binnen het gebied van Breda in; loopt verder noordelijk van Hoogstraten en Weld, welke laatste plaats onder Turnhout gelegen was (8), laat de kapel van St. Salvator (9), de Kommanderij de Brake en ook het dorp Alphen aan de Bredasche zijde liggen; sluit daarna Riel, dat tot de Meijerij van 's Her-

(1) LE ROIJ, fol. 470 en 471; VAN DER AA, bl. 222. (2) LE ROIJ, fol. 374. (3) LE ROIJ, fol. 347. (4) *Memorie gehouden over 't schouwen van de Marck*, te vinden *Buijsens-boek*, fol. 174. (5) LE ROIJ, fol. 347. (6) *Ressort van Santhoven*, te vinden achter de costumen dier plaats. (7) Mr. J. VAN LAERHOVEN, in op. laud; *Oud-Keurboek*, fol. 137. (8) LE ROIJ, fol. 410. (9) Mr. J. VAN LAERHOVEN, in op. laud.

togenbosch behoorde (1), van de Baronnie uit, en loopt juist oostelijk van Hulten, dat een onderdeel van Gilze was, en in 1368 bij koop door Jan van Polanen werd verkregen. Hier wordt de grens door VAN GOOR te veel oostelijk gesteld, daar Klein-Tilburg slechts op eenen geringen afstand van Hulten gelegen, tot de Meijerij van 's Hertogenbosch of liever tot het quartier van Oosterwijk (2) behoorde; te regt daarentegen wordt door dien schrijver Dieren tot de Baronnie gerekend, daar deze plaats eigenlijk slechts het kasteel van Dongen was (3). Na Dieren dan westelijk te hebben laten liggen, loopt de grenslijn, oostelijk van Klein-Dongen, naar 's Gravemoer, bij welke plaats de grensscheiding tusschen Holland en de Meijerij van 's Hertogenbosch met die tusschen Holland en de Baronnie te zamen valt.

Onderscheidene malen werd de grensscheiding tusschen Holland en de Heerlijkheid Breda bepaald; men gebruikte verschillende middelen, om ze in de geheugenis van de grensbewoners te doen bewaard blijven; zoo werd er eenmaal op zekere *Ko-* of *Koe-berg* eene bonte Koe *met hoÿe gevollet gebraden*, en aan de omstanders uitgedeeld (4), ten einde hen zoo doende dit grenspunt gemakkelijker in het geheugen te doen houden; zoo werd er te *Zwaelwenstert* (Zwaluwe), bij het bepalen der limietscheiding, eene put gegraven, *daer een knecht in geworpen wart, alse tote eene ghedenknisse* (5); doch ook deze middelen schijnen niet in allen deele aan hun doel te hebben beantwoord; althans voortdurend ontstonden er nieuwe oneenigheden over de uitgestrektheid der Baronnie, menigvuldige grensscheidingen moesten op verschillende tijden worden opgemaakt. Van deze zijn de meeste voor ons bewaard gebleven, doch zij wijzen veelal grenspunten aan, die in den tegenwoordigen tijd niet meer bekend zijn; en wij zullen dus, daar ze bijna allen op hetzelfde nederkomen, deze verschillende limietscheidingen met elkander in verband brengen, ten einde op zoo-

(1) VAN OUDENHOVEN, *Beschrijving van de Meijerij van 's Hertogenbosch*, bl. 40; en VAN BERESTEIJN, *dissert. de jurisd. cum civ. tum crim. Scabin. Sylva ducens.*, bl. 12, Sylvae Ducis 1843. (2) *Advis van den Advocaat Fiscaal*, Bijlage, bl. XXVII. (3) VAN DER AA, bl. 180. (4) VAN MIERIS, *Groot Charterb.*, III. bl. 190. (5) VAN MIERIS, III. bl. 403.

danige wijze tot een geheel van plaatsen te komen, die nog heden bestaan, of welker ligging nog niet geheel is vergeten.

Wij hebben gezegd, dat de grensscheiding tusschen Holland en de Baronnie een aanvang nam bij 's Gravemoer (1), welk dorp in Holland gelegen was (2); terwijl wij elders Ulendonk als het eerste grenspunt vinden opgegeven (3); zoodat deze plaatsen omtrent op dezelfde hoogte moeten gelegen hebben; hetwelk wij mede daarin bevestigd zien, dat nog tegenwoordig bij het gehucht Horst, de Uilendonksche straat gevonden wordt, die in de rigting van 's Gravemoer loopt; zoo dat VAN GOOR dwaalt, wanneer hij Holendonk, hetzelfde als het vroegere Ulendonk, zoo digt bij Oosterhout plaatst. Als tweede grenspunt vinden wij bijna overal aangewezen de Batenbrug; doch het is onmogelijk nog heden de juiste ligging van deze brug na te gaan, daar er reeds in eene getuigenis van 1325 vermeld wordt, dat ze toenmaals niet meer bestond (4); verder was het algemeen bekend, dat van het huis van Strijen de kapel op Brabantsch, de toren op Hollandsch grondgebied gelegen was (5); zoodat de grenslijn zuidelijk van 's Gravemoer, en door het kasteel van Oosterhout liep, om daarna oostelijk van den Hout eene noordelijke rigting aan te nemen, tot even westelijk van Steelhove (6), welk dorp onder het regtsgebied van Geertruidenberg gelegen was (7), en alzoo door VAN GOOR verkeerdelijk in de Baronnie gesteld wordt; van daar liep de lijn in eene westelijke rigting naar zeker grenspunt, de Ko- of Koe-berg geheeten (8). De juiste ligging dezer plaats is ons onbekend, doch wij mogen, wanneer wij in eene andere grensbepaling vermeld vinden, dat de limiet getrokken werd over een *bergske gelegen in de moeren* (9), daaruit opmaken, dat door beide getuigenissen dezelfde plaats bedoeld is, en dat dus ook de Koberg in de moeren gelegen was; doch daar nu de lijn noodzakelijk tusschen Made, dat

---

(1) VAN MIERIS, III. 403. (2) VAN LEEUWEN, *Bat. illustr.*, p. 213; VAN MIERIS, IV. p. 449. (3) VAN MIERIS, II. 357. (4) VAN MIERIS, II. 357. (5) VAN LEEUWEN, in op. laud. p. 1236; VAN MIERIS, II. 403, 404, 405 en 406. (6) VAN MIERIS, II. 404. (7) VAN LEEUWEN, bl. 213; VAN MIERIS, I. 158; II. 428; III. 497. (8) VAN LEEUWEN, bl. 1236; VAN MIERIS, III. 490. (9) VAN LEEUWEN, eod.; VAN MIERIS, II. 406.

aan Holland behoorde (1), en den Hout, dat een gedeelte van Oosterhout uitmaakte (2), moest doorloopen, en er tusschen deze beide plaatsen alleen digt bij Made moeren gevonden worden, terwijl het overige land geheel duinachtig is; zoo mogen wij de grenslijn, van Steelhove in eene westelijke rigting, even zuidelijk van Made doen loopen; van waar ze verder steeds westelijk tot Zwaelwenstert doorloopt (3). Dit Zwaelwenstert zal waarschijnlijk het tegenwoordige Zwaluwe geweest zijn; want nog heden, wordt er, naar wij meenen, verhaald, dat de vroegere grensscheiding tusschen Holland en Brabant, juist aan het einde van het grondgebied van dit dorp liep, langs de zoogenaamde *brandstraat*, even noordoostelijk van Wagenberg; hetwelk ook door eene oude getuigenis bevestigd wordt, die ons als grenspunt opgeeft het Cluppelenbosch (4), dat nog heden bekend, en bijna op dezelfde hoogte, als die weg gelegen is. Van daar loopt de grenslijn om Wagenberg, oostelijk van de kerk van Sonseel (5), en vervolgens noordelijk van de Kraauwelsgors en van den Swartenbergschen polder, ten zuiden van Hazeldonk in de Mark (6). De Kraauwelsgors werd omstreeks 1310, door den Heer van Breda uitgegeven (7), en behoorde dus tot de Baronnie; terwijl in 1507, door Hendrik van Nassau, de indijking van den Swartenbergschen Polder werd toegestaan (8), die daarop, zoo als wij vroeger zagen, bij Etten onder de Palen gevoegd werd, en derhalve mede onder het gebied van Breda gelegen was. En wanneer wij dan nu de geheele grensscheiding tusschen Holland en Breda te zamenvatten, dan beginnen wij deze zuidelijk van 's Gravemoer, en trekken haar verder door het huis van Strijen, westelijk van Steelhove, zuidelijk van Made, even noordelijk van Wagenberg, om de kerk van Sonseel, zuidelijk van Hazeldonk naar de Mark; welke rivier nog voor een oogenblik de grenslijn blijft uitmaken, tot aan het punt, waar zij de Laaksche vaart in zich opneemt.

---

(1) Van Mieris, II. 238. (2) *Bredasche Clio*, bl. 23. (3) Van Mieris, II. 358 en III. 403. (4) Van Leeuwen, bl. 1236 en 1237; Van Mieris, III, 404, 491 en 492. (5) Van Mieris, II, 406 en 409. (6) Van Leeuwen, bl. 1237; Van Mieris, III. 404, 491 en 492. (7) *Bredasche Chronijk*, bl. 21; Van Goor, fol. 20. (8) *Corp. jur. civ. Bred.*, fol. 301; *Bred. Chronijk*, bl. 26.

Wij hebben thans de uitgestrektheid van die gedeelten der Heerlijkheid Breda aangewezen, welke door de Spaansche Nederlanden, de Meijerij van 's Hertogenbosch en de provincie Zuid-Holland werden omsloten; wij moeten thans nog zien, welke de grenzen tusschen de Baronnie en het Marquizaat van Bergen-op-Zoom waren.

Aan de oostelijke zijde van de Laaksche vaart zijn de Krijtenburgsche en de West-Polder gelegen, die wij vroeger als een gedeelte van het eigenlijk Etten opgaven, en derhalve tot het grondgebied van Breda telden; aan hare westelijke zijde daarentegen loopt die vaart langs de Hoevensche beemden, die in 1458 aan den Heer van Bergen-op-Zoom waren toebedeeld; en zij strekt alzoo, van de Mark af, tot scheiding van de beide Heerlijkheden, tot dat de grenslijn zich bij den Hillekens Polder van dit water afzondert en eene westelijke rigting aanneemt, om zich, na de kerk van de Hoeven doorsneden te hebben, geheel naar het zuiden te wenden. Wij moeten hier op onderscheidene onnaauwkeurigheden bij VAN GOOR opmerkzaam maken; vooreerst wordt het dorp de Hoeven door hem te veel noordelijk gesteld; het ligt, zoo als wij vroeger, bij de scheiding tusschen Etten en Etten onder de Palen, hebben aangeduid, juist op de grenslijn van het Bredasche gebied; ten andere stelt hij Bovendonk verkeerdelijk ten zuiden van de Hoeven; het is noordelijk van dit dorp gelegen, en valt dus mede buiten de Baronnie; ten laatste eindelijk is de grens, door VAN GOOR aangewezen, te hoog getrokken, daar even noord-oostelijk van Calfsdonk het dorp de Zegge gelegen is, dat aan Bergen-op-Zoom toebehoorde (1), en dien ten gevolge van de Baronnie moet worden uitgesloten. En wanneer wij dit nu in aanmerking nemen, dan moeten wij de grenslijn terstond, van het dorp de Hoeven, eene geheel zuidelijke rigting geven, en haar zuid-oostelijk van de Zegge, westwaarts wenden tot dat zij, noordelijk van Calfsdonk en de Deurlucht (2) voortloopende, bij den Rozendaalschen Vliet uitkomt; van daar gaat zij verder, eerst zuid- en daarna westwaarts, om Groenhout of Vroenhout

---

(1) *Tegenw. staat der Vereenigde Nederl.*, deel II. bl. 189. (2) De *Deurlucht* is noordwestelijk van Calfsdonk, digt by den Rozendaalschen Vliet gelegèn.

binnen hare grenzen op te nemen, terwijl zij zich eindelijk weder in eene zuid-oostelijke rigting naar Nispen wendt. Ook hier begaat VAN GOOR wederom een' misslag; de bogt door hem aan de grenslijn tusschen Vroenhout en Nispen gegeven, is onjuist; regt zuidwaarts van Vroenhout toch zijn de dorpen Vinkebroek en Hainc gelegen, die wij vroeger onder het gebied der Baronnie gerekend hebben; en de grens behoorde dus slechts met eene zeer geringe kromte, van Vroenhout zuidwaarts te loopen, om zich daarna oostwaarts naar Nispen te rigten. — En hiermede hebben wij de geheele grensscheiding der Baronnie opgegeven; er blijft ons thans in deze Inleiding alleen nog over, aan te toonen, of er binnen het gebied der Heerlijkheid Breda nog plaatsen gelegen waren, die of aan een' ander' Heer toekwamen, of aan eene andere hoofdbank appelleerden, of eindelijk regtsgebruiken volgden, verschillende van die van Breda.

Nadat Wernhout in 1694 door Willem III was verkregen, was er in de Baronnie nog slechts ééne plaats gelegen, die een' ander' Heer erkende; het was Baerle-Hertog; dit dorp is wel is waar mede in 1688, door den dood van Amalia van Solms, in handen van het huis van Oranje gekomen, doch het bleef immer een gedeelte van Turnhout; nooit is het met de Baronnie vereenigd. Vóór 1648 appelleerde Groot-Zundert-Hertog bij de hoofdbank van Santhoven; doch toen in dat jaar Schoten, Mercxem, Eekeren, Loenhout en Oostmal, zich aan de jurisdictie van Breda onttrokken, toen ook gelastten de Staten-Generaal, dat Zundert voortaan zijne appellen bij de hoofdbank der Baronnie brengen zoude. Dit dorp echter, zoowel als Wernhout, bleef steeds het Santhovensch regt volgen. Verder was ook Etten onder de Palen van de Hoeven aan een regt onderworpen, verschillend van de Bredasche costumen: wij hebben dit vroeger gezien; en eindelijk waren er voor het eigenlijke Etten eenige bijzondere bepalingen vastgesteld, die in de costumen dier plaats te vinden zijn; terwijl er ten laatste onder Dongen een gehucht moet gelegen hebben, dat vroeger een eenigzins verschillend successieregt zou gevolgd hebben, doch waarvan naam en ligging zelfs niet eens bekend zijn.

EERSTE HOOFDSTUK.

WELK REGT IN DE HEERLIJKHEID BREDA GELDENDE WAS.

Wij hebben gezegd, dat wij, vóór de behandeling van ons hoofdonderwerp, de huwelijksgemeenschap, in een eerste hoofdstuk nog zouden nagaan, hoe en wanneer het costumiere regt van Breda was ontstaan, en op welke wijze de bepalingen, zoo ze niet volledig waren, behoorden te worden aangevuld; doch, om tot dit onderzoek te geraken, zullen wij eerst moeten zien, of Breda, met de overige Brabantsche steden, op dezelfde lijn kan worden geplaatst, dan wel of deze stad in eenen exceptionelen toestand verkeerde.

Den juisten regtstoestand van de Heeren van Breda tegenover de Hertogen op te geven, schijnt ons ondoenlijk toe. Velen, door eene bovenmatige ingenomenheid met hunne moederstad gedreven, hebben getracht, uit de groote voorregten, welke aan de Heeren van Breda toekwamen, te bewijzen, dat zij eene souvereine magt hadden, dat zij tegenover den Hertog stonden, welken zij niet als Vorst, maar alleen als Heer erkenden, aan wien zij dus slechts hommage schuldig waren, zonder verder aan zijn gebied onderworpen te wezen (1). Vooral op het laatst der achttiende eeuw heeft men deze magt van de Heeren van Breda verdedigd; de Raad der domeinen van den Prins gaf ten dien einde eene afzonderlijke deductie uit (2), en de dissertatie van den Heer Reigersmans schijnt alleen met dit doel te zijn geschreven. Men meende, dat de Heer van Breda

---

(1) Zie over het onderscheid tusschen *Souverain* en *Seigneur*, Raepsaet, *Recherches sur les inaugurations.*

(2) Van 12 Julij 1773.

was een *princeps super-illustris i. e. superiorem non recognoscens;* en ditzelfde gevoelen werd reeds door VAN VLIET voorgestaan (1).

Het is ontwijfelbaar, dat de Heeren van Breda eene magt uitoefenden, welke wij slechts bij zeer weinige leenmannen, voor zoo verre zij niet tevens het Vorstelijk gezag hadden, zullen aantreffen; zoo kwam hun niet alleen de jagt, de visscherij en het regt op de wildert toe, maar ook de confiscatiën hadden tot hun voordeel plaats; zij hadden het regt op de *bona vacantia;* zij eindelijk oefenden in de Baronnie zelfs het regt van gratie en remissie uit. Doch in weerwil van deze groote voorregten, waren zij feitelijk onderdanen van den Hertog.

Wij zullen alleen de oorspronkelijke magt der genoemde Heeren nagaan, en zonder het gezag der Hertogen in zijne langzame en regelmatige ontwikkeling te volgen, zullen wij trachten te bewijzen, dat de Vorstelijke magt der Heeren van Breda bij vervolg van tijd op die Hertogen is overgaan.

In het begin van onze Inleiding zagen wij, dat het Graafschap Strijen, omstreeks 898, een leen was van het Koningrijk Lotharingen. Dit rijk werd, weinige jaren na den dood van Zuentibold, eerst als leen van Frankrijk, daarna als leen van den Duitschen Keizer, in een Hertogdom herschapen, en later, onder Hertog Bruno, in Opper-Lotharingen of Mosellaniën, en Neder-Lotharingen verdeeld; terwijl dit laatste deel, waartoe deze gewesten behoorden, in 1106 aan den Graaf van Loven, of gelijk hij later genoemd wordt, den Hertog van Brabant, werd toegevoegd. Het zou derhalve als opvolgers van de Koningen van Lotharingen zijn geweest, dat de Hertogen van Brabant, de Graven van Strijen als hunne leenmannen zouden hebben mogen beschouwen, ware het niet, dat deze zich reeds vroeger van den leenband hadden ontslagen. Het tijdstip, waarop dit laatste plaats had, is onzeker; het is onbekend, of het Graafschap Strijen reeds vóór de verdeeling van 1039, toen het nog in zijn geheel bestond, dien last heeft afgewor-

(1) Ad. art. 9 van de *Bredasche costumen over het successieregt.*

pen; dan wel of het later beperkte Graafschap, en de Heerlijkheid Breda, ieder afzonderlijk, zich van de Hertogen van Lotharingen onafhankelijk hebben weten te maken; doch zeker is het, dat beide, gedurende eenigen tijd, van den leenband zijn ontslagen geweest. Omtrent Strijen kan dienaangaande geen twijfel bestaan; het heeft immers later nimmer meer tot het Hertogdom Brabant behoord; het heeft zich als leen aan Holland opgedragen, dat zich mede van Lotharingen had onafhankelijk gemaakt; alleen bij het nadeelige verdrag van 1203 of 1200, waarvan wij in onze Inleiding reeds gesproken hebben, erkende de Graaf van Holland zich, voor zijne goederen tusschen Waalwijk en Strijen gelegen, leenman van den Hertog (1); doch reeds in 1283 werd hij weder van dezen band ontslagen (2), zonder dat Strijen, in het vervolg van tijd, immer meer als leen van Brabant is aangemerkt.

Dat ook de Heerlijkheid Breda vroeger, gedurende eenigen tijd, onafhankelijk geweest is, bewezen wij, in onze Inleiding, uit de opdragt, door welke de Hertog, in 1190 of 1169, leenheer van dit gebied geworden is. In die opdragt toch lezen wij (3):

«*Ego Godefridus de Scoten omnibus in perpetuum notum esse volumus tam posteris quam praesentibus, quod ego G. de Scoten Castellum de Breda, cum omni* ALLODIO, *quod tenui et teneo infra locum, qui Haga dicitur, libere in manu Domini Ducis Henrici, Dominae Ducissae M. et eorum haeredis resignavi; ipsi vero, quia mei praedecessores a suis praedecessoribus sic tenuerant, idem* ALLODIUM *totaliter in* FEUDUM *mihi contulerunt*, etc.; terwijl de uitgifte, welke de Hertog hem terstond weder van dit zelfde land deed, aldus luidde (4):

«*Henricus, Dei gratiâ Dux Lotharingiae. Notum esse volumus tam futuris quam praesentibus, quod Godefridus de*

---

(1) Te vinden bij DU MONT, *Corps diplom.*, Tom I. p. 130; KLUIT, *Cod. Diplom.*, Tom. II. p. 249; BUTKENS, *Trophées de Brabant*, Preuves, p. 53; VAN GOOR, proeve No. 7.

(2) WAGENAAR, *Vad. Historie*, Deel 3, p. 35.

(3) VAN GOOR, proeve No. 6; BUTKENS, preuves, p. 48 en 49.

(4) Zie BUTKENS en VAN GOOR, ter aang. plaats.; alsmede KLUIT, in op. laud., Tom. II. p. 342.

Scota ALLODIUM *de Breda nostrum esse recognovit, et omne* ALLODIUM, *quod habet intra indaginem, quod vulgo Hagen dicitur, in manus nostras resignavit et a Nobis in* FEUDO *recepit.*

Uit deze beide Charters blijkt alzoo, dat de Heerlijkheid Breda, in 1190 of 1169, van *Allodiaal* goed, *feudaal* geworden is. De Heeren van Breda hadden vóór dat jaar een onafhankelijk gebied; zij erkenden geen leenheer, en zij oefenden dus a fortiori zelve de souvereine magt uit; thans droegen zij uit eigene verkiezing hun goed aan den Hertog in leen op; terwijl het ons evenwel onbekend is, of zij reeds nu ook hunne vorstelijke magt verloren, dan wel deze nog gedurende eenigen tijd bleven behouden; zoo veel schijnt echter zeker, dat zij de regaliën, welke hun, tot op het laatst van het bestaan der Heerlijkheid, toekwamen, als een gevolg van die vroegere souvereiniteit hebben uitgeoefend. Indien zij reeds in 1190 of 1169 ook hun vorstelijk gezag afstonden, zoo mag men vooronderstellen, dat zij zich die regten bij de opdragt hebben voorbehouden, zoo als meermalen bij het ontstaan van een *feudum oblatum* geschiedde; is daarentegen de Hertog eerst later souverein over de Baronnie geworden, dan schijnt dit nimmer formeel te zijn toegestaan, maar alleen door hem bij aanmatiging te zijn verkregen, en de Heeren van Breda behielden dus in dit geval het regt, om de geheele souvereine magt uit te oefenen, voor zoo verre zij die niet door *non usus* en *praescriptie* hadden verloren.

Wij zullen, gelijk wij in het begin van dit onderzoek zeiden, de regelmatige ontwikkeling van het gezag der Hertogen over de Baronnie niet nagaan, wij zullen alleen, na de magt van de oorspronkelijke Heeren van Breda te hebben aangetoond, thans uit feiten trachten te bewijzen, dat de Vorstelijke magt in lateren tijd over deze Heerlijkheid door de Hertogen werd uitgeoefend.

Het eerste bewijs voor onze meening vinden wij daarin, dat de Heeren van Breda zelve, zich reeds in het begin der 14[de] eeuw, onder Brabant gerekend hebben; zoo teekende een hunner in 1312 het Cortenbergsche Charter, hetwelk voorzeker

geene beteekenis zou gehad hebben, indien de Hertog alleen zijn leenheer geweest was; daar deze zich daarbij beperkte niet in zijne magt als *Heer*, maar als *Vorst;* zoo verbond de stad Breda zich in 1354, met de overige steden van Brabant, om immer vereenigd te blijven, en slechts *één en denzelfden Heer* te erkennen (1); terwijl zij mede, in 1398 en 1415, tot dergelijke confederatien toetrad. Ook vinden wij uitdrukkelijk vermeld, dat Engelbrecht van Nassau, in 1426, tot de vergadering der drie standen werd opgeroepen, van welke hij, indien hij alleen leenman geweest was, geen lid zou zijn geweest; wij putten dit bewijs uit een brief, nog in originali op het stadhuis te Breda berustende, door Philips de Saint-Pol, Hertog van Brabant, aan Engelbrecht gerigt, welken wij hier woordelijk mededeelen:

« *Lieve neve en getruwe. Also als wilen onse lieve heer ende brueder die hertoge van Brabant etc. saliger gedachten, bÿ der gehenckenissen Gods van live ter doot is comen, soodat ons, als sÿnen Rechten oir ende erfgenaem, alle sÿne lande ende heerlicheiden, die hÿ after gelaten heeft, sÿn aencomen ende van Rechtswegen toebehoeren, dair om wÿ op en Woensdage lestleden, den drien Staten ons lands van Brabant ter Vueren bÿ ons versament wesende, dair na dat onse voirscr. lieve heer ende brueder ter eerden was bestaedt, Deden ernstelic versueken dat sÿ ons over hueren heer ontfangen hulden ende doen wilden, als goede luden hueren gerechten heer sculdich weren te doen, wÿ souden hen wederom doen allet dat een goet heer sinen getruwen onderseten sculdich was te doen, dair om onse voirscr. drie staten begheerden na den ouden hercomen, een dachvert ÿerst daerop gehouden te werden, bÿ ons ende den drie staten voirscr. So eest dat wÿ u bidden ende versueken, also ernstelic als wÿ mogen dat ghÿ des donredaighs VIII dage in meÿe naestcoment, comen wilt in onze stad van Vilvorden des avonds in der herbergen, om des anderen daigs mitten anderen van den voirscr. drie staten totten saken van onsser voirscr. hul-*

(1) Zie Loovens, *Practijc van Brabant.*, D. I, p. 45.

dingen ende ontfanckenissen te verstaen ende daer in te sluyten sonder meer verhaels ende sonder eenige onschout dair tegen te sueken, also ghij weten moigt, dat des van node is, dair na dat in allen omsetenen landen die saken sijn gelegen. God sij met u. Gescreven in onsse stad van Bruessel XXVI dage in Aprille."

Verder blijkt het, dat de souvereine magt aan de Hertogen toekwam, almede daaruit, dat zij, in lateren tijd althans, hunne Blijde Inkomsten binnen Breda gevierd hebben; waartoe voorzeker geene reden zou bestaan hebben, indien de Baronnie van hun Vorstelijk gezag onafhankelijk ware geweest; aangezien zij zich bij zoodanige huldiging verbonden, hun bestuur naar de privilegiën des lands in te rigten, en zich dus wederom beperkten, in hunne magt, niet als *leenheer*, maar als *Vorst*. Terwijl eindelijk nog tot bewijs van onze meening strekken kan, dat sommige privilegiën, door de Heeren van Breda aan hunne onderdanen vergund, door de Hertogen bekrachtigd werden (1).

Uit dit alles volgt alzoo, naar ons inzien, ten duidelijkste, dat, welke ook de magt van de oorspronkelijke Heeren van Breda geweest zij, het souverein gezag echter, in vervolg van tijd aan den Hertog toekwam, en dat dus ook de Baronnie tot het Hertogdom Brabant behoorde.

Doch vroeger hebben wij gezegd, dat de Heeren van Breda, ofschoon zij dan geene *principes super-illustres* waren, evenwel vele en voorname regalien uitoefenden; dat zij zelfs tot sommige van deze bij uitsluiting van den Hertog, geregtigd waren; en de vraag blijft dus nog overig, wie hunner in de Baronnie de wetgevende magt had.

Den Heeren van Breda kwam zonder twijfel het regt toe, om statuten uit te vaardigen; wij zullen, bij de behandeling van ons hoofdonderwerp, hiervan verscheidene voorbeelden aantreffen; terwijl wij voor het oogenblik, tot staving van ons beweren, slechts hebben te wijzen, op de ordonnantie aangaande de *Manier van Procedeeren bij de Hoofdbank te Breda,*

---

(1) Van Goor, proeve, No. 59.

alsmede op die betrekkelijk de *Evictie*, beide door Maurits, als Heer van Breda, vastgesteld. Deze magt van de Heeren evenwel sloot die van den Hertog niet uit; ook hij had de bevoegdheid, wetten voor de Baronnie uit te vaardigen; dit vinden wij b. v. bij MONTENS bevestigd, die ons leert (1), dat ook te Breda, volgens het Edict van 5 Maart 1571, alle voor geld gecreëerde Rogrenten kwijtbaar waren; dat ook de ordonnantie van Karel V, van 19 October 1520, alhier wetskracht had (2), alsmede de *Criminele Instructie* van 1570 (3); terwijl wij in het *Oud-Keurboek* van Breda vinden, dat het placaat van Karel V van 1551, op het vervalschen van gouden en zilveren werken, hier ter stede is gepubliceerd (4). Het souverein gezag van den Hertog, over de Baronnie, sloot dus ook de wetgevende magt in zich; en wij kunnen alzoo het onderzoek naar de twee, in den aanvang van dit hoofdstuk gestelde, punten in het algemeen over alle Brabantsche steden uitstrekken, alleen met aanwijzing van die gevallen, waarin de Baronnie in eenen exceptionelen toestand geplaatst was.

De oorspronkelijke bewoners dezer gewesten hadden aanvankelijk geene geschrevene wetten; hun geheel regt berustte op zekere bij hen heerschende gebruiken, die later, toen de Romeinen hunne veroveringen tot aan deze streken hadden uitgebreid, door het Jus Romanum werden aangevuld (5). De eerste geschrevene wet, welke ook hier kracht erlangde, was de Salische, die, in het begin der vijfde eeuw opgesteld, en later in vijf redactiën telkens gewijzigd, in deze gewesten gedurende vier honderd jaren in gebruik gebleven

---

(1) *Loci Communes*, tit. 2, art. 9. (2) Tit. 2, art. 20. (3) Tit. 5, art. 9.
(4) *Oud-Keurboek*, fol. 277.

(5) Wij spreken hier alleen van het Ante-Justinianesche regt; dit werd in deze gewesten door de Romeinen nimmer ingevoerd, doch de ingezetenen zelve pasten het in vele opzigten toe. De wetgeving daarentegen, onder Justinianus zamengesteld, had hier in de eerste tijden volstrekt geene regtskracht; in 529 toch had de geheele Romeinsche invloed in deze gewesten opgehouden. Alleen de geestelijkheid werd met de voortreffelijkheid van dit regt bekend, en volgde het in vele gevallen op; in burgerlijke gedingen werd het, zoo als wij later zien zullen, voor het eerst op het laatst der twaalfde eeuw toegepast. Verg. RAEPSAET, *Analyse de l'origine* etc, Tom. I, No. 47 (Oeuvr Compl. Tom. III). DEFACQZ, *Ancien droit Belgique*, Tom. I. p. 130; BRITZ, *Code de l'ancien droit Belgique*, Tom. I, prem. part., Chap. 1, p. 16.

is (1); door deze wet evenwel werden de oude gewoonten der verschillende stammen niet opgeheven; zij strekte alleen, om de onderlinge betrekkingen tusschen de verschillende volkeren, voor welke zij gelden moest, te regelen, om eene eenvormigheid in te voeren omtrent de administratie van het regtswezen, en eene gelijkheid van straffen daar te stellen; terwijl zij overigens iederen stam in het gerust bezit van haar gewoonteregt liet, en ook aan het Jus Romanum zijne kracht niet ontnam.

De oude gebruiken gaven weinig licht, ten aanzien van de leer der contracten, de persoonlijke bekwaamheid om huwelijken aan te gaan, en het politiewezen; en het was dus voornamenlijk ten opzigte van deze punten, dat het Romeinsche regt werd toegepast; het schijnt echter, dat dit, althans nadat de Romeinen weder uit deze gewesten verdreven waren, nimmer als hoofdregt heeft gegolden, dat zijne bepalingen, ook in vroegeren tijd, als subsidiair regt werden nagekomen.

Zoodanig bleef de toestand van het regtswezen tot na den dood van Karel den Groote; de gebruiken werden aangevuld door het jus Romanum. Doch na den dood van dezen grooten vorst, toen het rijk in verschillende deelen gesplitst werd, toen zijne opvolgers in gedurige oorlogen met elkander verkeerden, toen de grooten des rijks hunne vorsten onttroonden, om zich zelven het gebied aan te matigen, toen alle beginselen van beschaving werden uitgedoofd, toen zelfs de geestelijkheid tot den hoogsten graad van onkunde werd teruggevoerd, toen alleen de werktuigelijke kracht het regt besliste, en alle kennis van de Latijnsche taal was vernietigd en uit-

(1) *Thémis ou Bibliothéque du Jurisconsulte*, Tom. VII, Livr. V, p. 201. Het ligt buiten de grenzen van dit ons opstel, de verschillende gevoelens der hedendaagsche geleerden, omtrent het Vaderland der Lex Salica, uitvoerig te beschouwen. Men zie deswege WIARDA, *Gesch. u. Ausleg. des Salischen Gesetzes*, Brem. 1808; TÜRK, *das Salfrankische Gesetzbuch*, in zijne *Forschungen*, d. 3; MÜLLER, *der Lex Salica und Lex Angl. u. Werin. Alter u. Heimat*, Würzb. 1840; ZOEPFL, in *Revue de* FOELIX, 1841, p. 190, en in zijne *Deutsche Staats. u. Rechtsgeschichte*, I. 2. 21. vlg.; WAITZ, *das alte Recht der Salischen Franken*, Kiel, 1846. PARDESSUS heeft zich, in zijne beroemde uitgave dezer wet, aan geen onderzoek van die belangrijke vraag gewaagd.

geroeid, toen ook moest er noodzakelijk een omkeer in het regtswezen plaats grijpen. Men bleef de oude gebruiken naleven, men bleef ze door het Romeinsche regt aanvullen, doch alleen voor zoo verre dit in het geheugen was bewaard gebleven; daar de schriften der Romeinsche juristen, indien ze al hier of daar een schuilhoek gevonden hadden, door niemand werden verstaan, veel min konden worden toegepast; *on suivit l'esprit de la loi, sans suivre la loi même*, gelijk MONTESQUIEU het uitdrukt. En men kende alzoo geen verschil meer tusschen de gebruiken en het geschreven regt; het jus consuetudinarium was een mengsel van gewoonten, Romeinsch regt en Capitulariën.

Deze verwarring, die gedurende drie honderd jaren stand hield, tot dat in de 13de eeuw de beschaving langzamerhand weder toenam, had niet alleen toen eene onzekerheid verspreid over het regt, hetwelk men behoorde op te volgen, maar zij oefende ook voor de toekomst invloed uit; ook later, toen de beschaving weder begon door te dringen, bleef men zich op hetzelfde gewoonteregt beroepen, zonder dat het den regter immer bekend was, in hoe verre eenig gebruik werkelijk gegolden had. De twijfel, welke er omtrent het jus consuetudinarium bestond, maakte het noodzakelijk, dat de regter, alvorens een gebruik als erkend aan te nemen, van de partij, die zich hiervan bedienen wilde, het bewijs vorderde, dat het werkelijk als consuetudo gold; tot dit bewijs waren geene afzonderlijke getuigenissen voldoende; om de wetskracht van eene gewoonte aan te toonen, werd een bewijs door turben vereischt. Daar echter de personen, welke tot zoodanige getuigenis geroepen werden, niet immer in staat waren, met juistheid de van hen gevergde verklaring af te leggen, zoo gebeurde het menigwerf, dat de regter in het onzekere bleef, omtrent de al of niet geldigheid van het aangevoerd gebruik, en dat er onder dezelfde bank tegenstrijdige vonnissen werden gewezen.

Aan het bezwaar, hetwelk uit deze onzekerheid voortsproot, werd het eerst in Frankrijk te gemoet gekomen

door het placaat van Karel VII (1), bij hetwelk werd vastgesteld, dat alle municipale regten aan de overheid ter bekrachtiging moesten worden opgezonden; terwijl die costumen, welke niet waren gehomologeerd, in het vervolg alle regtskracht missen zouden. Deze maatregel werd ook in Brabant toegepast; Karel V vaardigde verschillende edicten uit, bij welke mede het in schrift brengen der consuetudinaire regten werd bevolen; de poenale sanctie evenwel in Frankrijk aan deze bepaling verbonden, gold hier niet; ook de niet gehomologeerde costumen bleven steeds hare kracht behouden, doch zij moesten immer door hem, die zich daarop beriep, worden bewezen (2); terwijl die municipale regten, welke door den Hertog waren bekrachtigd, ofschoon zij tot het jus consuetudinarium bleven behooren (3), echter als algemeen erkend, zonder verder bewijs, werden toegepast (4).

Het eerste edict, waarbij de opzending der costumen werd bevolen, is den 7 October 1531 uitgevaardigd, en werd, toen vele steden aan deze vermaning geen gehoor gaven, door menige andere gevolgd. De schepenen van Breda hebben in 1547 aan dit bevel gehoorzaamd; in dit jaar werd voor het eerst het costumiere regt der Baronnie in schrift gebragt;

(1) Britz, in op. laud., Tom. I, p. 72.

(2) Raepsaet, *Analyse de l'origine et des progrès des droits des Belges et des Gaulois*, Tom. I, No. 48 et 110, (Oeuvres compl., Tom. III); Britz, Tom. I, p. 346. (3) Anselmus ad. art. 1, 2, 3 et 4 *Edict. Perp.*, § 3.

(4) In het algemeen keurden de onderdanen de pogingen van hunnen vorst, om de municipale regten der verschillende steden in schrift, en met elkander in overeenstemming te brengen, goed; ja zelfs beklaagde de groote Vlaamsche regtsgeleerde Wielant zich openlijk, dat men nog niet tot dezen maatregel was overgegaan (Britz, Tom. I, p. 63); en toch is het niet onwaarschijnlijk, dat Karel V en zijne opvolgers de herziening der costumen alleen daarom bevalen, om hunne magt uit te breiden, om langzamerhand ook die privilegiën te kunnen intrekken, op welke de onafhankelijkheid der steden gegrond was. Dit werd door sommigen, die een dieperen blik sloegen in de staatkundige plannen van het huis van Oostenrijk, ingezien, en van daar, dat dezelfde maatregel, die vroeger aan de bevolking welgevallig was geweest, later, toen zij ook door Alva werd toegepast, eene der hoofdbronnen is geworden van den geheelen opstand tegen het bestuur van Philips. Men vindt deze beschouwing uitnemend uiteengezet door Mr. J. D. Meijer, in zijne monographie getiteld, *Vertoog over het onderzoek en de herziening der stedelijke en plaatselijke voorregten en keuren* enz.; in welk stuk hij ook aantoont, dat Van Meteren (fol. 53 vso) ten onregte de herziening der costumen, als een maatregel door den Bloedraad bevolen, beschouwt.

in 89 artikelen vervat werd het Kanselier en Raden van Brabant aangeboden (1), en aan den Hertog ter homologatie opgezonden. Het schijnt evenwel, dat die aanbieding der costumen toenmaals haar doel heeft gemist, dat de bekrachtiging niet is gevolgd; althans den 9 Julij 1570 werden zij, nadat het bevel van den princeps nogmaals, den 15 Maart bevorens, door Alva was herhaald, op nieuw in schrift gesteld, en aan den Hertog voorgelegd; doch wederom, naar wij meenen, te vergeefs; ten minste het blijkt ons niet, dat het regt van Breda, even min als dat van de meeste overige Brabantsche steden, immer is gehomologeerd geworden; zoodat de costumen der Baronnie wel dezelfde regtskracht gehad hebben, als andere die bekrachtigd waren, maar immer, ook in het vervolg van tijd, slechts dan golden, wanneer zij eerst door turben waren bewezen. Het gewoonteregt van Breda bestond alzoo, even als dat der overige Brabantsche steden, uit eene zamenmenging van de oude gebruiken der Germaansche stammen, van het Romeinsche regt en van de Capitulariën; terwijl het mede voor een groot gedeelte berustte op oude statuten, eertijds, hetzij door den Heer, hetzij op zijnen naam door den Magistraat, uitgevaardigd; die meestal in het Klein-Keurboek, *Houte Boecxken* geheeten, voor ons zijn bewaard gebleven; later, bij de behandeling der gemeenschap, zullen wij gelegenheid hebben, eenige van deze op te geven (2).

Wij zullen over het algemeen kunnen bepalen, wanneer die Statuten zijn ingevoerd; terwijl het ons daarentegen onmogelijk wezen zal, aan te duiden, of het verdere regt, hetwelk

---

(1) 20 Aug. 1547, volgens de origineele lijst gevoegd bij den brief van het Conseil du Brabant aan Alva, die wij afgedrukt vinden in het Relaas van de *Commission Royale pour les Anciennes Lois de la Belgique*, II. 209.

(2) De Heeren van Breda hebben, ook nadat zij de souvereine magt verloren hadden, steeds de bevoegdheid behouden, aan hunne onderdanen privilegiën te schenken, en wetten voor hen op te stellen; zij hebben van die magt een uitgebreid gebruik gemaakt, zelfs zoo zeer, dat de statuten en privilegiën van Breda, als talrijk en uitnemend bekend waren; daar de keuren of statuten evenwel, met het gewoonteregt, gelijke kracht hadden, zoo behandelen wij ze hier niet afzonderlijk, wij bepalen ons tot het nagaan van de kracht der costumen in het algemeen, in welke zoo wel het plaatselijk gewoonteregt, als de statuten waren opgenomen.

niet op zoodanige statuten gebaseerd was, tot dat gemengde gewoonteregt behoorde, of eerst later wetskracht verkregen had; daar er geene complete verzameling van vonnissen is bewaard gebleven, uit welke wij zouden kunnen besluiten, wanneer voor het eerst die *frequentia actuum,* dat *tempus diuturnum* aanwezig geweest zijn, welke noodzakelijk waren, om aan eene consuetudo, die overigens aan de vereischten voldeed, wetskracht te kunnen toekennen. Alleen weten wij, dat de costumen van Breda in 1547, in welk jaar zij in schrift gebragt werden, reeds geldig waren, zonder dat wij daaruit mogen besluiten, dat zij in eenige opzigten voor dien tijd buiten toepassing geweest zijn; *quia consuetudo liget, antequam scripta est* (1).

Daar de opzending van het Bredasche costumiere regt verder tweemaal geschiedde, daar die gewoonten, welke in 1547 werden in schrift gebragt, anders luidden, als die, welke in 1570 ter bekrachtiging werden aangeboden, zoo bestaan er voor deze stad twee verschillende verzamelingen van costumen, die, hoewel hare bepalingen niet immer in dezelfde woorden zijn vervat, echter geene tegenstrijdige verordeningen bevatten; die alzoo elkander behoorden aan te vullen, die met elkander in verband beschouwd, slechts het volledige Bredasche regt uitmaakten. Wij zullen deze costumen in het vervolg onderscheiden door bijvoeging van het jaartal, in hetwelk zij aan den Hertog aangeboden zijn (2).

En gaan wij thans tot de behandeling der tweede vraag over, door welk regt de costumen, indien hare bepalingen zwegen, behoorden te worden aangevuld. Volgens de oude schrijvers heeft het regt in Brabant zich eertijds in drie vor-

---

(1) Wamesius, *Consilia*, Cent. II, cons. 45, No. 9.

(2) Na de redactie van 1570 verkreeg het municipale regt van Breda nog slechts enkele uitbreidingen; zoo werd in 1577 een afzonderlijk artikel, over de successie in linea collaterali, aan den Kanselier van Brabant opgezonden (het is te vinden bij Van Vliet ad art. 18); terwijl Maurits, eerst in 1597 de *Ordonnantie op de Evictie*, en daarna in 1606, die op den *Stijl en Manier van procederen*, voor de Baronnie uitvaardigde. Het municipale regt dezer stad dus was ten tijde der Republiek, op weinige uitzonderingen na, hetzelfde als het steeds geweest was, zoo lang Breda een deel van het Hertogdom Brabant had uitgemaakt.

men geopenbaard, het gewoonteregt, de Edicten van de Hertogen, en het Romeinsche regt (1).

Het jus consuetudinarium was onderscheiden in dat, hetwelk slechts aan deze of gene plaats afzonderlijk eigen was (2), en het gewoonteregt, dat in het geheele Hertogdom gold. De regter had, bij het uitspreken zijner vonnissen, in de eerste plaats op de municipale costumen te letten; zoo lang deze, ten aanzien van de zaak in quaestie, bepalingen inhielden, werden noch de Edicten, noch het Romeinsche regt toegepast. De Hertogen verbonden zich, zoo als wij later breedvoeriger zien zullen, bij hunne Blijde Inkomsten, de steden bij hunne privilegiën, regten en costumen, te handhaven, en alzoo geene wetten uit te vaardigen, welke met de municipale regten in strijd waren; terwijl bijna alle costumiere wetgevingen, en ook de oude Keurboeken van Breda (3), vaststelden, dat het Romeinsche regt alleen dan zou worden opgevolgd, wanneer het jus consuetudinarium zweeg; hetwelk voor Brabant in het algemeen, mede door vele ordonnantien van de Hertogen werd bevestigd, en voor Breda in het bijzonder door een Statuut van Philips II, uitdrukkelijk werd bepaald, aangezien dit vaststelde, dat men hier ter stede *zoude achtervolgen die gemeen beschreven rechten, als er geene ordonnantiën of costumen ter contrarie waren.*

Indien de costumen de verlangde bepalingen niet inhielden, moest men eerst nagaan, of de plaats, aan welke zij eigen waren, eene hoofdbank had, dan wel of zij tot de subalterne vierscharen behoorde; in het laatste geval werd haar municipaal regt door de costumen van die bank, aan welke zij appelleerde, aangevuld (4); terwijl men eindelijk, indien ook het consuetudinair regt van de hoofdbank zweeg, zijne toevlugt nemen moest tot het gewoonteregt, hetwelk over het algemeen in het Hertogdom geldig was; waaruit echter het

(1) Zypaeus, *Notitia juris Belgici*, p. 36, No. 2.

(2) Over het algemeen worden de costumen als het plaatselijk gewoonteregt beschouwd, wij hebben evenwel gezien, dat zij ook voor een gedeelte op statuten berusten. (3) *Corp. jur. civ. Bred.*, fol. 34, 355, 400 art. X.

(4) Zie cost. van Breda (1547), art. 88; cost. van Herenthals, art. 30; Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 16, art. 17, in add.

bestaan van zoodanig algemeen gebruik moest worden opgemaakt, hoe vele municipale regten de verlangde bepaling moesten inhouden, om tot het aanwezig zijn van de consuetudo universalis te kunnen besluiten, hieromtrent waren geene vaste regels voorgeschreven; het was geheel aan het oordeel van den regter overgelaten (1).

In Breda regelde men zich in twijfelachtige zaken veelal naar het Antwerpsche regt; dit was echter willekeurig, en de bepaling van het municipale regt dier stad, waarbij werd vastgesteld (2), dat *hare costumen in het geheele quartier gelden*

---

(1) Stockmans, *Decis. Cur. Brab.*, dec. 105, No. 5 et 9; Zypaeus, in op. laud., p. 38, No. 8; De Ghewiet, *Institut. du droit Belg.*, T. 1, p. 15, art. 1 et 2. Nadat wij dit geschreven hadden, kwam ons het werk van den Heer Britz in handen, die tracht aan te toonen, dat in Brabant door het *jus commune* niet moet worden verstaan, het gewoonteregt, hetwelk over het algemeen in het Hertogdom gold, maar het costumiere regt van de hoofdplaats, van Brussel. Vooralsnog evenwel kunnen wij dit gevoelen niet deelen. Gemelde schrijver beroept zich, wanneer hij zegt, *il faut suivre la coutume générale de la province*, *uti in primaria sede*, *in medio provinciae*, *in civitate imperantis viget*, op Stockmans, die, in het *Prooemium* van zijn *Tractaat over het Devolutieregt*, verklaart, alleen de algemeene beginselen te zullen behandelen, *uti in primaria sede atque in medio Provinciae vigent;* het is echter duidelijk, dat Stockmans hier nimmer het Brusselsche regt kan bedoeld hebben, aangezien te dier stede geene Devolutie bekend was; verder meldt hij, dat ook Everardus het Brusselsche regt voor oogen heeft, wanneer hij, in zijn *consilium* 220, van eene *consuetudo notoria et legitime praescripta* spreekt; indien wij hierbij echter opmerken, dat daar ter plaatse geleerd wordt, dat het een algemeen gebruik in Brabant was, dat de Princeps tot de successie van bastaarden geroepen werd, en wij omtrent dit punt niets in de Brusselsche costumen vermeld vinden, terwijl zulks bij vele andere municipale regten bepaald was, dan meenen wij te mogen besluiten, dat ook Everardus door eene *consuetudo notoria* niet het Brusselsch regt verstaan heeft. Verder was het in Brabant *algemeen aangenomen*, dat de roerende goederen, bij de ontbinding des huwelijks, gelijkelijk tusschen de echtgenooten werden verdeeld; volgens het Brusselsche regt evenwel was de langstlevende heres necessarius in het meubilair; ook zegt Stockmans (Tract. de devol., pars 1, cap. 2, No. 7), dat het met de gewoonte der Brabanters overeenkwam, het Devolutieregt te erkennen, en toch volgens het Brusselsche regt bestond het niet; zal men eindelijk kunnen zeggen, dat door het *jus commune* verstaan moet worden dat regt, hetwelk door de oude schrijvers een *jus singulare et exorbitans* genoemd wordt, zoo als Stockmans, dec. 34, doet, ten aanzien van het Brusselsch regt? Wij gelooven dus, dat ook in dit gewest, even als in Vlaanderen, het *jus commune* dat regt is, hetwelk algemeen in Brabant gold, hetwelk door onderscheidene municipale regten was aangenomen; wij vinden dit nog bevestigd door Stockmans, die zegt, dat de vrouw zich, ten opzigte van de huisselijke uitgaven, zonder de toestemming van haren man kon verbinden, niet omdat zulks in de Brusselsche costumen was voorgeschreven, *sed ob generalem ita vivendi Belgarum morem* (Dec. 56; zie ook Dec. 98, No. 3).

(2) Costum. van Antwerpen, Tit. 1, art. 5.

voor zoo verre aldaer geene particuliere regten ter contrarie waren, was derhalve onjuist. Ligtelijk is het te begrijpen, dat Antwerpen zich deze magt gaarne aanmatigde, doch ook gemakkelijk zal het te bewijzen wezen, dat het dit deed zonder den minsten schijn van regt. Breda was geheel onafhankelijk van Antwerpen, het was in niets aan deze stad ondergeschikt; het vormde eene Heerlijkheid, die ja in het Quartier gelegen was, doch evenwel geheel op zich zelve stond; Breda had eene hoofdbank, die bij arrest vonnisde; het was alzoo buiten de jurisdictie van Antwerpen gelegen, en kon dien ten gevolge niet worden genoodzaakt, de costumen dier plaats in acht te nemen; *nam ubi cessit jurisdictio statuentium, ibi statuti dispositio non obtinet.*

Breda, zeggen wij, was buiten de jurisdictie van Antwerpen gelegen; dit vinden wij bij onderscheidene placaten der Hertogen vastgesteld (1), dit vinden wij door Philips I uitdrukkelijk bepaald, die deze stad van het regtsgebied van alle andere plaatsen vrij verklaarde, en aan hare vonnissen de kracht van arresten toekende (2); dit leiden wij af uit het Edict van Karel V van 1530, waarbij appel van de uitspraken der hoofdbank van Breda werd toegelaten, maar tevens de Kanselarij van Brussel, niet de vierschaar van Antwerpen, werd aangewezen, als het regtscollegie, bij hetwelk die vonnissen in hooger beroep zouden moeten gebragt worden; dit besluiten wij uit het placaat van denzelfden Keizer van 1554, bij hetwelk, op verzoek van den Prins van Oranje, evengemelde bepaling werd opgeheven, als strijdig met de oude regten zijner Heerlijkheid, en alleen *reformatie* van deze vonnissen bij de Kanselarij werd toegestaan (3); dit blijkt ons uit het Edict, namens de Staten-Generaal door den Raad van Brabant, in 'sHage gevestigd, uitgevaardigd, bij hetwelk aan de dorpen der Baronnie verboden werd, aan de hoofdbank van Breda te appelleren, zoo lang deze stad in handen der vijan-

---

(1) Zie Van Goor, in op. laud., fol. 13, proeve No. 42 en 46; *Corpus jur. civ. Bred.*, fol. 281, 467 en 489; *Buijsensboek*, fol. 1 vso; *Perkament-boek*, fol. 37 vso. (2) Van Goor, fol. 29 en proeve No. 64.

(3) *Corpus jur. civ. Bred.*, fol. 406, art. XI; 467 en 489; *Buijsensboek*, fol. 108 en Van Goor, proeve No. 85.

den zijn zoude, of reformatie van hare vonnissen te Brussel te verzoeken (1); waarbij men een dergelijk verbod, ten aanzien van het appel op Antwerpen overbodig achtte, omdat de schepenen dier stad nimmer in hooger beroep over de vonnissen van Breda geoordeeld hadden; dit vinden wij eindelijk in een request, in 1649 door de overheid der Baronnie aan den Raad van Brabant opgezonden, bevestigd, aangezien hierin verklaard werd, dat men vroeger nimmer gehoord had, dat de decisiën van de hoofdbank dezer stad te Antwerpen in hooger beroep konden gebragt worden (2). Breda lag dus buiten het regtsgebied van Antwerpen, en was nimmer *verpligt* het consuetudinair regt dier stad op te volgen.

Doch de Baronnie was van deze plaats niet alleen onafhankelijk, maar zij stond met haar volkomen op gelijken trap; beide vonnisden bij arrest; beider uitspraken waren aan reformatie onderworpen (3); de ambtmansbrieven der eene stad werden binnen de andere geëxecuteerd, dit was uitdrukkelijk bij overeenkomst bepaald (4); beide eindelijk trokken afzonderlijk ten krijg uit, hetwelk mede als een sterk bewijs voor de onafhankelijkheid der Baronnie kan worden aangevoerd. Slechts eenmaal zijn de ingezetenen van Breda onder de Antwerpsche banier ter heirvaart getogen; doch alleen onder de speciale verklaring, door den Hertog afgelegd, dat zij dit deden ten zijnen believe, zonder dat zulks hunne regten immer konde verkorten (5); terwijl wij daarentegen Raso van Gaveren, Heer van Breda, reeds in den slag van Woeringen eene afzonderlijke banier zien voeren (6).

De vergunning ten laatste, aan de schepenen van Breda gegeven, om in twijfelachtige zaken het geregt van Antwerpen te raadplegen, kon geene ondergeschiktheid van de Baronnie aan laatstgemelde plaats, doen vooronderstellen. In de

---

(1) *Groot-placaatboek*, Deel II, bl. 1475. (2) *Corpus jur. civ. Bred.*, fol. 489.
(3) Althans in later' tijd; vóór 1554 daarentegen kon men van de vonnissen, bij de hoofdbank van Breda gewezen, nimmer reformatie verzoeken. (4) Costumen van Antwerpen, Tit. XXX, art. 5, 17, 19 en 20; Tit. XXXI, art. 7; Tit. LXVI, art. 48, en *Oud-Keurboek* van Breda, fol. 314; *Perkament-boek*, fol. 61—63. (5) *Oud-Keurboek*, fol. 24; *Perkament-boek*, fol. 56. (6) Butkens, *Trophées de Brabant*, Tom, I, p. 313.

dertiende eeuw werd het, voor de meeste subalterne regters, eene verpligting, in moeijelijke zaken de hoofdbank, tot welke zij behoorden, te raadplegen; met andere woorden, zij waren genoodzaakt bij die bank *hoofd-vonnisse* of *hoofd-leeringe* te halen; reeds op het laatst der 14de eeuw evenwel schijnt deze verpligting te hebben opgehouden, schijnt men iedere bank vrij, in het uitspreken harer vonnissen, gelaten te hebben (1). Op de schepenen van Breda heeft echter nimmer zoodanige last gedrukt; in 1252 werd hun *toegestaan*, in twijfelachtige gevallen hoofd-leering te Antwerpen te halen (2), welke vergunning in 1350 werd herhaald (3); het bleef dus immer aan hunne willekeur overgelaten, nooit zijn zij daartoe verpligt geworden. Maar daarenboven, niet altijd werd de *voorraet* of *hoofd-leering* gehaald bij die schepenbank, tot welke men zijne vonnissen in appel bragt; menigmaal werd het aan eene plaats toegestaan, in moeijelijke zaken de regtscollegiën te raadplegen van steden, welke tot eene andere jurisdictie behoorden, of die zelfs in een ander Quartier gelegen waren; zoo appelleerde Wespelaer te Uccle (4), hetwelk tot het Quartier van Brussel behoorde, terwijl die zelfde Heerlijkheid hoofd-leering te Mechelen verzocht (5); zoo was aan Oosterhout, dat onder het ressort van Breda gelegen was, toegestaan, zoo het zulks noodig oordeelde, de schepenen van 's Hertogenbosch te raadplegen; zoo kon dus ook aan Breda worden vergund, hoofd-leering te Antwerpen te halen, ofschoon het niet tot de jurisdictie dezer stad gerekend werd.

De Baronnie derhalve, die geheel onafhankelijk van Antwerpen was, die eene Heerlijkheid uitmaakte, welke volstrekt op zich zelve stond, was nimmer *genoodzaakt* de costumen dier stad op te volgen; indien zij in sommige gevallen de bepalingen van deze toepaste, deed zij zulks geheel naar eigene ver-

---

(1) Raepsaet, *Analyse de l'origine et des progrès des droits des Belges et des Gaulois*, Tom. III, No. 384, (Oeuvres compl., Tom. V). (2) Reigersman, *dissert. de Baronnia Bredana*, Lugd. Bat. 1774, p. 49; Van Goor, fol. 17, en proeve No 14; *Corpus jur. civ. Bred.*, fol. 15; *Perk. boek*, fol. 37 vso; *Oud-Keurb.*, fol. 1. (3) Van Goor, proeve No. 46. (4) Ressort van Uccle, J. B. Christijn, deel 1, bl. 300. (5) Costumen van Wespelaer, art. 5.

kiezing, zonder zich daardoor ook voor het vervolg te verbinden, dat municipale regt na te leven.

Indien het gewoonteregt zweeg, indien en de municipale costumen, en die van de hoofdbank, en het algemeen consuetudinair regt van het Hertogdom, omtrent de bestaande quaestie, geene bepalingen inhielden, werden de wetten, door den souverein uitgevaardigd, toegepast (1).

Wij zullen, bij de behandeling van dit punt, eene onderscheiding moeten maken, wij zullen eerst moeten spreken, over de wetskracht, welke in dit gewest aan de ordonnantiën en de edicten van de Hertogen toekwam, en vervolgens moeten nagaan, in hoe verre ook de placaten, later door de Staten-Generaal uitgevaardigd, in de Generaliteits-landen werden nagekomen.

In de vroegste tijden was de souvereiniteit van de Heerlijke magt afgescheiden; men werd *Vorst*, terstond na den dood van zijnen voorganger, zonder eene huldiging te behoeven; onmiddelijk, nadat men aan het bestuur gekomen was, oefende men de souvereiniteits-regten uit, doch ook dadelijk, nadat men het bewind in handen had gekregen, was men verpligt zijne regering naar de wetten des lands in te rigten. Tot *Heer* moest men daarentegen gekozen worden, de bevolking had de bevoegdheid hare keuze in te trekken, ja zij kon hare krachten aan een Heer toezeggen, die haar *Vorst* niet was, die met haren *Souverein* in oorlog leefde. Het was Karel de Groote, die deze instelling veranderde; die voor zijn uitgebreid rijk vaststelde, dat al zijne onderdanen ook hem als Heer moesten aannemen; die aan de bevolking de verpligting oplegde om, indien zij de wapenen opvatte, indien zij beden toestond, hiermede hem, en niet een vreemd Vorst behulpzaam te wezen; maar ook onder zijn bestuur konden de onderzaten nimmer gedwongen worden, zijne ondernemingen te ondersteunen, hunne hulp moest immer verzocht worden, zij hadden het regt, die te weigeren. De voortdurende oorlogen evenwel, waarin men verkeerde, maakten het noodzakelijk, dat de vorst niet afhankelijk was van zijne onderhoorigen,

(1) Zijpaeus, in op. laud., p. 38, No. 9.

dat de bevolking zich ook voor de toekomst verbond, haren Heer in zijne ondernemingen te zullen bijstaan; en het was Karel de Kale, die door de belofte, welke hij in 869 plegtig te Metz aflegde, om zijne onderdanen te zullen beschermen en in hunne regten te handhaven, wederkeerig van hen de toezegging verkreeg, dat zij zich voor het vervolg verbonden, hem hulp te verschaffen; welke wederkeerige belofte moet worden aangemerkt, als de oorsprong van de latere Blijde Inkomsten, van welke, na vele uitbreidingen en ontwikkelingen, de eerste in 1355 door Hertogin Johanna werd gevierd (1). Later was de souvereiniteit en de Heerlijke magt steeds in één persoon vereenigd, doch zij werden op verschillende tijden verkregen; den Hertog kwam het *Vorstelijk gezag* toe, omdat het erfelijk in zijn geslacht was, terstond na den dood van zijnen voorganger was hij Souverein; de onderdanen waren de gehoorzaamheid, die zij hem als Vorst bewezen, ook aan zijne opvolgers schuldig. De Heerlijke magt daarentegen verkreeg hij slechts in het oogenblik, dat hij was gehuldigd; de Heerlijke magt werd alleen aan *hem* toegestaan; de eed van getrouwheid, welke de onderdanen aan hem als *Seigneur* aflegden, bond hen alleen gedurende zijn leven, zijn opvolger moest op nieuw worden gehuldigd.

Door de Joijeuse-entrée verbond de Hertog zich, jegens zijne onderhoorigen, zijn bestuur naar zekere, door hem zelve gestelde, regelen te zullen inrigten; terwijl de standen, nadat hij deze belofte had bezworen, hem wederkeerig, gedurende zijne geheele regering, hunne ondersteuning en hunnen raad (*auxilium et consilium*) toezeiden. Zoodra de Hertog zijn eed schond, was het volk, naar de uitdrukkelijke bepaling van de Blijde Inkomst (2), voor het vervolg ook van zijne verpligting ontslagen, het behoefde zijnen Heer de toegezegde ondersteuning niet te verleenen, zoolang deze zijn misslag niet had hersteld; de gehoorzaamheid daarentegen, welke het hem als Vorst verschuldigd was, moest het hem blijven betoonen; de

(1) *Thémis* Tom. VII, p. 153; Faider, *Etudes sur les constitut. Nation.*, p. 37 in fine. (2) Blijde Inkomst van Wenceslaus en Johanna, art. 33, te vinden bij Loovens, *Practijc van Brabant*, Deel I, f. 47.

Hertog had zijne magt als Heer overschreden, alleen dus als zoodanig had hij gezondigd; en den onderzaten kwam geenzins het regt toe, den princeps, die zijne Blijde Inkomst geschonden, doch zich overigens binnen de palen van zijn Vorstelijk gezag gehouden had, te onttroonen.

Indien de Hertog de op zich genomene verpligting nakwam, moest ook de bevolking van hare zijde de hem gedane belofte opvolgen; zij had zich hiertoe bij contract verbonden; zoodat de Heer, die na zijne huldiging, te vergeefs de ondersteuning der landzaten inriep, op zijne beurt volkomen geregtigd was, de verbindtenis, welke hij bij zijne Blijde Inkomst bezworen had, als verbroken te beschouwen, en de privilegiën, aan zijne onderdanen vergund, in te trekken; zonder dat hem echter de bevoegdheid toekwam willekeurig te regeren; hij herkreeg slechts de magt, welke hem bij het aanvaarden van zijn Vorstelijk gezag was toegestaan, hij was verpligt zijn bestuur naar de landswet in te rigten, maar hij was ontslagen van de beperkingen, welke hij zich bij zijne huldiging gesteld had, tot welke hij zich verbonden had, toen hem het Heerlijk gezag werd opgedragen; aangezien de onderzaten, door hem bijstand te weigeren, feitelijk hadden opgehouden, hem als Heer te erkennen.

De wetten, welke in Brabant werden uitgevaardigd, behelsden of bepalingen omtrent punten, waarin door het gewoonteregt niet was voorzien, of zij voerden een regt in, hetwelk met de costumen in strijd was.

De Hertog ontleende de wetgevende magt aan zijn Souverein gezag, en de beperkingen, die hem in het vervolg van tijd hierin gesteld waren, stond hij bij het aanvaarden zijner Heerlijke magt, als een privilegie, aan zijne onderzaten toe. In de eerste tijden was zijne bevoegdheid, om nieuwe wetten in te voeren, onbegrensd; hij handelde ten dezen opzigte geheel naar willekeur, zonder eenige goedkeuring van de bevolking noodig te hebben; de Staten van Brabant waren geheel van de legislatieve magt uitgesloten. Philips de Goede was de eerste, die zich in dit regt beperkte, door in het vijfde artikel zijner Blijde Inkomst vast te stellen, dat hij *alle saecken zijnen*

voorschreven Lande aengaende, zou doen hanteren ende bedriven, bij raede van sijner geordineerden Brabantschen Rade; waardoor mede, zoo als ons, uit hetzelfde artikel van de Blijde Inkomst van Philips II van 1549, blijkt, de verpligting aan den Hertog werd opgelegd, om bij het invoeren van nieuwe wetten, het advies van den Raad van Brabant te hooren; terwijl hij in zijne wetgevende magt overigens steeds onbeperkt bleef, steeds handelen kon zonder de goedkeuring van de Staten te behoeven (1).

Deze magt van den Hertog bragt evenwel voor de onderzaten de verpligting niet mede, om die wetten op te volgen; zij waren uitgesloten van de bevoegdheid, om tot het zamenstellen van edicten mede te werken; doch zij hadden het onbegrensd regt, om, indien deze eenmaal waren ingevoerd, te oordeelen, of zij er zich aan wilden onderwerpen; zij hadden, gelijk RAEPSAET (2) het uitdrukt, de magt, door hun VETO de geheele werking der wet tegen te gaan; zij misten de bevoegdheid, om aan eene ordonnantie hare kracht te ontzeggen, maar zij konden door indirecte middelen hare toepassing verhinderen. Geene wet toch was verbindend, alvorens zij gepubliceerd was, en deze publicatie moest, volgens het gebruik dezer gewesten, niet alleen bij het opperste geregtshof geschieden, maar zij moest bij iedere hoofdbank, ja misschien bij iedere schepenbank, plaats grijpen (3); en daar den Hertog geene middelen waren toegekend, om de plaatselijke overheden tot deze afkondiging te dwingen, zoo hadden deze het in hare magt, om onder haar gebied de werking eener wet toe te laten of te verhinderen.

Terstond na de publicatie van een edict behoorde de regter het bij zijne vonnissen toe te passen; doch de individuen waren, eerst nadat het in gebruik was aangenomen, verpligt zijne bepalingen op te volgen (4); niemand kon dus gestraft wor-

---

(1) RAEPSAET, *Analyse des droits* etc., Tom. I, No. 3, (Oeuvr. Compl., Tom. III); FAIDER, in op. laud., p. 152 et 211. (2) Loco laudato. (3) GROENEWEGEN, *de leg. abrog.*, ad tit. ff. de decret. ab ordin. fac. (50. 9), in lege ult.; JAC. COREN, Observ. I, No. 22; J. VOET, ad tit. ff de legibus (1. 3), No. 10; CHRISTINAEUS *Decision.*, vol. I, dec. 53, No. 1, 2 et 3; ANSELMUS, *ad Edict. Perp.*, in epilog., § 4; H. KINSCHOT, Resp. 40, No. 4; RAEPSAET, l.l. (4) WAMESIUS, Cent. I, cons. IV, No. 16; Cent. II, cons. XCI, No. 15; Cent. III, cons. VII, No. 28; GAIL, *observ.*, Lib. II, obs. 60, No. 3; MEISINGER, *Resp.*, dec. I, Resp. 7, No. 13; CHRISTINAEUS, vol. II, dec. 52, No. 1; J. COREN, obs. I, p. 4.

den, die eene wet overschreden had, welke wel is waar gepubliceerd, doch nog niet toegepast was; geene handeling kon worden nietig verklaard, wegens het verzuim van de formaliteiten, bij eene nog niet in gebruik aangenomene wet voorgeschreven. Dit vereischte evenwel gaf den onderdanen geen middel aan de hand, om de werking van het edict te verhinderen, aangezien de regter genoodzaakt was, iedere afgekondigde wet toe te passen, en aan hem de bevoegdheid niet was vergund, te oordeelen, of zij nuttig of schadelijk werken zou.

De wetten derhalve, welke de Hertog uitvaardigde, werden alleen nagekomen op die plaatsen, waar de publicatie was geschied, terwijl zij bij alle schepenbanken, bij welke zij niet waren afgekondigd, volkomen regtskracht misten; waarvan wij onder anderen een voorbeeld aantreffen in het Edictum Perpetuum, dat in 1611 vastgesteld, op sommige plaatsen terstond in werking trad, terwijl het te Antwerpen eerst in 1617 werd gepubliceerd, en dien ten gevolge wetskracht erlangde (1). En de wetgevende magt dus van den Hertog bepaalde zich feitelijk alleen daartoe, dat hij het regt had, de schepenbanken, omtrent het invoeren van nieuwe wetten, inlichtingen te geven en aanwijzingen te doen.

De wetten daarentegen, welke bepalingen inhielden, die strijdig waren met de costumiere regten, schijnen van vroege tijden af alleen kracht te hebben verkregen, wanneer zij door de onderdanen uitdrukkelijk werden goedgekeurd; reeds in de eerste Blijde Inkomst, van Wenceslaus en Johanna (2), vinden wij bepaald, dat de Hertog zich verbond, de steden in al hare privilegiën, usantiën en costumen, te handhaven; dat hij dus de belofte aflegde, geene ordonnantiën te zullen uitvaardigen, door welke het municipale regt geschonden werd. De oude schrijvers hebben evenwel het tegendeel geleerd; zij ontzeggen den Hertog de magt, die costumiere bepalingen, welke den onderdanen een regt gaven, een privilegie toekenden, te veranderen of in te trekken; doch zij meenden, dat hem de volkomene bevoegdheid toekwam, die costumen, welke alleen

(1) Anselmus, *ad Edict. perp.* l.l. (2) Art. 33.

privaatregtelijke voorschriften bevatteden, door eene wet op te heffen (1). Wij gelooven echter dat dit gevoelen onjuist is; de bepaling immers in de Blijde Inkomst opgenomen, door welke de Hertog zich verbond, de costumen te zullen eerbiedigen, was ten behoeve van de onderdanen vastgesteld; zij hadden op het behoud dier costumen een regt verkregen; zij toonden, door de weigering om eene verandering toe te laten, dat zij er belang bij hadden, dat hun municipaal regt niet werd opgeheven; en de Hertog, die desniettegenstaande de wet doordreef, ontnam dus zijnen onderdanen een regt, hetwelk hun bij de Blijde Inkomst was verzekerd; hij schond zijne belofte, en hij ontsloeg daardoor ook de bevolking van hare verpligting tegen over hem (2). Iedere wet dus, die door den princeps werd uitgevaardigd, zelfs met bijvoeging van de clausule, *non obstantibus consuetudinibus*, gold nimmer in die plaatsen, alwaar de costumen tegenstrijdige bepalingen inhielden, al ware zij ook in die steden gepubliceerd. Alleen dan verkreeg zoodanige wet kracht, wanneer zij door die schepenbank, welke in hare regten benadeeld werd, uitdrukkelijk werd goedgekeurd. En de Hertog, die zonder de approbatie zijner landzaten de costumiere bepalingen ophief, verbrak zijn eed, gaf dezen het regt, hem in het vervolg hun *auxilium et consilium* te onthouden, tot op het oogenblik, dat hij zijn besluit weder had ingetrokken; hij gaf zelf aanleiding, dat zij hem, gedurende dien tijd, niet meer als *Heer*, maar alleen als *Vorst* erkenden.

Indien het gewoonteregt alzoo zweeg, werd het alleen aangevuld door die wetten van de Hertogen, welke bij de schepenbank waren afgekondigd; terwijl de edicten, die niet waren gepubliceerd, nimmer konden worden toegepast; indien daarentegen de wet bepalingen behelsde, strijdig met de costumen, zoo had zij slechts dan kracht, wanneer de municipaliteit zelve de derogatie had goedgekeurd.

---

(1) H. KINSCHOT, *Tract. II*, *An Brabantia sit* etc., cap. IV et V; ZYPAEUS, in op. laud., Introduct., No. fin. (2) RAEPSAET, *Analyse de l'origine des droits* etc., Tom. I, No. 111, (Oeuvr. Compl., Tom. III); *Recherches sur les inaugur.*, No. 86.

Zien wij thans, welke kracht aan de Placaten, later door de Staten-Generaal uitgevaardigd, moest worden toegekend.

Op den 13en September 1579 teekende Breda de Unie van Utrecht (1), het werd daarna, den 28en Junij 1581, door de Spanjaarden ingenomen; in 1590 kwam het door list wederom in handen van Maurits; werd vervolgens in 1625 door Spinola heroverd; terwijl het eindelijk in 1637 door Frederik Hendrik voor goed aan de Vereenigde gewesten werd gebragt. Onderscheidene malen hebben de Brabantsche steden, het eerst in 1608, daarna in 1648 en 1651, getracht hunne regten, om in de Unie te worden opgenomen, te doen gelden, doch immer vergeefs; in hoe verre de overige plaatsen haren eisch konden regtvaardigen, hierin zullen wij niet treden; maar weinig moeite zal het ons kosten, aan te toonen, dat Breda althans, dat de Unie geteekend had, dat van 1579 tot 1581 tot alle vergaderingen was opgeroepen, en dus werkelijk lid der Unie geweest was (2), volkomen geregtigd was zijne toelating te vorderen, en dat de Staten-Generaal tegen de regtvaardigheid handelden, door aan het verzoek dier stad geen gehoor te geven.

Den grond voor ons bewijs vinden wij in het jus postliminii. Dit regt heeft, naar de Pandecten (3), ten gevolge: vooreerst, dat hij, die in den krijg gevangen genomen, doch uit deze gevangenisschap bevrijd was, bij zijne terugkomst in al de regten terugtrad, die hij vroeger bezat; ten andere, dat de goederen, van welke de vijand zich had meester gemaakt, bij teruggave van zijnen kant, weder aan de vorige eigenaars kwamen. Beide deze regels kunnen op Breda worden toegepast, de laatste gaf den Prins van Oranje de bevoegdheid, om zijne vroegere regten op die stad te doen gelden, toen zij weder in handen der Staatschen gevallen was; de eerste daarentegen gaf den stedelingen de bevoegdheid, zich in die regten, waarin zij vroeger tegen over de Unie gestaan hadden, te doen herstellen; want niet alleen enkele personen, maar ook eene stad, een geheel volk, kon in dezen zin van het jus postli-

(1) *Groot-placaatboek*, deel I, bl. 23. (2) VAN GOOR, fol. 199. (3) L. 14 ff de capt. et postlim. (49, 15).

minii gebruik maken (1). Wij zullen hier alleen de regten der ingezetenen nagaan, daar die der Heeren van Breda nimmer zijn betwist, nimmer door de Staten-Generaal zijn ontkend of verminderd.

Een eerst vereischte, zoo wel voor personen als voor steden, om zich op het jus postliminii te kunnen beroepen, bestond daarin, dat men met geweld door den vijand moest genomen zijn, dat men zich niet lafhartig aan hem hadde overgegeven, terwijl er nog verdediging mogelijk was. En wie zal durven beweren, dat Breda niet volkomen aan dit vereischte heeft voldaan; wie zal durven zeggen, dat Breda zich vrijwillig aan Parma heeft overgegeven, wanneer wij lezen, dat de burgers, zoodra het kasteel door den vijand verrast was, verschansingen opwierpen, om hem den toegang tot de stad te versperren; wanneer wij vermeld vinden, dat de ingezetenen, onder hunnen dapperen burgemeester Montens, nog gedurende tien uren, met de meeste hardnekkigheid, elken voet gronds hebben verdedigd; wie zal durven beweren, dat Breda in 1625 het Spaansche juk verlangde, wanneer wij vernemen, dat de pogingen van den Koning, om door omkooping in het bezit der stad te geraken, bij alle burgers met verachting werden afgewezen; dat de stad zich gedurende tien maanden de uiterste ellende getroostte, in de hoop, dat er nog redding van Oranje zoude opdagen; dat zij zich tegen Spinola, een der grootste veldheeren van Europa, bijna een jaar heeft weten staande te houden. Beide malen dus was de stad Breda geheel tegen haren zin aan de Spaansche zijde gebragt, beide malen alzoo kwam aan haar volkomen het regt toe, om, toen zij weder in handen der Staatschen gevallen was, het jus postliminii te doen gelden.

Men heeft beweerd, dat dit regt voor de Brabantsche steden daarom vervallen was, dewijl, nadat Antwerpen in 1585 door de Spanjaarden was ingenomen, de gedeputeerden voor Brabant hun afscheid uit de vergadering genomen hebben; doch wij gelooven niet, dat de handeling van deze gedepu-

---

(1) De Groot, *de jure belli ac pacis*, Lib. III, cap. 9, § 9.

teerden, die den last hunner committenten te buiten gingen, aan de steden haar regt kan ontnomen hebben; te meer, daar de verdere baanderheeren en plaatsen, welke toen nog niet onder het Spaansche juk gebragt waren, terstond daarna, in 1586, 1587 en 1588, er op hebben aangedrongen, om in hunne regten tegen over de Unie te worden hersteld.

Verder zou men kunnen meenen, dat Breda, hadde het zijn regt, om zich op het jus postliminii te beroepen, willen behouden, dat bij de overgave van 1637 had behooren te bedingen. Wij gelooven echter, dat zoodanig gevoelen aan gegronden twijfel onderhevig zoude wezen; dat het uit den aard van dit regt volgt, dat het uit zich zelf werkt, dat men het niet behoeft in te roepen. Althans zeker is het, dat toen in lateren tijd, in 1674, de provinciën Utrecht, Gelderland en Overijssel, door de Franschen waren ontruimd, en daarop weder in de Unie werden opgenomen, dit vereischte volstrekt niet is in aanmerking genomen; want reeds op den 20en April van dat zelfde jaar, werd er door de overige gewesten een besluit opgemaakt, dat gemelde drie provinciën weder tot de Staten-Generaal zouden worden toegelaten, en wel Gelderland en Overijssel, zoodra zij door den vijand zouden zijn ontruimd (1); dit besluit alzoo werd genomen, toen nog sommige plaatsen in die beide gewesten bezet waren, en voorzeker zoodanig beding, als men voor de Baronnie noodzakelijk zoude noemen, niet konden gemaakt hebben (2).

Aan Breda kwam dus volkomen het regt toe, zitting in de Unie te nemen; het had alzoo met Holland, Zeeland en de overige gewesten, op dezelfde lijn behooren te staan; het had in den Prins van Oranje, of in de vertegenwoordigers der Baronnie, eenen souverein moeten vinden; het had vrij van alle oppermagt moeten wezen, en alleen zijne eigene wetten moeten erkennen. Doch de belangen der Staten-Generaal schenen te vorderen, dat men deze stad haar goed regt onthield, ja zelfs, dat men haar tot eenen staat van onderwerping bragt, welken zij vroeger nimmer had gekend. Breda

(1) *Groot-placaatboek*, deel III, bl. 47. (2) Zie ook Bynkershoek, *quaest. jur. publ.*, Lib. 1, cap. 16.

is met de andere steden van Brabant volkomen op dezelfde lijn geplaatst; het nam geen deel aan het landsbestuur; het mogt zich zelf niet regeren, noch zijne geldmiddelen regelen; het werd immer als *pays conquis* beschouwd; het zag in de Staten-Generaal zijnen Souverein; het beriep zich, hoewel het bij de overgave van 1637 uitdrukkelijk het behoud van zijne privilegiën bedongen had, meermalen vergeefs op zijne oude voorregten; en de Staten-Generaal eindelijk matigden zich over de Baronnie de wetgevende magt aan. En ofschoon de stad langen tijd, op herstel in hare regten heeft aangedrongen, zoo is het toch niet te ontkennen, dat facto de placaten door de Staten uitgevaardigd, immer zijn geobserveerd; zoodat ook feitelijk aan deze wetten dezelfde kracht moet worden toegekend, als de vroegere edicten der Hertogen gehad hebben; alleen met dit onderscheid, dat Breda, indien de Staten tegen zijne privilegien wetten invoerden, aan hen de getrouwheid niet kon ontzeggen; omdat ook zij de wetgevende magt uitoefenden, niet als Heer, maar als Souverein; en omdat zij, geene Blijde Inkomsten vierende, zich in die legislatieve magt geene beperkingen stelden, en hunnen onderdanen de bevoegdheid niet toekenden, om, bij de overtreding der privilegiën, hun bijstand te onthouden. Alle wetten derhalve, door de Staten-Generaal uitgevaardigd, hetzij dat ze nieuwe bepalingen invoerden, hetzij dat ze strekten, om aan de costumen te derogeren, stonden op dezelfde lijn, alle golden, zoodra ze bij de schepenbank waren gepubliceerd, maar ook dan alleen.

Maar van welken tijd hielden de placaten der Hertogen op, alhier regtsgeldigheid te hebben, van welken tijd werden die der Staten-Generaal geobserveerd?

BIJNKERSHOEK (1) betoogt ons in het breede, dat de magt van Philips niet, hetzij door het sluiten der Unie, hetzij *ipso jure* door het schenden der privilegiën, maar eerst op den 26en Julij 1581, door de afzwering, in deze gewesten ophield te bestaan; en van dien tijd af alzoo konden ook de wetten, door den koning uitgevaardigd, voor zoo verre daar-

(1) BYNKERSHOEK, *quaest. jur. publ.*, Lib. II, cap I.

aan vroeger kracht werd toegekend, niet meer worden geobserveerd. En ofschoon nu Breda op het oogenblik, dat de afzwering geschiedde, reeds weder in handen der Spanjaarden gevallen was, zoo oefende die afzwering toch ook voor die stad hare kracht uit; zoo werden toch later, toen de Baronnie weder tot de Staatsche zijde gekomen was, de wetten, door den Koning sedert 26 Julij 1581 vastgesteld, hier ter stede geenzins toegepast; jure, dewijl Breda, door de Unie te onderteekenen, zich aan de Vereenigde gewesten had aangesloten, de besluiten van deze, zoo het door overmagt belet werd daartoe mede te werken, geacht werd stilzwijgend goed te keuren, en alzoo later, wanneer het weer vrij was in zijn handelen, geene edicten erkende van den algemeenen vijand, die door de partij, met welke het zich verbonden had, onwaardig was verklaard langer het gebied in handen te hebben; facto', aangezien de Staten-Generaal de Brabantsche steden, van den beginne af, als veroverd land hebben beschouwd, en zij de wetten, door den Spaanschen Koning uitgevaardigd, nimmer hebben bekrachtigd of erkend, hoewel zij ook tusschen 1581 en 1590, tusschen 1625 en 1637, gedurende welken tijd Breda in het bezit der Spanjaarden was, in deze stad misschien waren geobserveerd. Op geene wet dus, sedert de afzwering door den Hertog uitgevaardigd, zullen wij bij de behandeling van ons onderwerp behoeven te letten.

Aangaande het tijdstip, waarop de placaten der Staten-Generaal hier kracht hebben erlangd, moeten wij opmerken, dat, hoewel die Staten de verzoeken der Brabantsche steden, om in de Unie te worden opgenomen, immer onbeantwoord lieten, en dat gedeelte der Generaliteits-landen dus tot in 1651, omtrent zijnen waren toestand, in onzekerheid hielden, het echter blijkt, dat zij van den eersten tijd af die steden terstond hebben bestuurd, en ze onmiddellijk als onderworpen land hebben beschouwd; in 1591 toch werd, door besluit der Hoog-Mogenden, de Raad van Brabant in 's Gravenhage opgerigt (1); een maatregel, die binnen het bereik der Provinciale Staten viel, die, ware zij voor Holland toegepast, voorzeker door dat gewest niet zoude erkend geworden

(1) *Groot-placaatboek*, Deel II, bl. 2209.

den zijn. Feitelijk alzoo werden, van den beginne af, deze streken door de Hoog-Mogenden bestuurd, en veilig mogen wij aannemen, dat ook de wetten, sedert 1581 door hen uitgevaardigd, hier moesten in acht genomen worden; want ofschoon het moeijelijk was, Breda vóór 1590, vóór dat het immer door de Vereenigde gewesten was bemagtigd, *paÿs conquis* te heeten; zoo meenen wij toch, dat, indien er tusschen 1581 en 1590 door de Staten-Generaal besluiten waren genomen, betrekkelijk de overige Brabantsche steden, deze na de inneming in Breda kracht zouden verkregen hebben. — Indien eindelijk noch het gewoonteregt, noch de gepubliceerde of anderzins geldig geworden wetten, de noodige bepalingen inhielden, zoo moest men zijne toevlugt tot het Romeinsche regt nemen (1).

Sommigen hebben gemeend, dat het jus Romanum in Brabant kracht verkregen had, niet omdat het in gebruik was aangenomen, maar doordien hieraan in het Duitsche rijk, van hetwelk deze gewesten eertijds een deel uitmaakten, door den Imperator wetskracht was toegekend; dat het dus stilzwijgend moest worden opgevolgd, omdat de Keizer het voor al zijne Staten had ingevoerd (2). Aan dit gevoelen kan evenwel alleen door hen worden vastgehouden, die volstrekt onbekend met de geschiedenis zijn, of althans geene zwarigheid maken, een anachronisme van ruim eene eeuw over het hoofd te zien.

In 1349 toch werd Brabant door de *Bulla aurea* geheel van het Duitsche Keizerrijk losgemaakt; ten minste het werd, indien men overigens, tot aan de bekrachtiging dier Gouden Bul in 1547, door Karel V, nog eenigen band tusschen dit gewest en het Keizerrijk wil erkennen, zeker reeds in 1349 van de verpligting ontslagen, om de wetten, na dien tijd door den Imperator uitgevaardigd, op te volgen; want uitdrukkelijk wordt in die Bulla aurea vermeld, dat Brabant van het Keizerlijk regtsgebied ontslagen was, dat geene vonnissen in het Germaansche rijk gewezen, voor de ingezetenen van het Hertogdom verbindend zouden zijn; hetwelk in zich sluit, dat ook het regt, later in het Keizerrijk ingevoerd, in dit

(1) Zypaeus, in op. laud., p. 36, No. 2. (2) H. Kinschot, Tract. II, cap. 3.

gewest geene kracht meer hebben zoude; *paria enim sunt forum alicujus sortiri, et jurisdictioni, statutis aut legibus, subjici.* En zien wij dan nu, of het Romeinsche regt, vóór dat jaar 1349, in Duitschland door een Keizerlijk placaat, wetskracht heeft verkregen. Wij vinden, aangaande de invoering van dit regt, vermeld, dat het, nadat de beschaving wederom begon door te dringen, door de leerlingen van Irnerius, die in de twaalfde eeuw de school van Bologne door zijne voortreffelijke lessen beroemd maakte, langzamerhand in het Germaansche rijk bekend werd (1); dat het spoedig daarna in Duitschland werd opgevolgd, in die gevallen, waarin het consuetudinair regt zweeg. En het was dus door gewoonte, dat het zijne kracht erlangde, het was het gewooonteregt, dat de voorschriften van het jus Romanum tot de zijne maakte; zonder dat het immer door een placaat van den Keizer werd ingevoerd (2); alleen bij de oprigting van de Camera Imperialis in 1495, werd aan de leden van deze bevolen, de wetten des rijks na te leven, onder welke ook het Romeinsche regt scheen begrepen te zijn (3); en alzoo eerst eene en eene halve eeuw, nadat Brabant van Duitschland was afgescheiden, vinden wij met indirecte woorden van de noodzakelijkheid gesproken, om in dat rijk het Romeinsche regt toe te passen; zoodat het geheel verkeerd is, de reden, waarom dit regt in Brabant geldig was, in de vroegere onderhoorigheid van dit gewest aan het Germaansche rijk, te zoeken. Evenmin echter als het een placaat van den Duitschen Keizer was, dat het gebruik van het Romeinsche regt weder deed herleven, evenmin waren het de Hertogen, die het eerst hieraan kracht verleend hebben (4); wel meldt ons Christinaeus (5), dat in het *Charter van Cortenberg*, in 1312 door Hertog Jan aan zijne onderzaten gegeven, gezegd wordt, dat er, in de niet uitgedrukte gevallen, naar het Romeinsche regt uitspraak gedaan moest worden; doch in bedoeld Charter is hiervan niets te vinden, en het

---

(1) Stockmans, dec. 1, No. 18; Heineccius, *Recitat.*, prooemium, § 13.

(2) Heineccius, l.l., § 17; Mackeldeij, *Manuel du droit Romain*, Introduct., p. 32. (3) Mackeldeij, l.l. (4) Raepsaet, *Histoire des États Généraux*, No. 357, (Oeuvr. Compl. Tom. II). (5) *Decisiones Cur. Belg.*, vol. 1, dec. 343, No. 5.

zal alzoo waarschijnlijk aan eene vervalschte lezing zijn te wijten, dat deze schrijver ons dit bevel mededeelt.

Omtrent den tijd, wanneer het Romeinsche regt in Brabant in gebruik gekomen is, verschillen de gevoelens zeer. STOCKMANS (1) meent, dat het 't eerst op het laatst der veertiende eeuw weder werd toegepast; doch hij doet zijne meening alleen daarop steunen, dat er in het Cortenbergsche Charter, volstrekt van dit regt geene sprake is; evenwel, zoodra wij met anderen (2) aannemen, dat het ook in Brabant reeds zeer vroeg, op het einde der twaalfde eeuw, langzamerhand opgevolgd begon te worden, dan gelooven wij, dat de grond, door STOCKMANS aangevoerd, niet van veel invloed wezen kan, aangezien door de bevestiging van het consuetudinaire regt in het Cortenbergsche Charter, ook het Romeinsche, als daarin begrepen, stilzwijgend werd erkend. Maar wij vinden daarenboven, dat de Koning van Frankrijk, zoowel als de Graaf van Vlaanderen, hunne regten, in een in 1184 tusschen hen gerezen geschil, door het Romeinsche regt hebben getracht te verdedigen; in dien tijd dus was het reeds in Vlaanderen bekend, en zal dan die *summa aequitas,* dat regt, hetwelk men in de middeleeuwen als het natuurregt wilde beschouwen, twee eeuwen hebben noodig gehad, om zijn licht over eene uitgestrektheid van weinige uren te verspreiden? Wij gelooven het niet, wij nemen veeleer aan, dat het ook in dit gewest, op het einde der twaalfde eeuw, allengs dan werd toegepast, wanneer het gewoonteregt zweeg.

Niet alleen echter op gewoonte berustte de kracht van het jus Romanum, menigvuldige ordonnantiën, in lateren tijd uitgevaardigd, hebben mede de naleving van dit regt bevolen; zoodat het ook in dit gewest, niet gelijk in Frankrijk, als *ratio scripta,* maar als *lex* gold (3); ofschoon het immer slechts in subsidium werd toegepast.

---

(1) Dec. I, No. 21. (2) *Histoire du droit Romain au Moyen-Age*, par DE SAVIGNIJ, traduite par GUENOUX, Tom. I, Iutrod., p. XIX; *Thémis*, Tom. VII, p. 203. (3) FAIDER, in op. land., p. 150; KINSCHOT, Tract. II, *An Brabantia sit* etc., cap. 3, No. 3; DE GHEWIET, Tom. I, p. 17, art. 2; STOCKMANS, dec. 1, No. 8.

TWEEDE HOOFDSTUK.

VAN DE WETTELIJKE GEMEENSCHAP.

Het beginsel van gemeenschap van goederen tusschen echtgenooten, moet in de oude gebruiken der Germanen gezocht worden; reeds bij TACITUS (1) werd de Germaansche vrouw, *laborum periculorumque socia*, geheeten; reeds in de Lex Ripuariorum (2) werd bepaald, dat aan de langstlevende vrouw het derde gedeelte toekwam van de goederen, die gedurende het huwelijk waren verkregen. En nimmer schijnen dus in deze gewesten de Romeinsche beginselen, aangaande de regten der echtgenooten, op de van wederzijden ten huwelijk ingebragte goederen, in zwang te zijn geweest; van de oudste tijden af had het meer billijk sijsteem, van gemeenschap tusschen echtgenooten, hier de voorkeur verkregen. In Rome kwam, bij de ontbinding des huwelijks, aan de vrouw slechts het regt toe, datgene terug te vorderen, wat zij ten huwelijk had ingebragt; terwijl alles, dat gedurende den echt, niet zelden voornamelijk door de spaarzame en verstandige huishouding der vrouw, verzameld en gewonnen was, alleen den man bleef toebehooren. In onze gewesten daarentegen gevoelde men, dat het eene onbillijkheid was, het zwoegen der vrouw alleen den man tot voordeel te doen verstrekken; men begreep, dat de naauwe band, die er tusschen echtgenooten bestond, medebragt, dat hunne belangen niet verschillend wezen moesten, dat zij tot een gemeenschappelijk doel behoorden werkzaam te zijn; men gevoelde, dat tusschen personen, die zoo eng aan elkander verknocht wa-

(1) *De moribus German.*, cap. 18. (2) Tit. 37, art. 2.

ren, die te zamen dezelfde lasten hadden te torschen, die beide één doel moesten voor oogen hebben, de opvoeding en de bevoordeeling hunner kinderen, geene geheele afscheiding van goederen kon bestaan; van de vroegste tijden af bestond er, zoo wel in Brabant, als in alle naburige gewesten, eene gemeenschap van goederen tusschen echtgenooten.

Hoe verre die gemeenschap zich echter bij de oorspronkelijke stammen heeft uitgestrekt, is onzeker; sommigen hebben gemeend, dat de Germaansche gebruiken, als grondslag van de algeheele gemeenschap, moesten worden aangenomen; terwijl anderen de beperkte gemeenschap, als het meest met de oorspronkelijke instelling overeenstemmende, hebben beschouwd. Doch welk beginsel ook bij de Germanen gegolden heeft, zeker is het, dat het zich in het vervolg, bij de onderscheidene stammen, op verschillende wijzen heeft ontwikkeld. Zoo heeft men in de Zuidelijke Nederlanden, en in een gedeelte van Frankrijk, alwaar men de goederen in de geslachten houden wilde, alleen de gemeenschap van roerende zaken aangenomen, dewijl in deze gewesten de rijkdom in het onroerend vermogen bestond; zoo heeft men in Holland, alwaar de handel den familierijkdom belette, en men al het vermogen bestemde, om zich winsten te verschaffen, de algeheele gemeenschap van goederen ingevoerd; terwijl in Friesland eindelijk alleen de societas acquaestuum door de wet was voorgeschreven.

Wij weten mede met geene juistheid te bepalen, wanneer dat Germaansch beginsel tot dien trap van ontwikkeling gekomen is, waarop wij het in de latere costumiere wetgevingen aantreffen; doch het blijkt ons uit de Assises van Jeruzalem (1), ook Lettres de Sépulcre geheeten, dat de beperkte gemeenschap van roerende goederen, reeds in de elfde eeuw in de Zuidelijke Gewesten gold. Alleen voor Breda moeten wij hier eene uitzondering maken; in de vroegste tijden volgde men, zoo als wij later zien zullen, in deze Heerlijkheid het

(1) Zie over den invloed, welken het regt van deze gewesten bij de zamenstelling der Assises heeft uitgeoefend, Britz, Tom. 1, p. 38; en vooral de redevoering van den Heer Raikem, in *La Belgique Judiciaire*, Tom. XIII, No. 100.

Hollandsch regt, de algeheele gemeenschap van goederen gold tusschen echtgenooten. En het was alleen ten gevolge van den naauwen band, die er tusschen de Heeren van Breda en de Hertogen was ontstaan, dat Engelbrecht van Nassau, in 1476, eene ordonnantie uitvaardigde, waarbij het Brabantsche regt werd ingevoerd.

De wettelijke gemeenschap van goederen greep, volgens het Bredasche regt, slechts dan plaats, wanneer de echtgenooten, bij huwelijksche voorwaarden, geen anderen wil hadden geopenbaard; aan een ieder stond het vrij, vóór het sluiten van den echt, zoodanig huwelijkscontract op te stellen, als hij dienstig oordeelde; dit was, in eene der oudste Keuren van Breda, met deze woorden bepaald:

» *Item so mach men voir d beslaep in hyliker vorwaerden tusschen man ende wijf van haerder beijder goeder verclaren ende ordineren gelijc dat heercomen is sonder broke*" (1).

Ieder, die bekwaam was om in den echt te treden, kon ook huwelijksche voorwaarden maken; alleen werd voor minderjarigen de medewerking of goedkeuring vereischt van hen, die ook, tot het sluiten des huwelijks, hunne toestemming geven moesten (2). Er was, volgens het Brabantsche regt, eene bepaalde vorm voor de huwelijksche voorwaarden voorgeschreven; volgens de costumen der meeste plaatsen, moesten zij voor schepenen, of notaris en getuigen worden opgemaakt (3). Het was echter, in dit gewest, geen vereischte, dat zij vóór het sluiten des huwelijks werden opgesteld; zij konden ook tijdens den echt worden verleden of gewijzigd (4).

---

(1) *Houte Boecxken*, fol. 19, zie ook het *Corpus jur. civ. Bred.*, fol. 163, en de *costumen van Montens*, tit. XI, art. I. (2) Britz, Tom. II, p. 824; Cos, *Rechtsgel. verhand.*, over *huw. voorw.*, S IV; cost. van Antw., tit. XLIII, art. 93; Voet ad libr. 23 ff. tit. 2, p. 54; *Echt-reglement*, art. 44. (3) Britz, Tom. II, p. 825; Coust. de Nivelle, Chap. II, art. 1; cost. van Antw., tit. LVII, art. 3; cost. van Bruss., art. 132 en 251; coust. de Joudoigne, Chap. IV, art. 1; cost. van Helmont, tit. IV, art. 1; cost. van Oerle, art. 22; *Echt-reglem.* art. 44. (4) Stockmans, *decis. Cur. Brab.*, dec. 59; Everardus, Cons. CXIX, No. 1; CXXXVI, No. 9; CCXIII, No. 1; H. Kinschot, Resp. XVII, No. 12 et 23; Wamesius, *Consilia*, Cent. I, cons. 24, No. 21; Cent. II, cons. 15 en 16; cost. van Brussel, art. 245; cost. van Lier, tit. VIII, art. 2; cost. van Antw., tit. 41, art. 5; cost. van Loven, cap. XII, art. 10; cost. van Bergen-op-Zoom, tit. XIV, art. 5.

Men mogt bij huwelijksche voorwaarden zoodanige bedingen maken, als men noodig oordeelde; men mogt daarbij eene gemeenschap invoeren, die meer beperkt of meer uitgebreid was, dan de bij de costumen bepaalde; men mogt in het algemeen vaststellen, dat de gemeenschap zoude geregeld worden, naar het consuetudinaire regt van deze of gene plaats (1); men mogt deze van eene voorwaarde doen afhangen (2); men mogt bepalen, dat de gemeenschap, slechts op zekeren vastgestelden tijd, een aanvang nemen zoude, een gevolg van de bevoegdheid der echtgenooten, om ook tijdens den echt veranderingen in de voorwaarden te maken; in één woord men mogt, volgens het Brabantsche regt, alle bepalingen in de huwelijksche voorwaarden opnemen, die niet met de openbare orde en goede zeden strijdig, en bij statuten of consuetudinaire regten verboden waren (3). Men mogt geene bedingen maken *contra jus*; doch het was volkomen geoorloofd, bij huwelijkscontract aan de Ordonnantiën van den Princeps, en aan het municipale regt te derogeren. De wettelijke bepalingen misten alle kracht, zoo lang de echtgenooten door huwelijksche voorwaarden, eene andere gemeenschap hadden vastgesteld; de wettelijke gemeenschap gold alleen voor hen, die bij het sluiten des huwelijks hadden nagelaten, hunne wederzijdsche regten op de ingebragte goederen, op eene andere wijze te regelen.

De wettelijke gemeenschap, zeggen wij, gold alleen voor die echtgenooten, welke zonder huwelijksche voorwaarden getrouwd waren; maar voor deze gold zij ook immer, onverschillig of zij meerder- of minderjarig waren, op het oogenblik, dat zij zich in den echt begaven. Voor hen toch, die, volgens de Edicten der Hertogen van Brabant, of later volgens het Echtreglement, slechts met de toestemming hunner ouders of bloedverwanten, in het huwelijk mogten treden, was de magtiging, door deze tot die echtverbindtenis gegeven, voldoende, om

---

(1) De Ghewiet, *Instit. du droit Belg.*, Tom. 1, p. 362, art. 11; Stockmans, dec. 58, No. 3; V. d. Keessel, thes. 228. (2) V. d. Keessel, thes. 234; Van Wesel, *tract. de pact. dot.*, No. 87; Voet, ad tit. ff de pact. dot. (23. 4), No. 27. (3) De Ghewiet, 1, 360, art. 6 en 7; Van Wesel, loc. laud., No. 12.

ook de wettelijke gemeenschap te doen geboren worden. De ouders of bloedverwanten wisten, dat deze tusschen de jonge echtgenooten zoude bestaan, indien er geene andere bepalingen waren vastgesteld; zij moesten, zoo zij haar wilden uitsluiten, hunne toestemming tot het huwelijk onder die voorwaarde geven, dat er bij huwelijkscontract eene andere regeling zou worden bepaald; deden zij dit niet, dan werden zij geacht, voor hun kind stilzwijgend de, bij de costumen bepaalde, gemeenschap te hebben goedgekeurd.

De wettelijke gemeenschap begon in Brabant, althans wanneer de huwelijksche voorwaarden geen ander tijdstip hadden aangewezen, terstond na de voltrekking des huwelijks. In oude tijden was het in deze gewesten, zoowel als in Frankrijk, in de meeste plaatsen, aangenomen, dat geene gemeenschap ontstaan, geen regt op dowarie verkregen was, alvorens de thori ingressus had plaats gegrepen. Later was het huwelijk in Holland, met uitzondering van eenige steden (1), volkomen, zoodra de kerkelijke inzegening geschied was; in Utrecht bleef men daarentegen, onder het Costumiere regt, steeds de concubitus als een vereischte beschouwen, tot de volmaking van den echt (2). In Brabant en in die gewesten, alwaar het Canonieke regt eenige meerdere kracht behouden had, werd de thori ingressus (3) vereischt, om een onontbindbaar huwelijk daar te stellen. Zoo lang het geen matrimonium consummatum was, kon de geheele echtband worden verbroken; wanneer een der echtgenooten zich terstond, nadat het huwelijk in facie Ecclesiae was voltrokken, in een klooster begaf, kon, volgens het Canonieke regt, de volstrekte ontbinding des huwelijks worden uitgesproken; terwijl ook de vrouw, die, tijdens het leven van haren echtgenoot, met eene tweede persoon in het huwelijk trad, zich niet aan bigamie had schuldig gemaakt, *antequam carnaliter cognita erat* (4).

---

(1) Verg. De Groot, Inl., I, 17; Boel, op Loenius, 7, 43; *Observ. op* De Groot, II, 91, 93. (2) Zoo ook in Vianen, Statut., I, 2, en in Schoonhoven, Keuren, art. 2. Ten aanzien van Zeeland is de lezing van den tekst, en daardoor ook de wettelijke regel onzeker. (3) Sommige uitleggers gaan nog verder, ten aanzien van die locale wetgevingen, waarin van *openbairlic beslapen* en *echtelijk beslapen* sprake is. Verg. Arntzenius, *Instit. jur. civ.*, II, bl. 112. (4) Peckius, *de test. conj.*, Lib. I, cap. 5, No. 6; Van Espen, *Jus Eccles. univ.*, Tom. I, p. 492; Christinaeus, *Decision.*, vol. III, dec. 138, No. 3.

Wat de burgerlijke gevolgen van het huwelijk evenwel betreft, schijnt de meerderheid der schrijvers het gevoelen te hebben omhelsd, dat, tot het ontstaan van deze, in Brabant de kerkelijke voltrekking, of later voor de Generaliteits-landen, de naleving van de, in het Echt-reglement voorgeschreven, vormen voldoende was (1); en dat de gemeenschap alzoo een aanvang nam, terstond nadat het huwelijk kerkelijk gesloten, of voor den ambtenaar van den burgerlijken stand voltrokken was. En deze meening wordt bevestigd door art. 25 van de costumen der vrijheid Etten, waar wij lezen: «*Soo ras het houwelijck is* GHESOLEMNISEERT, *isser ook tusschen de Conthoralen ghemeenschap van alle goederen onder het Hoevens gheleghen.*"

Door de wettige voltrekking des huwelijks werd de gemeenschap geboren; en tusschen personen dus, wier huwelijk, hetzij wegens hunnen jeugdigen leeftijd, hetzij wegens te naauwe verwantschap, hetzij wegens iedere andere reden, werd nietig verklaard, had nimmer eenige gemeenschap van goederen bestaan. Wanneer er daarentegen, bij de voltrekking des huwelijks, een verzuim had plaats gegrepen, om hetwelk echter de echtverbindtenis niet kon worden vernietigd, dan bleef, te gelijk met het huwelijk, ook de gemeenschap tusschen de echtgenooten bestaan. Eene zeer betwiste vraag was het evenwel in Brabant, of er eenige gemeenschap kon plaats grijpen, wanneer een minderjarige, zonder de toestemming zijner ouders of bloedverwanten, was in den echt getreden.

Het Concilie van Trente had bepaald, dat de huwelijken, door minderjarigen zonder toestemming hunner ouders aangegaan, geldig zouden wezen; ja zelfs het had den ban bedreigd tegen hen, die de kracht van zoodanige echtverbindtenissen zouden ontkennen. Weinige jaren te voren had echter Karel V, bij Edict van 4 October 1540 (2), voor deze gewesten vastge-

---

(1) ANSELMUS, *ad Edict. perp.*, p. 229, § 7; VAN ESPEN, loc. laud.; PECKIUS, Lib. IV, cap. 11, No 7; CHRISTINAEUS, vol. I, dec. 216, No. 9 en 11; vol. I, dec. 273, No. 2 en 3; ZYPAEUS, *Notit. jur. Belg.*, p. 227, No. 5 en 6. (2) Te vinden bij; LOOVENS, *Practijc van Brabant*, D. I, p. 240; *Groot-Placaatb.*, I. 311; *Placaatb. van Vlaanderen*, 1.767; *Placaatb. van Utrecht*. 1.824; *Charterb. van Friesland*, II. 802.

steld, dat geene huwelijken, door mannen jonger dan 25, door vrouwen jonger dan 20 jaren, zouden worden aangegaan, indien zij de toestemming hunner ouders, of, bij ontstentenis van deze, van hunne naaste bloedverwanten, niet hadden verkregen. Terwijl tegen hen, die zoodanige minderjarigen verleiden mogten, om zich zonder die toestemming met hen in het huwelijk te verbinden, als straf bedreigd was: «*dat zulcke man oft Vrauwe te geenen tijde en sal moghen nemen ofte heffen eenighe Doüarie oft ander ghewin; 't zij uut crachte van 't Houwelick, van Costume van den Lande, bij Testament, Ghifte, Overdragt, Cessie oft andersints in wat manieren dat het zij op de Goederen die de voorschreve Dochter oft Sone sal mogen achterlaeten.*"

Twee quaestiën zijn uit deze bepaling voortgesproten:

1°. of dit Edict zijne kracht niet verloren had, door het besluit van het Concilie van Trente?

2°. of door dit Edict, indien het steeds geldig was, de gemeenschap tusschen den verleider en de minderjarige was uitgesloten?

I. Door sommigen is het in twijfel getrokken, of dit Edict van Karel V, zelfs al ware het na het besluit van het Concilie van Trente uitgevaardigd, belemmeringen mogt daarstellen voor de huwelijken, welke thans, volgens het Canonieke regt, geheel waren vrijgelaten. Bijna algemeen schijnt men echter te hebben aangenomen, dat den Hertog voorzeker de bevoegdheid toekwam, strafbepalingen vast te stellen tegen hen, die minderjarigen mogten overhalen, zich, zonder de toestemming hunner ouders, met hen in den echt te verbinden; ja zelfs dat hij de burgerlijke gevolgen aan zoodanig huwelijk geheel en al kon ontzeggen; terwijl hij echter de bevoegdheid miste, om den echtband zelve, die volgens het Canonieke regt wettig was voltrokken, te verbreken; ofschoon de Koningen van Frankrijk zich ook deze magt hebben aangematigd (1).

---

(1) Van Espen, in op. laud., Tom. I, p. 493, No. 21; Anselmus, *ad Ed. Perp.*, bl. 192, No. 26; Zypaeus, in op. laud., bl. 219, No. 8; Peckius, Lib. I, cap. V, No. 1—4; *Antw. op de XXX Vragen uit* De Groot's *Inleiding*, p. 97; *Regtsgel. Obs. op* De Groot, II, 104; III, 24.

En de strafbepalingen alzoo, door dit Edict tegen de verleiders vastgesteld, bleven, niettegenstaande het besluit van het Concilie van Trente, in volle werking, tot dat zij eindelijk voor de Generaliteits-landen, in art. 45 van het Echt-reglement, in deze woorden uitdrukkelijk zijn gehandhaafd: «*Sonder dat oock het Placaet bij Keijserlijcke Majesteijt gemaekt in den jaere* 1540 *noopende 't contracteren van Houwelijcken van Persoonen beneden hare jaren sijnde, ende de pene daer inne begrepen, hier mede werd verandert.*"

II. Door het Edict van Karel V, hetwelk zoo wel voor Brabant, als voor de overige Nederlandsche gewesten geldig was, werd alleen straf bedreigd tegen dengene, die eene minderjarige mogt verleiden, met hem in den echt te treden; voor het kind daarentegen, dat nagelaten had, de toestemming zijner ouders te vragen, was volstrekt geene poenaliteit voorgeschreven; zoodat die minderjarige volkomen bevoegd was, de voordeelen, welke voor haar uit de gemeenschap mogten voortspruiten, te genieten. Alleen de verleider werd door de straf van het Edict getroffen, hem was het regt ontzegd, eenige winst, hetzij uit de huwelijksche voorwaarden, hetzij uit de wettelijke gemeenschap, te trekken; althans voor zoo verre deze hem uit de goederen der minderjarige zoude toekomen; terwijl dat voordeel, hetwelk de gemeenschap, zonder benadeeling van de minderjarige, voor den verleider mogt opleveren, voorzeker door hem kon worden genoten. En de gemeenschap, tusschen den verleider en de minderjarige, was derhalve, noch door het Edict van Karel V, noch door het Echt-reglement, uitgesloten (1).

De gemeenschap, zoo als zij door de Bredasche costumen was bepaald, gold voor allen, die de Baronnie tot den zetel van hunnen echt hadden verkozen. Men heeft vroeger getwijfeld, welke wet de gemeenschap moest bepalen, wanneer de echtgenooten, vóór het aangaan des huwelijks, niet op dezelfde plaats woonachtig waren. Sommigen hebben gemeend, dat in zoodanig geval de wet van de plaats, alwaar het huwelijk

(1) Zypaeus, in op. laud., p. 219, No. 10; Groenewegen, *de leg. abrog.*, ad leg. 8 Cod., de nuptiis (5.4). Anders De Groot, *Inleidinge*, II, 11, No. 6.

gesloten was, moest worden aangenomen, voor zoo verre althans de huwelijksche voorwaarden geene andere bepaling inhielden. Dit gevoelen werd echter bijna eenstemmig verworpen, zoo zeer zelfs dat Dumoulin van Chassaneus, die deze meening had omhelsd, zeide, «*iste vir nescit quid dicit*" (1). De plaats, waar het huwelijk gesloten was, was, gelijk Bartholus zich uitdrukt, niets dan eene toevallige plaats, die volstrekt geen invloed kon uitoefenen, op de regten der echtgenooten (2). Daarenboven ook het Romeinsche regt bevat bepalingen, die met deze leer in strijd zijn.

De overige schrijvers namen aan, dat de gemeenschap altijd moest geregeld worden, naar de wet van die plaats, alwaar de man, tijdens het sluiten des huwelijks, gevestigd was; met inachtneming echter van deze uitzondering, dat, indien de echtgenooten op het tijdstip, van het voltrekken des huwelijks, van het voornemen deden blijken, om hun domicilie elders over te brengen, in dit geval de wet dier plaats, alwaar zij zich nederzetten wilden, de gemeenschap moest beheerschen. En ofschoon het feitelijk waar is, dat deze, wanneer wij gemelde uitzondering in aanmerking nemen, geregeld werd naar de wet van het domicilie van den man; zoo gelooven wij echter, dat dit jure niet is aan te nemen. De wet dier plaats gold niet daarom, omdat de man vroeger aldaar zijne woonplaats gehad had, en, op het oogenblik van het voltrekken des huwelijks, nog had; maar omdat de echtgenooten voornemens waren, daar ter stede hun verblijf te vestigen.

De wet, die voor echtgenooten deze of gene gemeenschap vaststelt, voor zoo verre de huwelijksche voorwaarden daaromtrent geene bepalingen bevatten, is gegrond op de vooronderstelling, dat het meerendeel van hen, die onder haar gebied leven, deze gemeenschap de beste oordeelen zal. Zoodra dus iemand niet uitdrukkelijk te kennen geeft, dat hij van

(1) Ook ARNTZENIUS (*Institut. Jur. civ.*, II, 118) beroept zich uitdrukkelijk op de Lex loci, *quo factae sunt nuptiae; haec enim in negotiis definiendis pro norma est, in eam enim ni consensissent sponsi, nuptias alio loco alioque jure pepigissent.*

(2) P. VOET, *de statut.*, sect. IX, cap. II, No. 5; HÜBER, *Praelect.*, P. II, Lib. I, Tit. III, de conflictu legum, No. 10; WAMESIUS, *Consil.*, Cent. II, cons. XII, No. 15; zie ook FOELIX, *Traité du droit intern. privé*, p. 127, en VON SAVIGNIJ, *Syst.*, deel 8, p. 327.

die wet wil afwijken, wordt ook hij geacht, het gevoelen van dat meerendeel te deelen, wordt ook hij verondersteld, de door de wet bepaalde gemeenschap boven alle andere te verkiezen. En de leer door sommigen tegenwoordig voorgestaan, dat de wettelijke gemeenschap niet op eene stilzwijgende overeenkomst der echtgenooten berust, maar alleen uit kracht der wet zelve ontstaat, kan, naar ons inzien, niet worden aangenomen, zoo lang men aan alle aanstaande echtgenooten de bevoegdheid toekent, om, bij huwelijksche voorwaarden, de bepalingen der wet te wijzigen of daarvan af te wijken. Men zal toch moeten erkennen, dat, hadden de echtgenooten de wettelijke gemeenschap niet boven eenige andere verkozen, waren zij niet door een stilzwijgend beding overeengekomen, om deze voor zich aan te nemen, zij alsdan van hunne bevoegdheid zouden gebruik gemaakt, en door huwelijkscontract eene andere gemeenschap zouden ingevoerd hebben.

En wanneer wij dan nu den veronderstelden wil der echtgenooten, als grondslag van de wettelijke gemeenschap aannemen; is het dan niet meer rationeel te zeggen, dat het hun verlangen zal geweest zijn, aan de wet, van het domicilium matrimoniale, de regeling der gemeenschap over te laten, liever dan aan die van het domicilium mariti? Is het dan niet waarschijnlijk, dat zij die wet daarom verkozen, omdat zij in het vervolg daaronder leven zouden, omdat naar die wet voortaan al hunne handelingen zouden worden bestuurd, omdat zij die wet nu onophoudelijk rondom zich zouden zien toepassen, en niet, alleen omdat de man daaronder vroeger geleefd had?

Wanneer derhalve de echtgenooten voornemens waren, zich, na het sluiten des huwelijks, te vestigen ter plaatse, waar de man vroeger gewoond had, dan werd hunne gemeenschap door de wet dier plaats geregeld, niet omdat deze het domicilium mariti was, maar omdat zij het domicilium matrimoniale worden zou. Was het daarentegen blijkbaar hun voornemen, zich elders, hetzij ter plaatse, waar de vrouw woonachtig was, hetzij in eene geheel vreemde stad neder te zetten, dan moest de wet dier plaats hunne gemeenschap bepalen. De een-

stemmige leer van bijna alle schrijvers beslist dit, en de waarschijnlijkheid, dat ook zoodanig de wil der echtgenooten zal geweest zijn, doet ons deze meening aannemen (1).

Altijd alzoo was het de wet van het domicilium matrimoniale, die de gemeenschap beheerschte; nimmer die van het domicilium mariti *qua tale*.

Doch *wanneer* en *hoe* moest het blijken, welk dit domicilium matrimoniale wezen zou? Op hetzelfde oogenblik, dat het huwelijk voltrokken werd, moest niet alleen bij den man, maar ook bij de vrouw het voornemen bestaan, om zich op zekere bepaalde plaats te vestigen; want toch ook zij moest, tot het maken van uitdrukkelijke huwelijksche voorwaarden, medewerken, ook hare toestemming werd dus vereischt voor de stilzwijgende overeenkomst, waarbij aan deze of gene wet de regeling der gemeenschap werd overgelaten. Doch het was niet voldoende, dat dit voornemen bestond, maar zijn aanwezen moest ook blijken; zonder dat daarom de echtgenooten verpligt waren, uitdrukkelijk hieromtrent hunnen wil te openbaren. Waaruit echter die wil moest worden opgemaakt, welke kenmerken er noodig waren, om die plaats als vast bepaald te beschouwen, dit was eene feitelijke quaestie, die in ieder geval door den regter moest worden beslist. Het was evenwel genoeg, wanneer het bestaan van dat voornemen bewezen was: de latere wilsverandering van den man of ook van de beide echtgenooten, waarbij, zelfs alvorens zij immer op die bepaalde plaats gewoond hadden, een andere zetel voor het huwelijk gekozen werd, kon in de reeds bestaande gemeenschap geene wijziging brengen; daar deze, alleen door het verplaatsen van het domicilie, geene verandering onderging.

Het beheer zoowel over de wettelijke gemeenschap, in art. 17 van het reeds aangehaald Edict van Karel V *de Costume van den Lande* geheeten, als over die, welke bij huwelijksche voorwaarden was bedongen, kwam aan den man toe. Zoo billijk en noodzakelijk het was, de vrouw, die mede een gedeelte van haar vermogen afstond, tot het dragen van de las-

(1) Verg. NEOSTADIUS, *de pact. anten.*, Obs. 23; P. VOET, loc. laud.; VAN ZUTPHEN, *Practycq*, tit. Gemeensch., No. 3 en 20.

ten des huwelijks, die mede tot het gemeen belang werkzaam was, later in de winsten, gedurende den echt verkregen, te doen deelen; even onredelijk en nadeelig zoude het geweest zijn, haar tijdens het huwelijk eene magt over de goederen der gemeenschap toe te staan, gelijk aan die van haren echtgenoot. De man was het hoofd der echtverbindtenis, hem alleen dus kwam de bevoegdheid toe, te oordeelen welke wijze van bestuur het geschiktst was, om de lasten des huwelijks te kunnen dragen. Van de vroegste tijden af was hem in deze gewesten het regt van beheer toegestaan; reeds door de Assises van Jerusalem was het hem verleend; terwijl ook volgens die zelfde wetgeving de gehuwde vrouw in het algemeen onbekwaam tot handelen verklaard was.

Op de eene plaats was dat regt van beheer voor den man meer beperkt, dan op de andere. In Brabant had hij de volstrekte magt, over de gemeene goederen te beschikken; hij kon ze vervreemden, hij kon ze wegschenken en verkwisten, hij kon ze geheel naar zijn genoegen besteden, zonder eenige rekenschap van zijn beheer verschuldigd te zijn; alleen onder deze beperking, dat de vervreemding niet mogt plaats grijpen *in fraudem uxoris* (1). De vrouw daarentegen, die door het huwelijk in de voogdij van haren man kwam (2), kon niet in regten verschijnen, kon geene handelingen verrigten, zonder eerst de toestemming van dezen verkregen te hebben; zij had alzoo volstrekt geen beheer over de gemeenschap, ja zelfs zij kon zich dit, bij uitdrukkelijk huwelijksverdrag, niet bedingen, daar het van den man, als het hoofd der echtverbindtenis, onafscheidelijk was. In sommige opzigten evenwel werd zij geacht, stilswijgend de magtiging van haren echtgenoot, voor hare handelingen, verkregen te hebben; zoo kwam haar de volkomene bevoegdheid toe, zich voor de dagelijksche uitgaven van het huishouden te verbinden; zoo kon zij, die eenmaal gemagtigd was, een afzonderlijken handel te openen, alle overeenkomsten, tot dien handel betrekkelijk, aan-

---

(1) STOCKMANS, dec. 48, No. 7; GUDELINUS, *de jure novissimo*, Lib. I, cap. VII, No. 4. (2) Costumen van MONTENS, tit. XI, art. 3; GUDELINUS, l. l.; costum. van Antwerpen, tit. 41, art. 13.

gaan, zonder dat daarom iedere verbindtenis op zich zelve door den man behoefde te worden goedgekeurd (1). Had nu de vrouw, hetzij in deze beide gevallen, hetzij met eene speciale toestemming van haren man, eene overeenkomst gesloten, dan kon zij tegen deze niet meer in haar geheel worden hersteld; zij was dan wettig verbonden, en kon niet alleen zelve worden aangesproken, maar zij had eene overeenkomst gesloten, tot welker vervulling ook de gemeenschap gehouden was.

De man alleen had het beheer over de goederen der gemeenschap; hij kon die vervreemden, voor zoo verre hij dit dienstig oordeelde. Van daar is bij sommigen de meening ontstaan, dat die goederen, gedurende het huwelijk, hem alleen toebehoorden; dat de vrouw slechts eene spes had op datgene, wat er bij de ontbinding zoude overig wezen. Dit schijnt echter geenzins het geval geweest te zijn; de goederen, welke bij het sluiten des huwelijks van beide zijden in de gemeenschap vielen, alsmede die, welke later voor deze werden verkregen, kwamen terstond in den gezamenlijken eigendom der echtgenooten; ieder hunner werd voor de helft eigenaar van een onverdeeld geheel (2); hoe toch zou het anders te verklaren wezen, dat de dos, die gedurende den echt, aan een der kinderen, uit de gemeenschap gegeven werd, in de successie van ieder der echtgenooten voor de helft moest worden ingebragt; hetwelk algemeen in Brabant was aangenomen.

De eigendom der vrouw, ten aanzien van de goederen der gemeenschap, was evenwel gedurende het huwelijk niet volkomen; zij had slechts, zoo als men het in vroegere tijden noemde, een *dominium in habitu*, dat, na de ontbinding der gemeenschap, in een werkelijken eigendom overging. De man daarentegen had, ook gedurende den echt, het *dominium in actu*; hij was, ten opzigte van de goederen der gemeenschap, niet alleen *socius*, maar ook *institor et praepositus*.

---

(1) Stockmans, dec. 56. (2) Gudelinus, loc. laud.; Stockmans, dec. 49; Peckius, Lib. II, cap. 1, No. 2.

Dit uitgebreid beheer van den man echter strekte zich alleen uit, over de goederen der gemeenschap; die daarentegen, welke aan de vrouw in afzonderlijken eigendom toebehoorden, werden door hem slechts bestuurd. De administratie over deze kwam hem toe, omdat ook de vruchten van die goederen in de wettelijke gemeenschap vielen (1). Het regt van vervreemding of bezwaring was hem echter, ten opzigte van deze, algemeen in Brabant ontzegd (2); hiertoe werd de gezamenlijke toestemming der beide echtgenooten vereischt; dit wordt ons in het Statuut, in 1476 door Engelbrecht van Nassau voor Breda uitgevaardigd, in deze woorden geleerd (3): »*Item dat een man syns wijfs erfgoet bynnen de voirs. stad oft lande gelegen sonder huer consent niet en sal mogen vercoopen oft belasten*"; terwijl dit zelfde mede, in art. XXIX der Bredasche costumen van 1570, wordt vastgesteld, alwaar wij zulks in gelijkluidende woorden vermeld vinden.

En zien wij dan nu, welke goederen gemeen werden tusschen die echtgenooten, welke de stad of de Heerlijkheid Breda, als hun domicilium matrimoniale hadden verkozen, of de costumen dezer plaats, als regel voor hunne huwelijksgemeenschap hadden aangenomen. De erkende en door geheel Brabant geldende gewoonte stelde tusschen echtgenooten eene gemeenschap, van alle roerende, alsmede van de tijdens het huwelijk geconquesteerde onroerende goederen, vast; terwijl alle schulden, zoo wel die, welke de beide echtgenooten vóór het huwelijk gemaakt hadden, als die, welke de man, of de vrouw met toestemming van dezen, gedurende den echt hadden aangegaan, volgens de costumen der meeste Brabantsche steden, ten laste dier gemeenschap kwamen. Wij zullen dit onderwerp, om het geregeld af te handelen, in drie gedeelten verdeelen, en achtereenvolgens nagaan:

in het eerste gedeelte, welke goederen buiten de gemeenschap vielen;

---

(1) WIJNANTS, *Decis. Brabant.*, dec. 143, No. 6. (2) GUDELINUS, loc. laud.; Cost. van MONTENS, tit. XI, art. 4; cost. van de vrijheid Etten, art. 21. (3) Dit statuut is te vinden in het Oud-Keurboek, fol. 74.

in het tweede, welke goederen in de gemeenschap begrepen waren;

en in het derde eindelijk, welke lasten de gemeenschap te dragen had.

WELKE GOEDEREN BUITEN DE GEMEENSCHAP VIELEN.

Het eerste artikel van de Bredasche costumen, welke in 1547 zijn opgezonden, meldt ons aangaande de goederen, die volgens het regt dezer stad van de gemeenschap waren uitgesloten, het volgende: »*In 't scheyden van den Houwelijcx-bedde gaen ende succederen alle de Erffelijcke goeden, soo wel Los-renten als Erf-renten ende gronden van Erven (daer oock onder gereeckent huysingen, hovingen, ende erffenissen) ter zijde-waert, van daer die gekomen zijn, soo wel die Erf-goeden, die staende den houwelijck eenige van den houwelijcx-luyden aenbestorven zijn, als die sij ten houwelijck ingebracht hebben.*"

Dit artikel berust, zoo als wij bij van Vliet vinden aangeteekend, op het vroeger door ons aangehaald Statuut, in 1476 door Engelbrecht van Nassau uitgevaardigd, in hetwelk wij lezen (1): »*Item Dat van nu voordaen bijnnen den voirscr. Stad Dorpen ende Lande van Breda alle erfgoeden in 't scheijden van den bedde gaen ende versterven sullen totter zijden dairaf zij zullen zijn gecomen.*" Terwijl eindelijk de costumen van Breda, in 1570 opgezonden, in haar tweede artikel, omtrent dit punt het volgende bevatten: »*Item in 't scheijden van den Houwelijcken bedde, soo gaen die Erfgoeden, oft onruerlijcke goeden, Renten, quijtbaer ende ontquijtbaer ter zijde waert van daer die ten Houwelijck inghebrocht, aenghestorven, ghelegateert ofte ghegheven syn.*" Wij zien alzoo uit deze artikelen, dat volgens de Bredasche costumen de onroerende goederen, zoo wel die, welke ieder der echtgenooten bij het sluiten des huwelijks bezat, als die, welke zij gedurende den echt bij successie verkregen, buiten

(1) Te vinden in het *Oud-Keurboek*, fol. 73 en 74, en in het *Corpus jur. civ. Bred.*, f. 163.

de gemeenschap bleven. Gaan wij nu eerst na, wat volgens die costumen door *ingebragte Erfgoeden* verstaan werd; om vervolgens ook de verdere goederen op te geven, welke aan ieder der echtgenooten bij het aangaan des huwelijks eigen bleven; terwijl wij later bij het onderzoek, welke zaken, volgens het Bredasche regt, als conquesten moesten worden beschouwd, gelegenheid zullen hebben, aan te toonen, in hoe verre, tijdens het huwelijk verkregen onroerende goederen, aan een der echtgenooten afzonderlijk bleven toebehooren.

I. In overoude tijden schijnt er, in de Heerlijkheid Breda, geen verschil bestaan te hebben tusschen erf- en haafgoederen. In Bergen-op-Zoom toch, hetwelk tot 1290 een gedeelte dier Heerlijkheid heeft uitgemaakt, is deze onderscheiding nimmer bekend geweest; daarenboven werd in het Hoevensch-Charter, van 1267, voor de bewoners van Etten, onder de Palen van de Hoeven, bepaald, dat, bij de ontbinding der gemeenschap, zoowel de roerende als de onroerende goederen, gelijkelijk tusschen de echtgenooten moesten worden verdeeld (1); terwijl eindelijk in het zoo even opgegeven statuut uitdrukkelijk gezegd wordt, dat *van nu voordaen* de erfgoeden zouden gaan, ter zijde van waar zij gekomen waren. Het komt ons, uit deze door VAN VLIET aangeteekende gronden, meer dan waarschijnlijk voor, dat vóór dien tijd ook Breda de algeheele gemeenschap van goederen, zoo als zij in Holland bestond, gekend heeft.

Door evengemeld statuut evenwel, in welks volgend artikel wij lezen: » *Item dat van nu voordaen in allen deijlingen van erven, ende van haven bynnen der voirgen. Stad ende lande gelegen de doode hant metter levender sal mogen deijlen,*" wordt de onderscheiding, tusschen erf- en haafgoed,

(1) Wij merken hier op, dat Etten, onder de Palen van de Hoeven, ook later, toen Breda meer het Brabantsche regt heeft aangenomen, immer in de hoofdtrekken het Hollandsche regt gevolgd heeft; zoodat aldaar de algeheele gemeenschap van goederen gold, terwijl er daarentegen het devolutieregt onbekend was. Wij zullen in het vervolg, wegens de bekendheid van het Hollandsche regt, op den exceptionelen toestand, waarin deze plaats verkeerde, niet meer wijzen; alleen zij hier nog gezegd, dat de polder van Swartenberg, die mede onder de Palen gelegen was, evenwel in successie en huwelijksgemeenschap, maar ook daarin alleen, het costumiere regt van de *stad en vrijheid* Breda volgde; hetwelk den ingelanden van dien Polder in 1520, door een Statuut van Hendrik van Nassau, was toegestaan. Zie *Corp. jur. civ. Bred.*, f. 303.

niet alleen ingevoerd, ten opzigte van de verdeeling der gemeenschap, maar evenzeer ten aanzien van de successie; van dien tijd af zijn in de Heerlijkheid Breda, zoo wel de *propres de communauté* als de *propres de succession* ontstaan. *Propres de succession*, later, in art. XVIII der costumen van 1547, *oude erfgoeden* geheeten, waren die onroerende goederen, welke aan den erflater van een zijner bloedverwanten, hetzij bij successie, hetzij bij gifte, waren aangekomen; het waren familie-goederen, die minstens reeds door één van het geslacht moesten bezeten zijn, alvorens zij in handen van den overledene gekomen waren, om in diens erfenis als *propres* te worden beschouwd. *Propres de communauté* daarentegen waren alle erf- of onroerende goederen, die een der echtgenooten, tijdens het sluiten van het huwelijk, bezat, onverschillig of hij deze van zijne bloedverwanten geërfd, of zelf aangekocht had; alsmede die erf- of onroerende goederen, welke hij tijdens den echt ontving, voor zoo verre deze niet tot de conquesten behoorden. Alle goederen alzoo, die *propres de succession* waren, werden mede onder de *propres de communauté* gerekend; terwijl daarentegen vele onroerende goederen, die door de wet van de gemeenschap werden uitgesloten, evenwel bij de erfopvolging niet tot dat geslacht terugkeerden, van hetwelk zij waren gekomen.

Onder erf- of onroerende goederen werden in het algemeen verstaan, die zaken, welke niet van de eene plaats naar de andere konden worden overgebragt. Hiertoe behoorden alzoo in de eerste plaats, alle gronden van erven, daaronder begrepen, gelijk het eerste artikel van onze costumen zegt, *huijsingen, hovingen ende erffenissen*. Ook in art. III van de costumen van 1570 vinden wij uitdrukkelijk verklaard, dat » *huijsen worden ghehouden voor erve ofte Erffelijcke goeden.*" De reden, waarom hier eene speciale opgave van huizen, die ontegenzeggelijk onder de algemeene bepaling van onroerende goederen vielen, geschiedt, is daarin te zoeken, dat deze, zoo wel als erven, voor zoo verre zij binnen de stad of vrijheid van Antwerpen gelegen waren, als *haafdeelig* werden beschouwd (1);

(1) Costumen van Antwerpen, tit. XLI, art. 63.

hetwelk ook in meer plaatsen het geval schijnt geweest te zijn, voor zoo verre de huizen binnen de steden gelegen waren (1).

Verder behoorden tot de erf- of onroerende goederen; de vaste molens (2); de opgaande boomen, het hakhout en de vruchten, zoo lang zij in den grond stonden, of aan de takken verbonden waren (3). De meening van VAN VLIET, dat het houtgewas, alleen met uitzondering van opgaand eikenhout, onder de roerende goederen moest geteld worden, gelooven wij aldus te moeten verklaren. Hakhout alsmede vruchten behoorden alleen tot de onroerende goederen, zoo lang zij met den grond verbonden waren; op zich zelve beschouwd, stelden zij eene roerende zaak daar; zoo lang zij in den grond stonden, waren zij alleen onroerend, omdat zij eene accessie van een vast goed waren. Zoodat b. v. de verkoop van eene partij laag hout of van den oogst van een jaar, als de verkoop van roerende goederen moest worden aangemerkt, alhoewel die zaken nog aan den grond verbonden waren.

Opgaande eikenboomen daarentegen waren, zoo lang zij in den grond stonden, onroerend, niet als een *pars fundi*, maar uit zich zelve. Zoo bepalen onderscheidene costumen, dat opgaand eikenhout aan naderschap onderhevig was, die toch alleen van onroerende goederen kon plaats grijpen. Ook deze boomen werden, zoo zij gekapt waren, roerende zaken; doch zij stelden een kapitaal, geene vruchten daar; en wanneer dat kappen alzoo tijdens het huwelijk geschiedde, viel het voordeel daarvan niet in de gemeenschap, voor zoo verre de eigenaar althans zorg droeg, dat het gekapte hout niet tot de conquesten kon gebragt worden. Mogt iemand derhalve b. v. aan een ander hebben toegestaan, een bosch opgaande eikenboomen voor zich te kappen, onder beding, dat deze hem ter vergoeding een erf zoude afstaan, dan zou hij een onroerend goed

---

(1) DE GHEWIET, 1. p. 220. Ook de Costumen van Middelburg (XX. 10; XI. 1) zeggen uitdrukkelijk: *huizen en keeten, staende op stadsdijk of vroonen, zoo op Arremuiden als elders buiten dezer stede worden geacht voor meubilen.* Vgl. TIMMERMAN, ad t. I., bl. 214. (2) PECKIUS, in op. laud., Lib. V, cap. 30, No. 2; VAN VLIET, ad art. 6. (3) WAMESIUS, *Consilia*, Cent. III, cons. 22, No. 3, en cons. 67, No. 8; CHRISTINAEUS, *ad leg. Mechl.*, tit. XI, art. 29, No. 8; tit. XV, art. 5, No. 2.

tegen een ander onroerend goed verruild hebben, en dat erf zou hem alzoo, gelijk wij later zien zullen, krachtens het vierde artikel van de Bredasche costumen, eigen gebleven zijn.

Deze is de zin, welken wij meenen, dat aan de woorden van van Vliet moet gegeven worden. En dat het nu werkelijk, volgens het algemeene Brabantsche regt, was aangenomen, dat opgaand eikenhout, op zich zelf beschouwd, eene onroerende zaak uitmaakte, leert ons mede Wamesius (1), en wij vinden het in onderscheidene costumen bevestigd; zoo lezen wij in art. XVII van die van Bergeijk, en in art. XX van die van Oerle. »*Item eycken, opgaende hout, coren ende graen staende op den gront wort bij ons gehouden voor erve, ende alst van den gront af is, hout men voor have.*" Alleen op deze beide plaatsen schijnt het, dat ook koren en graan, als uit zich zelf onroerend, werden beschouwd; hetwelk overigens in Brabant niet was aangenomen, en dat ook, naar ons inzien, tegen alle gezonde reden strijdt (2).

Verder leeren ons menigvuldige costumen (3), dat opgaande boomen, voor zoo verre zij eene harde zelfstandigheid hadden (weshalve ook in de eerste plaats van den eik gesproken werd), niet in den togt begrepen waren; dat zij dus niet als vruchten beschouwd werden, en derhalve, zoo lang zij in den grond stonden, eene zaak op zich zelve uitmaakten; terwijl daarentegen in die zelfde costumen uitdrukkelijk wordt vermeld, dat het zacht hout, alsmede het hakhout, als vruchten van de eigene goederen moesten worden aangemerkt, en alzoo alleen tot de onroerende goederen gerekend werden, omdat zij een gedeelte eener onroerende zaak daarstelden.

Verder behoorden tot de erfgoederen, door bestemming, die zaken, welke tot een blijvend gebruik op een onroerend

(1) In zijne *Consilia*, Cent. II, cons. 41, No. 24. (2) Toch was dit ook regtens in het Overkwartier van Gelderland. LR. v. Roermond, I. 2. 4. 12. In Vlaanderen daarentegen en te Maastricht behoorden kleine boomen tot de meubelen. (3) Costum. van Thienen, cap. X, art. 6; van Brussel, art. 237; van Rode, art. 12 en 15; van Antwerpen, tit. XLVIII, art. 10; van Lier, tit. XVI, art. 5; van Santhoven, art. 82; van Bergen-op-Zoom, tit. XVIII, art. 33; van 's Bosch, cap. VIII, art. 4; van Befferen, Tit. IV, art. 5; van Mechelen, tit. XV, art. 4; van Maastricht, cap. XXXVIII, art. 8.

goed gesteld, of daaraan aard- of nagelvast waren (1); de afbraak tot wederopbouwing bestemd, en eindelijk de visschen, zoo lang zij zich in de vijvers bevonden, het wild, zoo lang het niet was opgevangen, en de konijnen, zoo lang zij tot voortteling in de warande gelaten werden (2).

Ten laatste werden onder de onroerende goederen, zoo wel de erf- als losrenten, geteld.

De reden, waarom erfrenten, hetzij kwijtbaar, hetzij onkwijtbaar, tot de onroerende goederen gerekend werden, ligt voor de hand; erfrente toch is een zakelijk regt, dat men bij verkoop, schenking of vermaking van een onroerend goed, voor zich of voor een derde voorbehoudt; het is een zakelijk regt, dat op een onroerend goed gevestigd is, hetwelk immer mede als immeubel is beschouwd (3). Bovendien leeren ons de Bredasche costumen uitdrukkelijk, die van 1547 in art. I, die van 1570 in art. II, dat erfrenten, bij de ontbinding der gemeenschap, tot die zijde terugkeerden, van waar zij gekomen waren; terwijl ons reeds uit een oud statuut, in 1455 door Graaf Johan van Nassau aan Breda gegeven, blijkt (4), dat deze erfrenten voor naderschap vatbaar waren, hetwelk ons aldaar in deze woorden geleerd wordt: »*Item es overdraghen als boven dat men voirtaen alle erfgoeden ende erfrenten na dat men se vercocht sal hebben sal moeten doen veijlen ende kundigen drie sondaige lanck in der Kerken dair zij onder gelegen zijn, ende die selve vercochte oft uutgegeven goeden oft Renten altoes clarelic doen noemen eer zij gevest sullen wordden.*"

Omtrent losrenten daarentegen bestond in Brabant zeer veel verschil van gevoelen. Algemeen bekend is het, dat het volgens het oudere, vooral het Canonieke regt, verboden

---

(1) Zijpaeus, *Notitia juris Belg.*, p. 112, No. 9; De Ghewiet, I, p. 221, art. 2; Peckius, l. 5, cap. 30, No. 2; Voet, ad tit. ff. de rer. div. (1. 8), No. 14; De Barrij, de success., Lib. IX, Tit. VII, No. 14; Costumen van Loven, cap IV, art. 22; van Maastricht, cap. XXXVIII, art. 3, 4, 5. (2) Zijpaeus, p. 112, No. 9 en 10; Peckius, l. 5, cap. 30, No. 3; De Barrij, l. l., No. 13; Merlin, *Répertoire*, in voce *biens meubles*, No. 11. (3) Wamesius, Cent. III, cons. 98, No. 3; Van Leeuwen, *Cens. for.*, pars I, Lib. II, cap. 1, No. 4; Voet, Lib. I. ff, Tit. VIII, No. 25. (4) In zijn geheel te vinden in het *Oud-Keurboek*, f. 45—69; dit gedeelte op fol. 61.

was, geld op interesten uit te geven; dit verbod vinden wij ook zeer streng in het evengemeld statuut van 1455 in deze woorden opgenomen (1); »*Es overdragen ende gesloten als voer dat van nu voirtaen nyemandt bynnen der voirscr. Stad oft lande van Breda geseten en sal mogen leenen gelt op vorweerde oft toeseggen van sekerder ende gesetter baten van gelde oft anderen goeden, dairvoir te gecrigen, op dè pene van alle dat gelt te verbueren, Ende voirt op te pene van bij den ghenen diet leendt ende oic bij den ghenen diet ontleent te verbueren. te weten bij elken van hen thien oude scilde te bekeren desen peene in tween te weten die drie vierendeel totter heerlicheit behoef ende dander vierendeel tot behoef van den ghenen diet voortbrengen sal.*

Item soo wie eenige goeden vercoopt op daige, dat en sal die selve goede die vercocht sijn, selve niet mogen behouden noch van den coeper noch van anderen, over die derde noch over die vierde hant niet mogen copen noch wedergecrigen onder den prijs daervoir hij dat goet yerst vercocht hadde. Ende so wie eenich goet vercoopt met gereden gelde, dair de vercoper dach aen hout om dat goet te leveren, Dat selve goet en sal die coeper sijnen vercoper noch anderen over die derde noch over die vierde hant tot des vercoopers behoef niet weder mogen vercopen tot hogheren prijse, dan hyt selve gecocht en hadde sonder argelist. Ende oft yemandt worde bevonden hiertegen gedaen te hebben, die sal verbeuren van elker comanscap die peijne van X oude schilden dairaf die voortbrenger hebben sal tvierendeel."

Daar het echter schijnt, dat ook de toenmalige maatschappij zoodanig was, dat velen zich dikwijls met het geld van anderen moesten redden, en de meer vermogenden ook toen niet gezind waren, een gedeelte van hun kapitaal af te staan, zonder daarvan vruchten te trekken, zoo moesten er andere middelen gezocht worden, om die verbodsbepaling te ontwijken; en hieraan nu zijn de losrenten haar ontstaan verschuldigd; die, hoewel wij er in het Romeinsche regt (2) reeds een voorbeeld van aantreffen, echter weinig in gebruik

(1) *Oud-Keurbock*, f. 57 (2) Novella 160.

schijnen geweest te zijn, zoo lang het geoorloofd was, geld op interesten ter leen uit te geven. Zoodanige losrente dan ontstond, indien de geldschieter, aan den in nood verkeerende, zekere som in eigendom afstond, onder de bepaling, dat hem eene jaarlijksche rente, hetzij in geld, hetzij in veldgewassen, of andere voortbrengselen, zou worden betaald; terwijl de rentheffer zich verbond het kapitaal nimmer terug te vorderen, doch zich met de rente te zullen te vreden stellen, tot dat de rentschuldige (1) het hem afgestaan kapitaal zoude teruggeven. Het was alzoo een koop van eene jaarlijksche rente, die alleen daarin van het ter leen geven op interesten verschilde, dat den geldschieter in het laatste geval immer de bevoegdheid toekwam, de geleende som terug te eischen, terwijl de aflossing der rente alleen aan den rentschuldige was toegestaan.

Deze wijze, om het verbod aangaande het beleenen op interesten te ontwijken, schijnt eerst oogluikend toegelaten, en daarop, in 1425, door eene bul van Paus Martinus V uitdrukkelijk erkend te zijn; tot dat later Pius V, in 1570, vaststelde, dat met zoodanige rente alleen hij zoude mogen worden belast, die vaste goederen bezat, welke hij speciaal voor die rente konde verbinden. Deze bepaling evenwel is in verscheidene landen en ook in Brabant, niet in acht genomen; men bleef daar voortgaan, met ook niet gehypothekeerde losrenten daar te stellen.

Eene andere bepaling daarentegen uit die zelfde bul werd strikt nageleefd, en bevatte slechts eene bekrachtiging van datgene, hetwelk reeds vroeger door de Constitutiën der Hertogen was voorgeschreven; dat namelijk alle voor geld gekochte renten, onverschillig of zij in munt, of in gewassen moesten worden voldaan, immer kwijtbaar zouden wezen (2); terwijl ook door die zelfde Constitutiën was vastgesteld, dat dit regt van aflossing aan den rentgelder toekwam, hetzij de rente blootelijk verschuldigd, hetzij zij door eene speciale hypotheek gesterkt was. Volgens het Brabantsche regt waren derhalve alle losrenten immer kwijtbaar, men mogt bij het daarstellen van

(1) In Brabant *rent-gelder* geheeten. (2) Zijpaeus, in op. laud., § de reditibus, No. 2, 4 et 28.

deze de onaflosbaarheid niet bedingen; terwijl het daarentegen een ieder volkomen vrijstond, bij het vestigen eener erfrente te bepalen, dat deze niet zou mogen worden afgekweten. Ja zelfs, wanneer het uit den constitutie-brief niet bleek, welke de wil der partijen geweest was, dan werden erfrenten voor onafkoopbaar gehouden; dit blijkt ons uit de costumen van MONTENS, in welke wij lezen (1): »*Item zo wanneer yemant ten minsten tien jaaren eenen Rogpacht in specie heeft gegeven, ende ontfangen, zo word den Rogpacht voor Erffpacht ende onquytbaar gehouden, ende moet de betaalinge van dien in specie gecontinueert worden ten waare den heffer eenige brieve hadde daar by moghte blycke den pacht met gelde gecreert te syn, die hy moet exhiberen, of anders hem onder Eet expurgeren, dat hy geene brieve, daarvan en heeft, of by bedrogh niet heeft laaten te hebben of versteken.*"

Later werd, bij Edict van 5 Maart 1571, vastgesteld, dat men in het vervolg, voor geld geene renten meer constitueren mogt, die betaalbaar zouden zijn, met Coren, Tarwe, Wijn, Olie, Boter of andere speciën (2); zoodat de losrenten, die na dien tijd gevestigd zijn, immer in geld betaalbaar waren.

En zien wij dan nu, of zoodanige losrenten tot de roerende of de onroerende zaken moesten gebragt worden. Sommigen hebben gemeend, dat alle losrenten als roerend moesten worden aangemerkt; de algemeene jurisprudentie echter heeft hieromtrent anders beslist; bijna alle costumen van Brabant, bijna alle schrijvers over het Brabantsche regt, leeren, dat losrenten onroerend waren, zoodra zij door eene speciale hypotheek waren gesterkt (3). Voorzeker wanneer wij volgens het tegenwoordig regt oordeelden, dan zou de meening, dat alle losrenten roerend zijn, alleen de ware wezen; omdat wij de

---

(1) Tit. II, art. 7; zie ook BRITZ, Tom. II, p. 600. (2) ANSELMUS, *Codex Belgicus*, in voce Renten, § 8; zie ook Costumen van MONTENS, Tit. II, art. 10. (3) DE GHEWIET, pars I, p. 221, art. 1; p. 222, art. 3; BRITZ, Tom. II, p. 598; WAMESIUS, Cent. II, cons. 17, No. 13; Cent. III, cons. 98, No. 3; cons. 99, No. 1; STOCKMANS, dec. 73, No. 1; CHRISTINAEUS, *ad leg. Mechl.*, tit. 7, art. 8, add. 6; tit. 9, art. 8, No. 19; tit. 11, art. 25, No. 8; CHRISTINAEUS, *Dec.*, vol. 1, dec. 213, No. 1, 2, 7; vol. 2, dec. 61; ZIJPAEUS, p. 131, No. 1; VOET, ad lib. 1 ff, tit. VIII, No. 26; WIJNANTS, dec. 181, No. 6; dec. 183, No. 1; costumen van Loven, tit. 10, art. 32; van Antwerpen, tit. 57, art. 53; van Thienen, cap. 12, art. 11.

personele obligatie als de hoofdverbindtenis, de hypothecaire als eene bijkomende, beschouwen. Dit schijnt ten opzigte van gehypothekeerde renten echter in vroegere tijden in Brabant anders geweest te zijn; men schijnt alstoen den hypothecairen band als de hoofdverbindtenis beschouwd te hebben; ja zelfs leert ons MERLIN, dat hij, die eene rente kocht, waarvoor hem een erf verbonden was, gefingeerd werd *pro rata* van de som, welke hem verschuldigd was, eigenaar van dat verbonden erf te zijn, tot op het oogenblik dat de rente werd afgekweten (1). En hierin alleen meenen wij, dat de reden moet gezocht worden, waarom losrenten, door hypotheek bevestigd, tot de onroerende goederen gerekend werden; en de grond, door anderen voor dit gevoelen aangehaald, dat zoodanige renten daarom tot de immeubele goederen gebragt werden, omdat de daarstelling eener hypotheek, alleen bij den Magistraat, en bijna op dezelfde wijze, als de overdragt van erfgoederen, geschieden moest, mag, naar ons inzien, niet worden aangenomen, daar alsdan evenzeer iedere gehypothekeerde personele schuld als onroerend zou moeten beschouwd zijn, hetwelk echter volstrekt het geval niet was.

Erfrenten alzoo, hetzij kwijtbaar, hetzij niet kwijtbaar, werden immer tot de onroerende goederen gerekend; losrenten daarentegen alleen voor zoo verre zij door eene speciale hypotheek bevestigd waren. De Bredasche costumen noemen, die van 1547 *alle losrenten*, die van 1570 in het algemeen *alle renten* onroerend; dat deze costumen de zoo even opgegeven onderscheiding niet hebben aangenomen, is daaraan toe te schrijven, dat in de Baronnie alleen gehypothekeerde renten bekend waren; wij vinden dit uitdrukkelijk, in het reeds meermalen aangehaald Statuut van 1455, voorgeschreven, alwaar wij lezen (2): «*Item dat men bynnen der voirscr. stad en lande gheene erfflijke Renten, noch pachten vercoopen noch heffen en sal mogen op borchtocht noch op geloive, mair eer die obligatie stad sal mogen grijpen, so sal sij moe-*

(1) MERLIN, *Répert.*, in voce Rente constituée, § 1; zie ook WIJNANTS, dec. 181; ZIJPAEUS, p. 152, No. 4, en VOET, ad. Lib. 1 ff, tit. VIII, No. 26. (2) *Oud-Keurboek*, f. 60.

ten wail ende deughdelijc verpant ende beset sijn op goeden vasten ende zekeren onberuerlijken panden, den derden penninck boven allen commer, Jairlix meer weerdt sijnde dan de Rente gedragen soude mogen. Dese bewijsinge, vesticheit ende guedinge soude men moeten doen voir heer ende hof daironder die panden liggen soude." Terwijl wij dit mede, in art. XIV van de costumen van 1570, in deze woorden bepaald vinden: «*Item men en mach inder Stadt, ofte Lande van Breda gheen Renten heffen op borchtochte, maer die Renten moeten verpant zijn op goede onberuerlijcke onderpanden."*

Verder valt omtrent losrenten nog op te merken, dat deze alle, onverschillig of daarop eene speciale hypotheek gegeven was, of niet, ook onder dat gedeelte van Etten, hetwelk niet onder de palen van de Hoeven gelegen was, als haafdeelig werden aangemerkt (1); zoodat de meening van VOET (ter vroeger aangehaalder plaatse), dat losrenten te Breda als roerend werden beschouwd, alleen voor Etten waar is.

Al de hier opgegevene onroerende of erfgoederen nu vielen, voor zoo verre zij op het oogenblik van het sluiten des huwelijks, reeds aan de echtgenooten toebehoorden, buiten de gemeenschap, welke de Bredasche costumen tusschen echtgenooten deden geboren worden. Doch waren hieronder nu ook die onroerende goederen begrepen, welke zij elders, buiten de Baronnie, bezaten? en werden alle erfgoederen, onder het regtsgebied der Bredasche costumen gelegen, onverschillig onder welke wet hunne eigenaars leefden, van de gemeenschap uitgesloten? met andere woorden stelde de wet, die de gemeenschap regelde, een *personeel* of een *reëel statuut* daar?

Deze vraag vindt hare beantwoording, in hetgeen wij reeds vroeger hebben aangenomen. Zoodra men toch erkent, dat de wettelijke gemeenschap niet krachtens de wet voor de echtgenooten ontstond, maar door een stilzwijgend tusschen hen aangegaan contract, dan kan het niet twijfelachtig meer wezen, of die gemeenschap werd ingevoerd voor alle goederen, die de echtgenooten bezaten, waar zij zich ook bevinden mog-

(1) P. NUYTS, *beschrijv. van Etten, Leur en Sprundel*, MSS., f. 24; Costumen der vrijheijt Etten, art. 11.

ten. Want is het niet te vooronderstellen, dat zij, toen door hen aan eene bepaalde wet de regeling hunner gemeenschap werd overgelaten, hiermede zullen bedoeld hebben, dat die gemeenschap voor al hunne goederen dezelfde wezen zou? zal men mogen aannemen, dat het hun verlangen zal geweest zijn, door eene wet, welker bepalingen zij waarschijnlijk niet kenden, te doen beslissen, of een hunner onroerende goederen, dat toevallig elders gelegen was, in de gemeenschap begrepen, of van deze uitgesloten zou zijn? En wanneer wij die bedoeling der aanstaande echtgenooten erkennen, wanneer wij aannemen, dat hun waarschijnlijke wil zal geweest zijn, hunne gemeenschap voor alle goederen door ééne wet te laten regelen, dan doet de tegenwerping niets meer, dat eene wet buiten haar gebied geene toepassing kon erlangen; dan toch gold, die wet voor de elders gelegene onroerende goederen, niet als wet, maar als contract.

Voor hen dus, die de Baronnie van Breda als hun domicilium matrimoniale hadden verkozen, vielen alle onroerende goederen, ook die, welke in Holland gelegen waren, buiten de gemeenschap; die erfgoederen daarentegen, welke zich binnen de jurisdictie van Breda bevonden, doch wier eigenaars in een ander gewest den zetel van hun huwelijk hadden, werden gemeen, of bleven aan ieder der echtgenooten afzonderlijk toebehooren, al naar mate de wet dier plaats besliste (1).

II. Slechts ééne soort van goederen was er, behalve de reeds opgenoemde, die in Breda nog buiten de gemeenschap vielen; het waren de kostbaarheden, ook wel *arrhae* geheeten, die door den bruidegom of diens vader, vóór of op den dag van het huwelijk, *honoris causa* aan de bruid gezonden werden; zij werden geacht haar in eigendom, niet in gebruik te zijn gegeven; van het oogenblik der schenking gingen zij onherroepelijk in haar *dominium* over, zonder dat er verder gelet

---

(1) Burgundus, *ad consuet. Flandriae*, Tract. I, No. 15; Stockmans, dec. 50; H. Kinschot, Resp. XV, No. 3; Van Leeuwen, *Cens. for.*, pars I, lib. IV, cap. XXIII, No. 5; van Wesel, *de conn. bon. societ.*, Tract. I, No. 110; Voet, ad lib. XXIII ff, tit. II, No. 83; *Hollandsche consultatiën*, deel III, No. 1, cons. 106; deel IV, cons. 22; Costumen van Antwerpen, tit. 41, art. 63; Von Savignij, *Syst.*, deel 8; Foelix, *Traité du droit intern. privé*, p. 127.

werd, of zij in evenredigheid stonden met het vermogen van den schenker; terwijl het zelfs niet noodig was, dat zij door het huwelijk werden gevolgd (1). Zij moeten alzoo wel worden onderscheiden, van die giften, welke door den bruidegom, daags na het huwelijk, aan de bruid gedaan werden, in Holland *morgengaven* geheeten; deze ontving zij in *pretium ereptae virginitatis*, en zij gingen alzoo niet in haren eigendom over, vóór dat de *thori ingressus* had plaats gegrepen. Men schijnt deze *morgengaven* in Brabant niet algemeen te hebben gekend, althans wij hebben er de schrijvers vergeefs over geraadpleegd; alleen in de costumen van Bergen-op-Zoom (2) vinden wij de benaming gebezigd; terwijl ook CHRISTINAEUS (3) met een enkel woord van deze gewag maakt, welke schrijver echter mede schijnt te betwijfelen, of zij in dit gewest wel in gebruik waren.

WELKE GOEDEREN IN DE GEMEENSCHAP VIELEN.

Vroeger hebben wij gezegd, dat de gemeenschap, over het algemeen in Brabant, en ook volgens de Bredasche costumen, bestond, uit al de roerende goederen der echtgenooten, zoo wel die, welke zij tijdens het sluiten des huwelijks bezaten, als die, welke later op welke wijze ook in hunnen eigendom kwamen, alsmede uit die onroerende goederen, welke zij gedurende den echt verkregen. Wij zullen alzoo handelen:

A. Over die goederen, welke terstond bij het sluiten des huwelijks tusschen de echtgenooten gemeen werden.

B. Over die zaken, welke gedurende den echt voor de gemeenschap gewonnen of verkregen werden.

A. De goederen, welke de echtgenooten ten huwelijk inbragten, waren hun of ter zake van dezen echt geschonken, of zij behoorden hun zelven in eigendom toe; zien wij thans:

1° of het huwelijksgoed, dat aan de echtgenooten, hetzij door hunne ouders, hetzij door vreemden gegeven werd, voor

---

(1) STOCKMANS, dec. 46, No. 7; VAN WESEL, in op. laud., Tract. I, No. 89; VOET, ad lib. 23 ff, tit. 2, No. 78; CHRISTINAEUS, vol. 3, dec. 127, No. 9.
(2) Tit. 14, art. 20. (3) *Dec. Brab.*, vol. III, dec. 127, No. 3 et 4. Het valt echter niet te ontkennen, dat de vermelding dezer morgengaba in de Lex Ripuariorum (XXXVII. 2) haar vroeger gebruik in deze streken niet onwaarschijnlijk maakt.

zoo verre het uit roerende zaken bestond, in de gemeenschap viel.

2°. Wat men door roerende of haafgoederen verstond.

I. In het begin van dit hoofdstuk zagen wij, dat de bepalingen van het Romeinsche regt, ten opzigte van de wederzijdsche regten der echtgenooten op de huwelijksgoederen, in deze gewesten nimmer geldig geweest zijn; de leer van het *jus dotium* was geheel onvereenigbaar met het systeem van gemeenschap; ja die Romeinsche bepalingen waren hier zoo zeer buiten alle gebruik gehouden, dat zij alleen dan werden toegepast, indien de echtgenooten hieromtrent uitdrukkelijk hun verlangen hadden te kennen gegeven. Men ging hiermede in Holland nog verder dan in Brabant; in Holland behield men uit het Romeinsche regt volstrekt niets, dan den naam van *dos* overig, in Brabant daarentegen werden steeds eenige weinige hoofdbepalingen van dat regt toegepast. Zoo was het in dit gewest immer voor den vader, niet alleen eene verpligting gebleven, om zijne dochter eene *dos*, zijn zoon eene *donatio propter nuptias* te geven, maar hij kon daartoe zelfs door den regter gedwongen worden (1); hetwelk ook later in de Generaliteits-landen schijnt geldig geweest te zijn, althans wij vinden in art. 40 van het Echt-reglement, dat de ouders, die in hunne weigering, om hun kind aan eene persoon van de gereformeerde godsdienst ten huwelijk te geven, door den regter in het ongelijk waren gesteld, »*eene redelijcke medegave moesten laten volgen, naer gelegentheijt van hare goederen.*" Deze verpligting evenwel, die in het Romeinsche regt alleen op den vader drukte, ging nu op de gemeenschap over (2); de man had het volkomen bestuur over de goederen dier gemeenschap, hij kon ze vervreemden of wegschenken naar zijn welbehagen; hij kon ze dus ook besteden, om zijne kinderen het vereischte huwelijksgoed te geven; bij het overlijden des vaders alzoo werd nu ook de geheele dos niet ingebragt,

(1) Everardus, cons 8, No. 5; Wamesius, cent. II, cons. 7, No. 16; Christinaeus, vol. V, dec. 182, No. 37—39; Britz, Tom. II, p. 875. (2) Stockmans, dec. 48, No. 7; Van Wesel, Tract. II, cap. 1, No. 16 en 26; Van Vliet ad art. XIV; Wamesius, cent. II, cons. 45, No. 8; Voet, ad lib. 23 ff, tit. 3, No. 5; Groenewegen, ad lib. V, tit. 12 Cod., l. 14; Wijnants, dec. 138.

zij was slechts voor de helft uit diens goederen gegeven; voor de helft dus werd zij mede in de erfenis der moeder geconfereerd; dit blijkt ons ook uit de costumen van Breda van 1547, alwaar wij in art. XVI lezen: »*Item soo wanneer 't zij man of wijf sterft, die in staende houwelijck eenige kinderen uijtgehijlickt hebben, soo en zijn de gehouwelyckte kinderen niet verbonden nae des eerst aflijvigen doot meer in te brengen, dan d'een helft van den hylickxgoet, dat hen gegeven is van Vader ende Moeder; maar nae des langhstlevende doot moeten sij d'ander helft oock inbrengen, oft stille staen tot d'andere daer tegen vergeleken zijn.*

Deze verpligting der ouders evenwel, om hunne kinderen te doteren, bepaalde zich tot de wettige; aan de natuurlijke kinderen waren zij alleen onderhoud verschuldigd, zij behoefden hun geen gevestigden stand te bezorgen. Verder, meenen wij, dat de vraag uit het Romeinsche regt, welke ook door de Brabantsche schrijvers nog verschillend werd beslist, of namelijk de ouders verpligt waren, het kind te doteren, dat reeds uit zich zelf voldoende middelen bezat, om zich eene dos daar te stellen, volgens het Bredasche regt ontkennend moest worden beantwoord; dit volgt, naar ons inzien, uit de bepalingen van art. XVI van de costumen van 1547, en art. XIII van die van 1570, in welke wij lezen: » *Dit uythijlicken verstaet men als de Ouders de kinderen uythijlicken met des Ouders goed, ende niet van de Kinderen, die bij den langhstlevende ouder mette goeden, die denselven kinderen van hun selfs wegen toebehooren, uytgehijlickt worden.*" en: »*Maar dit en heeft gheene Stadt, daer maer een van de Ouders en leeft die zijn kint met des kints eyghen goeden bestaet.*"

Bij deze bepalingen was de vooronderstelling tot grondslag aangenomen, dat de langstlevende der ouders, zijn kind mogt doteren met de goederen, welke dit uit de erfenis van den vooroverledene had verkregen; en hij behoefde alzoo uit zijne eigene middelen, geen huwelijksgoed meer uit te keeren; dit wordt ons ook in de costumen van MONTENS, in het bij tit. I art. 10 aangeteekende, uitdrukkelijk in deze worden geleerd: » *Dit uythouwelijke word verstaen als de ouders de kinderen*

uithouwelijke met der ouders goederen, maar als een van de ouders dood is, zo huwelijkt de langstlevende de kinderen uit met de goederen die deselve kinderen toebehooren, en komt dan hetselve kind sonder oir te sterven, soo succedeert hem de langstlevende van zijne ouders niet, vermits hij niet hem ten houwelijk gegeven heeft" (1). Men leide hieruit echter niet af, dat de langstlevende der ouders nimmer verpligt was, zijnen kinderen eene dos te geven; zoodra deze niets of niet genoeg uit de nalatenschap van den vooroverledene hadden ontvangen, om de lasten des huwelijks te kunnen dragen, dan moest de langstlevende de dos geven of aanvullen. Dit kon b. v. het geval wezen, indien de ouders buiten gemeenschap gehuwd waren, en de overledene niets bezat; of indien het vermogen van dezen alleen uit onroerende goederen bestond, van welke de langstlevende, volgens art. II van de costumen van 1547, gedurende zijn leven de helft in vruchtgebruik kon behouden; voor dit laatste geval vinden wij toch uitdrukkelijk bepaald, *quod conjugum alter superstes, relicto sibi usufructu, debet liberis dotem et alimenta* (2).

Verder was het onverschillig, of die wettige kinderen meerderjarig of minderjarig waren, beide hadden even veel regt, van hunne ouders eene dos te vorderen. Eene betwiste vraag was het echter in Brabant, of de ouders ook konden genoodzaakt worden, een huwelijksgoed te geven, aan het minderjarig kind, hetwelk zonder hunne toestemming in den echt getreden was. Sommigen hebben gemeend, dat de ontkennende beantwoording dezer vraag uit het Romeinsche regt moest geput worden; zij geloofden, dat het niet vragen der toestemming, als een zwaar den ouders aangedaan onregt (*injuria gravis et inhonesta*), moest worden beschouwd, hetwelk volgens genoemd regt (3) voor deze, als eene wettige reden werd erkend, om dat kind te exherederen, en bij gevolg ook de dos te onthouden. Wat hiervan zij, of het verzuim, om de toestemming tot het huwelijk te vragen, in vroegere tijden werkelijk, als eene zoodanige *injuria gravis et inhonesta*

---

(1) Zie ook Britz, Tom. II, p. 874. (2) Stockmans, dec. 3, No. 14; Wijnants, dec. 138; zie ook Britz, Tom. II, p. 875. (3) Novella 115, cap. 3.

moest worden aangemerkt, dit zullen wij niet beslissen; maar zeker is het, dat later, toen het Canonieke regt ook die huwelijken als wettig erkende, welke zonder de ouderlijke toestemming waren voltrokken, algemeen door de jurisprudentie in Brabant werd aangenomen, dat het niet vragen dier toestemming geene reden tot exheredatie opleverde; aangezien men meende, datgene niet als een den ouders aangedaan onregt te kunnen beschouwen, hetwelk uitdrukkelijk volgens het Canonieke regt was toegelaten (1). Doch niet alleen volgens het Romeinsche regt bleef op de ouders de verpligting drukken, om de kinderen, welke zonder hunne goedkeuring gehuwd waren, te doteren; maar ook de Edicten van de Hertogen, voor zoo verre zij te Breda verbindend waren, hebben hen nimmer van dien last ontheven. Vroeger toch zagen wij, dat het Edict van Karel V, van 4 October 1540, alsmede de bepaling van het Echt-reglement, waarbij dit bevestigd werd, alleen straf bedreigden tegen dengene, die eene minderjarige mogt verleiden, om zonder de toestemming harer ouders, met hem in den echt te treden; terwijl het regt van die minderjarige zelve, noch door dit, noch door eenig vroeger Edict, op eenigerlei wijze werd verkort. Alleen heeft Philips, den 23en November 1623, het verbod van zoodanige huwelijken bekrachtigd (2), en daarbij uitdrukkelijk vastgesteld, dat alle kinderen jonger dan 25 jaren, die, zonder de toestemming hunner ouders, eene echtverbindtenis zouden aangaan, door deze zouden kunnen worden geëxheredeerd, en al hun regt op eenig huwelijksgoed zouden verloren hebben. Daar evenwel, zoo als wij reeds in het eerste hoofdstuk hebben aangewezen, alle Constitutien der Hertogen, na 1581 uitgevaardigd, in de Heerlijkheid Breda geene regtskracht gehad hebben, zoo komen wij tot het besluit, dat aldaar aan de minderjarige kinderen, die zonder de toestemming hunner ouders in het huwelijk getreden waren, nimmer het regt ontnomen is, om evenwel van die ouders een huwelijksgoed te vorderen.

Over het algemeen is de leer aangaande de dos, een der moei-

---

(1) Everardus, Cons. 15 en 182. (2) Dit Edict is te vinden bij Loovens, *Practyc van Brabant*, deel 1, p. 241.

ielijkste en meest ingewikkelde punten van het Brabantsche regt, zelfs zoo zeer, dat de schrijvers te dien opzigte bekennen, *in hac materia de una decisione ad aliam, vix ullam trahi posse consequentiam.*

Eene van de hoofdvragen uit die leer, of de *dos profectitia* na de ontbinding des huwelijks tot de ouders moest terugkeeren, vinden wij slechts gedeeltelijk beslist. In het algemeen schijnt in Brabant aangenomen geweest te zijn, dat er van geene terugkeer tot de ouders sprake kon wezen, indien de vrouw, bij de ontbinding des huwelijks, in leven was, of kinderen had achtergelaten. Zij was door het huwelijk meerderjarig geworden, indien zij anderzins den vereischten leeftijd mogt missen; zij keerde na de ontbinding des huwelijks niet in de vaderlijke magt weder, en moest derhalve de dos behouden, om volgens haren staat te kunnen leven. Was daarentegen de vrouw overleden, terwijl zij kinderen naliet, dan meende men, dat het niet voldoende was, den vader jaarlijks een gedeelte van het huwelijksgoed uit te keeren; maar dat hij de geheele dos, welke hier geacht werd niet alleen aan de vrouw, maar tevens aan hare kinderen gegeven te zijn, moest behouden, tot dat die kinderen tot zoodanigen leeftijd gekomen waren, waarop zij de moederlijke erfenis uit zijne handen konden opvorderen. En aldus, zeggen wij, gold het algemeen in Brabant, dat de *dos profectitia* nimmer tot de ouders terugkeerde, zoo lang de vrouw leefde, of indien zij bij haar overlijden kinderen naliet; en in deze gevallen dus ook moest de dos geacht worden, terstond bij het sluiten des huwelijks, de onvoorwaardelijke eigendom der vrouw geworden te zijn, en dien ten gevolge ook een gedeelte der gemeenschap te hebben uitgemaakt. Indien daarentegen het gedoteerde kind kwam te overlijden zonder kroost na te laten, dan schijnt het aangenomen geweest te zijn, dat de dos tot de ouders terugkeerde, zonder dat zulks bij de huwelijksche voorwaarden behoefde bedongen te wezen; hoe verre zich echter de kracht van dit stilzwijgend beding uitstrekte, of het gedoteerde kind evenwel bij testament over het huwelijksgoed kon beschikken, hieromtrent hebben wij bij geen der schrijvers

eenige beslissing aangetroffen; en toch van de beantwoording dezer quaestie hangt de geheele vraag af, of de dos in de gemeenschap moest vallen, of daarvan uitgesloten werd. Zoodra immers het gedoteerde kind de bevoegdheid had, om over het huwelijksgoed bij testament, ten nadeele van zijne ouders te beschikken, dan was dat huwelijksgoed ook weder onvoorwaardelijk in zijnen eigendom overgegaan, en moest derhalve in de gemeenschap vallen.

Wij zullen echter deze quaestie niet verder behandelen, wij zullen ze onbeslist laten, aangezien wij meenen, dat er te Breda een regt gold, geheel verschillend van dat der overige Brabantsche steden, een regt dat met deze twistvraag niets gemeen had. Art. XV van de costumen van 1547 bepaalt: » *Item de Ouders en ascendenten en succederen niet hunne oiren descenderende in deel oft in 't geheel; dan soo wanneer Vader en Moeder eenigh kindt uytgehÿlickt hebben, indien sulcke kindt sonder oir sterft, soo sullen de goeden bÿ sulcke kinderen achtergelaten versterven opte Ouders, indien sÿ leven, of is't d'een doodt, d'een helft aen de langhstlevende. Daer is een beschreven Statuyt af, daer men hier des toe gedraeght.*" Volgens het Bredasche regt derhalve werden ouders over het algemeen niet tot de erfopvolging van hunne afstammelingen toegelaten; zij waren alleen erfgenamen van die kinderen, welke zij, staande huwelijk, hadden gedoteerd. Doch bij het overlijden van deze hadden de ouders niet alleen het regt, het gegeven huwelijksgoed terug te vorderen, maar zij *succedeerden* aan zoodanige kinderen, en wel in die goederen, welke deze *achterlieten*, onverschillig op welke wijze ze ook verkregen waren; en VAN VLIET dwaalt alzoo, wanneer hij (op dit artikel) zegt, dat de ouders alleen erfgenamen waren voor die goederen, welke zij aan hunne kinderen ten huwelijk gegeven hadden. Dit springt nog meer in het oog, wanneer wij dit artikel met de beide voorgaande vergelijken, aangezien aldaar uitdrukkelijk gezegd wordt, dat de kinderen verpligt waren, hun *hÿlickx goet* in te brengen, terwijl hier in het algemeen van achtergelatene goederen gesproken wordt. Verder zegt VAN VLIET,

dat het tweede gedeelte van dit artikel is genomen uit de oudste keuren der stad Breda, in het Houte Boecxken fol. 5 opgeteekend, alwaar wij lezen:

(*Ouders wanneer succederen.*)

» *Item soe wat man sijn kynt uutghevet ten wittelikeu huwelike, sterft dat kynt sonder geboerte, dat goet sal weder comen op vader ende op moeder, damen coemt in ghehelen bedde. Ende is die een doot dander heft sijn helft.*" Hij meent, dat deze keur op het oude Friesche regt berustte, volgens hetwelk het huwelijksgoed als erfgoed werd beschouwd, en ter zijde ging, van waar het gekomen was; en dat alzoo dit artikel der Bredasche costumen eene bepaling bevatte, geheel verschillende van de overige Brabantsche gewoonteregten. Ook wij erkennen dit verschil, doch wij zoeken het op eene andere wijze, dan VAN VLIET; wij meenen, dat ook in deze keur bedoeld is, dat de ouders geregtigd waren, het kind, dat zij uitgehuwelijkt hadden, in al zijne goederen op te volgen; hetwelk ons overigens het Statuut (1), waarop de costumen zelve hare bepaling laten berusten, zoo duidelijk mogelijk uitdrukt; wij lezen toch aldaar: » *Item Als vader ende moeder bynnen der voirgen. Stad en lande geseten een kynt uutgehilict sullen hebben, dwelke sterft sonder wettige gebuerte achter te latene dat dan die selven kynts achtergelatene haeffelijke ende erffelijke goede op vader ende moeder sullen versterven, ende op nijemande anders. Ende oft de vader oft oic de moeder doot weren dat dan de lestlevende niet meer dan deen helft dairaf sal hebben.*" Indien de beide ouders hun kind hadden gedoteerd, en een hunner was reeds overleden op het oogenblik, dat dit kind zonder kroost kwam te sterven, dan kreeg de langstlevende echtgenoot slechts de helft van de erfenis van dit kind; hieruit blijkt alzoo, dat de bepaling van dit statuut is vastgesteld in de vooronderstelling, dat de dos uit de gemeenschap gegeven was; doch volgens een voorgaand artikel bestond de gemeenschap te Breda alleen uit de roerende goederen der echtge-

(1) Statuut van 1476, *Oud-Keurboek*, f. 74.

nooten, benevens de conquesten, die echter gewoonlijk niet talrijk zullen geweest zijn; de echtgenooten alzoo konden, zoo zij uit de gemeenschap doteerden, over het algemeen ook alleen roerende goederen ten huwelijk geven; uit evengemelde bepaling evenwel blijkt, dat zij hun kind ook opvolgden in de onroerende goederen, en derhalve niet alleen in datgene, wat zij als dos gegeven hadden.

En deze onze meening eindelijk schijnt ook reeds in vroegere tijden aangenomen geweest te zijn; zoo als blijkt uit het 10de artikel van den 1sten titel der costumen van MONTENS, alwaar wij vermeld vinden, dat het kind, hetwelk tijdens het huwelijk zijner ouders door deze gedoteerd was, indien het stierf zonder kroost na te laten, in *alle* zijne goederen door die ouders werd opgevolgd. En zoodra wij dit nu eenmaal hebben aangenomen, dan kan het, naar ons inzien, niet twijfelachtig meer wezen, of de dos moet in de gemeenschap gevallen zijn. De ouders toch traden nu niet als erfgenamen op, omdat zij gefingeerd werden, zich stilzwijgend eenig regt op het huwelijksgoed te hebben voorbehouden, maar alleen omdat men meende, dat het billijk was, de goederen van dat kind, welks beide ouders nog leefden, wiens geheel vermogen dus van hen was voortgekomen, weder tot die ouders te doen terug keeren. Zij volgden dat kind, alzoo als erfgenamen ab intestato op, zij hadden zich door geene stilzwijgende voorwaarden eenig regt op zijne erfenis voorbehouden; en de beschikking bij testament was derhalve het kind toegelaten, zoo wel aangaande de dos, als aangaande zijne verdere goederen; waaruit, gelijk wij reeds vroeger aannamen, noodzakelijk volgen moest, dat die dos ook in de gemeenschap viel.

Wij zeiden vroeger, dat Breda, omtrent het terugkeeren van de dos, een regt had verschillend van dat der overige Brabantsche steden; in sommige plaatsen evenwel treffen wij bepalingen aan, die eenige overeenkomst met de onze hebben; zoo lezen wij in de Costumen (1) van Mechelen: » *Vader ende Moeder succederen heuren kinderen oft kindts-kinderen ster-*

---

(1) Tit. XVI, art. 6.

vende sonder wettighe geboorte, soo verre die kinderen af-lijvigh worde eer 't bedde van Vader ende Moeder ghescheÿden is, uÿtsluÿtende broeders ende susters ende alle andere bestaende uÿter sÿde." Ofschoon nu in dit artikel volstrekt geen verschil gemaakt wordt tusschen ouders, die geene dos gegeven hadden, en die, welke aan deze verpligting hadden voldaan; zoo berustten echter deze bepalingen op denzelfden grondslag, dat namelijk het kind, wiens geheel vermogen bestond uit goederen, die het van zijne ouders had ontvangen, indien het kinderloos stierf, weder door die ouders moest worden opgevolgd, zelfs met voorbijgang van broeders en zusters.

Wij gelooven door dit alles genoegzaam te hebben aangetoond, dat die dos, welke door de ouders uit hunne gezamenlijke goederen gegeven was, in de gemeenschap viel. Thans blijft de vraag nog overig, of de langstlevende, die alleen zijn kind gedoteerd had, bij het overlijden van dat kind, tot zijne geheele erfenis geroepen werd, dan wel of hem alleen het regt toekwam, de gegevene dos terug te vorderen. Ex analogia meenen wij tot het eerste te moeten besluiten; dat kind had hier van den vooroverledene niets genoten; hetgeen het alzoo later bezat, moest weder geacht worden alleen van den langstlevende tot hem gekomen te zijn; deze dus had, indien zijn kind zonder kroost kwam te overlijden, ook weer het meeste regt, om in die goederen terug te keeren. Bovendien bepalen de vroeger door ons aangehaalde artikelen (1) alleen, dat de langstlevende der ouders niet tot de erfopvolging van zijn kind geroepen werd, wanneer hij dit gedoteerd had *uit des Kints eÿgen goet*, zonder over het geval te spreken, wanneer de langstlevende uit zijne goederen die dos had daargesteld. Het huwelijksgoed alzoo, hetwelk door hen gegeven werd, die daartoe verpligt waren, viel in de gemeenschap, voor zoo verre het althans roerende goederen bevatte. Doch hoe nu met die dos, welke door vreemden of bloedverwanten gegeven werd, die daartoe door den regter niet konden worden genoodzaakt? De vreemden zoo wel als de bloed-

(1) Art. XVI der costumen van 1517, en art. XIII der costumen van 1570.

verwanten, ja zelfs de ouders, die ongedwongen eene dos toestonden, deden dit ex mera liberalitate; zij deden eene schenking, welke zij niet meer konden herroepen, indien zij zich dit bij de huwelijksche voorwaarden niet hadden voorbehouden; hadden zij bij deze niet bepaald, dat die dos tot hen, of tot eene andere aangewezene persoon zou terugkeeren, dan was deze onvoorwaardelijk in den eigendom van den begiftigde overgegaan; dit was de leer zoo wel van het Romeinsche, als van het latere regt; die dos dus trad mede in de gemeenschap, voor zoo verre ook zij uit roerende zaken bestond.

II. Volgens het Bredasche regt, zoo wel als volgens dat van alle overige Brabantsche steden, werden alle roerende goederen, onverschillig of zij in de gemeenschap vielen, of daarvan werden uitgesloten, *haef-* of *haeffelijke* goederen geheeten, van welke benaming de afleiding onzeker schijnt te wezen; terwijl daarentegen alle onroerende goederen, zoo wel die, welke buiten de gemeenschap vielen, als die, welke tot de conquesten behoorden, onder den algemeenen naam van *erfgoeden* bekend waren (1).

Alle roerende of haafgoederen nu, welke de echtgenooten op het oogenblik van het sluiten des huwelijks bezaten, werden tusschen hen gemeen; dit wordt ons, in het VII^de^ artikel der Bredasche costumen van 1547, in deze woorden geleerd: »*Item alle verkregen erfgoeden, hoe die genoemt zijn, mitsgaders alle haeffelijcke ofte ruerende goeden*, *weder die haefgoeden innegebracht, ende aenbestorven, oft verkregen zijn, hoedanigh die zyn, worden in 't scheijden van den bedde gedeelt half ende half.*"

Zien wij thans, welke goederen volgens het Brabantsche regt als roerend werden beschouwd. Roerende goederen waren de zoodanige, welke men, zonder ze te beschadigen, van de eene plaats naar de andere vervoeren kon. Hiertoe behoorden alzoo in de eerste plaats, de meubelen en het huisraad; schepen en de molens, welke op deze mogten ge-

(1) In Drenthe en Ommelanden schijnt men door *erfgoeden* die zaken te hebben verstaan, welke men in de Baronnie *oude erfgoeden* of ook wel *stokgoederen* heette.

plaatst (1) wezen; de visschen, het wild, en de konijnen, zoodra zij uit de vijvers, de bosschen, en de waranden waren opgevangen (2); de bijen in de korven, omdat zij eene accessie tot eene roerende zaak waren (3); de vruchten, zoodra zij van den grond of de boomen waren afgescheiden; het zachte hout, zoodra het gehakt was, de opgaande boomen, zoodra zij gekapt waren.

Verder werden onder roerende goederen begrepen het vee, hetwelk tot de bebouwing der landerijen gebezigd werd (4); het goud, het zilver, de koopwaren en het gemunt geld, al ware dit ook tot den aankoop van onroerend goed bestemd; zoodanige bestemming toch kon, zelfs indien het geld tot dien aankoop reeds afgezonderd was, het goed niet van aard doen veranderen (5).

En eindelijk doet zich hier de ten allen tijde betwiste vraag voor, of actiën en schuldvorderingen tot de roerende, of tot de onroerende goederen moesten gebragt worden. Actiën en schuldvorderingen vormen eigenlijk eene derde soort van goederen; zij behooren, noch tot de onroerende, noch tot de roerende zaken; daar het evenwel bij vele wettelijke bepalingen voorkomt, dat alle goederen slechts in twee soorten worden onderscheiden, zoo als in onze costumen aangaande de gemeenschap alleen van erf- en haafgoederen gesproken wordt, zoo is men meermalen genoodzaakt de actiën tot eene dier beide soorten te brengen; doch reeds van zeer vroege tijden schijnt men het oneens geweest te zijn, of zij de meeste overeenkomst hadden met de roerende, of met de onroerende zaken; welke quaestie echter juist, omdat zij eene afzonderlijke

---

(1) Van Vliet ad art. VI; Peckius, in op. laud., Lib. V, cap. 30, No. 2. Anders in het Maastrichtsche regt, dat (Cap. XXXVIII, art 9) deze bepaling bevat: « *De Molens op de Maze, Jekere, en elders ligghende, al-hoe-wel ghelijckenisse hebbende van Schepen, worden oock voor Erven, of immeubels ghehouden.*" (2) Zypaeus, in op. laud., p. 112, No. 9 en 10; Peckius, lib. 5, cap. 30, No. 3; Pothier, *Traité de la Commun.*, No. 41; Merlin, *Répertoire*, in voce *Biens*, § 1, No. XI. (3) Pothier, eodem, No. 42. (4) Peckius, Lib. V, cap. 30, No. 3; Pothier, eod., No. 43. (5) Kinschot, R. 50, No. 1 et 2; Everardus, Cons. 29, No. 5; Cons. 116, No. 7; Peckius, eod., No. 4; Gail, *Obs.*, l. 2, obs. 11, No. 2 sqq; Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, ad Tit. 9, art. 5, No. 9; Voet, ad lib. 1 ff, tit. VIII, No. 15.

soort daarstellen, nimmer bepaaldelijk kan worden beslist. Vele schrijvers hebben aangenomen, dat eene actie tot de meubilaire goederen zoude behooren, zoo haar voorwerp roerend was; doch zoo zij strekken moest, om een immeubilair goed op te vorderen, werd zij mede als onroerend beschouwd (1). De algemeene jurisprudentie heeft echter in Brabant eene andere meening omhelsd; men heeft aangenomen, dat *alle* personele actiën tot de roerende goederen moesten gebragt worden (2). En daar nu de eigendom van onroerende goederen in Brabant, alleen door eene solemnele traditie ten overstaan van den Magistraat, *inheredatie* geheeten, op den kooper overging; zoo behoorde zelfs een vast goed, hetwelk men gekocht, en waarvan men het feitelijk bezit verkregen had, evenwel tot den roerenden eigendom van dien kooper, tot op het oogenblik, dat zoodanige inheredatie had plaats gegrepen. Men heeft op menigvuldige wijzen trachten te verklaren, waarom actiën, die een onroerend goed tot voorwerp hebben, evenwel tot de roerende zaken behoorden gerekend te worden; wij gelooven echter, dat tegen al die gronden veel is aan te merken, en dat men bij wetgevingen, waardoor deze vraag niet is beslist, alleen de aangenomene jurisprudentie, omtrent dit punt, moet opvolgen. Wij zullen ons alzoo niet vermoeijen, met de gronden na te gaan, waarop de Brabantsche regtspraak steunde; wij willen alleen met een enkel woord trachten aan te toonen, dat althans de reden, welke door Merlin voor deze beslissing wordt opgegeven, minder aannemelijk is. Deze geleerde schrijver toch beweert, dat de actie, welke een onroerend goed tot voorwerp heeft, daarom als roerend moet wor-

(1) Zyparus, in op. laud., p. 131, No. 1; Evrardus, Cons. 232, No. 12; Peckius, in op. laud., L. V, cap. 30, No. 5; Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 16, art. 2, No. 13; tit. 16, art. 39, No. 11; Christinaeus, *Dec.*, vol. 2, dec. 5, No. 8, et dec. 6, No. 1; vol. 4, dec. 71, No. 11; vol. 6, dec. 6, No. 23; Gail, *Obs.*, Lib. 2, obs. 11, No. 10; Imbertus, *Ench. jur. Gall.*, in voce *Bonorum differ.*; Imbertus, *Inst. for.*, Lib. III, cap. 1 in fine; cost. van *Maastricht*, Cap. XXXVIII, art. 11. (2) Stockmans, *de jure devol.*, cap. 3, No. 4 sqq; Dec. 121; dec. 140, No. 4; dec. 141, No. 1; Wamesius, Cent. II, cons. 19, No. 3; Kinschot, R. 1, No. 21; R. 50, No. 5—12; A Sande, *Dec. Fris.*, Lib. IV, tit. VIII, def. 7; Voet, ad lib. 1 ff, tit. VIII, No. 21; Van der Kessel, thes. 179; costumen van Brussel, art. 237 en 249; Merlin, *Répertoire*, in voce *Gains Nuptiaux*, § 2.

den beschouwd, omdat het menigmaal gebeurt, dat er aan die actie niet wordt voldaan, omdat in plaats van het vaste goed veelal slechts eene geldsom wordt uitgekeerd, met andere woorden, omdat zoodanige vordering, bij niet vervulling, zich oplost in vergoeding van kosten, schaden en interesten. Wij evenwel gelooven, dat op dezen grond alleen dan tot het roerende van zoodanige actie zou mogen worden besloten, indien de verbindtenis van den schuldenaar facultatief was, indien het aan zijne willekeur was overgelaten, om of het onroerend goed, of de schadevergoeding te leveren; dit is echter geenzins het geval, er is slechts ééne verbindtenis, om namelijk het onroerend goed over te dragen; zoo lang de debiteur in de mogelijkheid is, dit te leveren, behoeft de schuldeischer zich met geene schadevergoeding te vreden te stellen; hij heeft regt, het goed zelf te vorderen; is de schuldenaar daarentegen buiten de mogelijkheid gekomen, aan de hoofdverbindtenis te voldoen, dan alleen moet de schuldeischer zich met de schadevergoeding vergenoegen; doch dan ook is de actie veranderd, dan heeft zij een ander voorwerp gekregen, ja was het aan de schuld van den debiteur te wijten, dat het goed zelf niet kon geleverd worden, dan zou zij eene *actio ex dolo* geworden zijn. En hoe groot ook overigens het gezag van dien schrijver wezen moge, wij gelooven, dat er bij het beoordeelen, of eene actie tot de roerende, of tot de onroerende zaken behoort, alleen op de hoofdvordering mag worden gelet; want ware dit niet zoo, dan zou eene reële actie tot een vast goed, evenzeer als roerend moeten worden beschouwd; hij toch, die zoodanig vast goed b. v. vindiceren wil, heeft, indien het door toedoen van den bezitter is te niet gegaan, mede slechts eene actie tot schadevergoeding, en evenwel het is algemeen erkend, dat alle reële actien, strekkende om onroerende goederen op te vorderen, tot de inmeubelen behooren.

B. Zien wij thans, in hoe verre de goederen die, staande huwelijk, verkregen werden, in de gemeenschap vielen, en in hoe verre zij aan ieder der echtgenoot afzonderlijk bleven toebehooren.

In Frankrijk, alsmede in sommige costumen van Brabant, en voornamelijk in die van Brussel (1), schijnt men onder het woord *conquest* alleen de onroerende goederen verstaan te hebben, welke na het sluiten des huwelijks tusschen de echtgenooten gemeen werden; volgens andere municipale regten daarentegen, en bij de schrijvers uit dit gewest, werden mede de roerende goederen, welke tijdens den echt voor de gemeenschap verkregen werden, conquest geheeten; zoo vinden wij b. v. dat de giften, welke bij den doop van een kind door peters of meters gedaan werden, indien zij uit roerende zaken bestonden, onder de conquesten geteld werden (2); zoo viel ook de geldelijke opbrengst van eenig, staande huwelijk, verkocht patrimonieel goed als conquest in de gemeenschap. Alleen die roerende zaken, welke tijdens den echt, door successie of schenking aan een der echtgenooten opkwamen, schijnen niet tot de conquesten behoord te hebben; zij werden *vi communionis* tusschen beide gemeen; en zij zouden alzoo, indien er alleen gemeenschap van winst en verlies bedongen was, hierin niet begrepen zijn geweest.

Verder moeten wij nog opmerkzaam maken, dat het verschil, hetwelk in Frankrijk tusschen conquesten en acquesten bestond, in Brabant niet was aangenomen; men bezigde deze benamingen door elkander en in denzelfden zin.

Volgens het algemeen Brabantsch gewoonteregt waren tusschen de echtgenooten gemeen, niet alleen die roerende goederen, welke zij ten huwelijk aanbragten, maar ook alle, welke een hunner staande huwelijk, op welke wijze ook, hetzij door successie, hetzij door schenking, hetzij door koop, verkreeg (3); en dit vinden wij voor de Baronnie, in het vroeger opgegeven VII^de^ artikel der Bredasche costumen van 1547, in deze woorden vastgesteld: » *Item alle verkregen erfgoeden, hoe die genoemt zijn, mitsgaders alle haeffelijke ofte ruerende goeden, weder die haefgoeden innegebracht, ende aenbestorven, oft*

---

(1) Cost. van Brussel, art. 242; zie ook De Ghewiet, in op. laud., P. II, Tit. III, § VIII, art. 1. (2) Cost. van Antwerpen, Tit. 41, art. 66; cost. van Bergen-op-Zoom, tit. 14, art. 33. (3) Everardus, Cons. 53, No. 5; Cons. 136, pr.; Christinaeus, *ad leg. Meckl.*, Tit. 16, art. 18, No. 2.

verkregen zijn, hoedanigh die zijn, worden in 't scheijden van den bedde gedeelt half ende half."

Onder roerende goederen werden hier weder al de zoodanige begrepen, welke wij vroeger opgaven; wanneer alzoo een der echtgenooten tijdens het huwelijk door successie opvolgde in eenig vast goed, in hetwelk echter de erflater nimmer was geinheredeerd geworden, dan zou het regt van dezen op dit goed als roerend zijn beschouwd, en dien ten gevolge in de gemeenschap gevallen zijn. Hier blijft echter de moeijelijke vraag over, of dit vast goed, indien gedurende het huwelijk de termijn verstreek, na welken de volstrekte eigendom zonder inheredatie was verkregen, aan dien echtgenoot alleen toebehoorde, dan wel of deze verjaring ten voordeele der gemeenschap werkte. In Brabant namelijk was aangenomen, gelijk wij reeds vroeger hebben vermeld, dat de eigendom van een onroerend goed bij den verkooper bleef, zoolang de solemnele inheredatie niet had plaats gehad, zelfs al ware het feitelijk bezit reeds geruimen tijd bij den kooper geweest; men begreep echter, dat de noodzakelijkheid, om in zoodanig goed gevest te moeten worden, ook na eenigen tijd behoorde op te houden, en men nam aan, dat hij, die gedurende 30 jaren het feitelijk bezit gehad had, volstrekt eigenaar was, zonder dat de verkooper hem de niet inheredatie zoude kunnen tegenwerpen. Men lette dus wel, dat wij hier niet spreken van hem, die *a non domino* een onroerend goed gekocht hebbende, dit door verjaring usucapieerde; maar van hem, die van den werkelijken eigenaar een goed gekocht had, daarvan in het feitelijk bezit getreden was, en die, door het voortzetten van dat bezit gedurende 30 jaren, de noodzakelijkheid van solemnele vesting gepraescribeerd had.

De bovengemelde vraag, tot welke wij thans terugkeeren, vinden wij bij STOCKMANS beslist. Deze schrijver leert ons (1), dat een onroerend goed, waarin de vrouw bij-successie opvolgde, doch van hetwelk de erflater, na het bij contract gekocht te hebben, immer slechts feitelijk bezitter geweest was,

(1) Dec. 121.

in de gemeenschap viel, maar daarin alleen bleef, zoo lang de vrouw op dit goed slechts een roerend regt had; en dat de eigendom derhalve, indien de vereischte verjaring gedurende het huwelijk voorviel, aan haar alleen toekwam, *quia semper ad primordium tituli posterior formatur eventus.* En deze is, naar ons oordeel, de ware beantwoording der gestelde vraag; want men behoort hier te letten, dat de vrouw, door het verloop van die dertig jaren, niet in het goed geinheredeerd was, maar dat de noodzakelijkheid van vesting, door een zoo lang bezit, voor haar was weggenomen. De vrouw verkreeg niet juist op hetzelfde oogenblik, dat de verjaring volmaakt was, den eigendom der zaak; ook vroeger, reeds van den beginne af, dat zij in het bezit was, had zij de eigendomsregten uitgeoefend; zij ontleende uit die verjaring alleen de bevoegdheid, om anderen, die een beter regt op het goed mogten voorwenden, met eene exceptie van zich af te weren; en die bevoegdheid ontstond voor haar niet door het verloop van zoodanig aantal jaren, maar alleen omdat zij zich den eigendom had aangematigd, en voortdurend pro domina had geageerd. De in bezittreding dus was het begin van haar dominium, waarin zij zich slechts na 30 jaren tegen over een ieder zou kunnen handhaven. Toen zij hare eigendomsregten, hetzij in persoon, hetzij mediante defuncto, begon uit te oefenen, deed zij dit alleen voor zich zelve, had zij niet ten doel, hiermede eene toekomstige gemeenschap te bevoordeelen; en wanneer nu later het voortzetten van dit bezit ten gevolge had, dat de vrouw het gemis van inheredatie, hetwelk men haar mogt voorwerpen, door eene exceptie kon dekken, dan werkte dit ook alleen ten voordeele van haar, tot wier behoeve de eigendom was aangevangen. En wij gelooven alzoo met STOCKMANS, dat het roerend regt, hetwelk de vrouw op het vast goed had, alvorens de verjaring volkomen was, in de gemeenschap viel, en dat den man de volkomene bevoegdheid toekwam, om hiermede naar zijn welgevallen te handelen; doch dat de gemeenschap geheel vreemd aan dit goed werd, zoodra het roerend regt, in een onroerend veranderd was.

Wij moeten evenwel bekennen, dat ook deze leer volgens het Brabantsch regt tot onbillijkheden en onredelijke uitkomsten leiden moest. Vroeger toch hebben wij gezegd, dat het algemeen was aangenomen, dat een onroerend goed, hetwelk vóór het huwelijk gekocht was, doch waarvan eerst tijdens den echt de inheredatie was geschied, ook na de vesting een eigendom der gemeenschap bleef; en vergelijken wij dit nu met de zoo even aangegeven beslissing van STOCKMANS, dan zien wij daaruit, dat hij, die vóór het huwelijk een vast goed gekocht had, indien hij de wetsbepalingen opvolgde, en zich tijdens den echt daarin liet inherederen, de helft van den eigendom moest afstaan; terwijl hem alleen, indien de wetsbepalingen niet waren nageleefd, indien de vesting was verzuimd, later bij de verjaring dat goed zoude hebben toebehoord; hetwelk voorzeker met de billijkheid in strijd is. En toch, volgens de toenmaals aangenomene beginselen, was er voor dit verschil eene zeer gegronde reden op te geven. Want zoo lang de inheredatie niet had plaats gegrepen, bleef de verkooper eigenaar van het goed, en de kooper, aan wien alleen eene actie toekwam, om het dominium te vorderen, bezat, zoo hij de feitelijke possessie had, en in het goed wenschte gevest te worden, eene zaak, welke hij wist, dat een ander toebehoorde; werd hij later in dat goed geinheredeerd, dan ontleende hij zijnen eigendom alleen uit die vesting; had hij daarentegen deze solemnele traditie laten varen, dan begon hij terstond voor zich zelve te bezitten, en zijn eigendom was, gelijk wij zoo even zagen, onmiddellijk, nadat hij in het feitelijk bezit getreden was, begonnen te ontstaan. In het eerste geval dus had hij een goed gekocht, waarvan hij het dominium eerst tijdens het huwelijk verkreeg, zoodat die zaak tusschen de echtgenooten gemeen moest worden; in het tweede geval daarentegen ontstond de oorzaak van zijnen eigendom reeds voor den echt, en deze kon derhalve nimmer ten voordeele der gemeenschap volkomen worden.

Dit alles echter neemt niet weg, dat dezelfde onbillijkheid, dezelfde moeijelijkheid bleef bestaan; doch wij gelooven, dat alle zoodanige tegenstrijdige resultaten een noodzakelijk gevolg

waren, van het eenmaal in Brabant verkeerdelijk aangenomen beginsel, dat, ook tusschen partijen, de eigendom alleen door eene solemnele vesting kon worden overgedragen.

Zien wij thans welke goederen onder de conquesten begrepen waren. In de eerste plaats, hebben wij gezegd, moesten hiertoe gebragt worden, die roerende zaken, welke tijdens het huwelijk voor de gemeenschap werden verkregen, met uitzondering alleen van de zoodanige, welke bij successie, legaat of schenking aan een der echtgenooten opkwamen, daar deze niet als conquest, maar *vi communionis* in de gemeenschap vielen.

Sommigen hebben gemeend, dat de kleederen, bij de ontbinding des huwelijks, door dien echtgenoot mogten worden vooruitgenomen, voor welken zij staande huwelijk waren gekocht. De costumen van Antwerpen en Bergen-op-Zoom (1) gaven dit regt aan de vrouw, en niet alleen ten aanzien van hare kleederen, maar mede ten opzigte van de kleinodien, welke zij tijdens den echt van haren man had verkregen. Volgens het Bredasche regt evenwel kon er over dit punt geen twijfel bestaan; de costumen dezer plaats toch verleenden aan den langstlevende bepaaldelijk het regt, om uit de gemeenschap eenige goederen vooruit te nemen, voor een gedeelte mede uit zijne kleederen bestaande; en alles wat derhalve in dat voordeel niet was begrepen, moest tusschen de echtgenooten gelijkelijk worden verdeeld.

Men heeft ten andere de vraag voorgesteld, of die goederen, welke een der echtgenooten door misdaad verkreeg, in de gemeenschap vallen, of hem alleen eigen blijven moesten. Door de meesten wordt deze vraag in eerstgemelden zin beantwoord (2); van de Nederlandsche schrijvers omhelst alleen Peckius (3) een tegenovergesteld gevoelen. En ofschoon wij ons met de eerste beantwoording vereenigen, zoo gelooven wij evenwel, dat de gronden, voor deze meening meestal aangevoerd, minder aannemelijk zijn. Door vele schrijvers toch wordt

---

(1) Costumen van Antwerpen, tit. 41, art. 33; costumen van Bergen-op-Zoom, tit. 14, art. 32. (2) Voet, ad lib. 23 ff, tit. 2, No. 69; lib. 23, tit. 4, No. 32; Van Wesel, *Tract. de quaest. comm.*, No. 165—167; Cos, *over de Boedelmenging*, p. 39. (3) Peckius, l. 2, cap. 2.

om de volgende reden dit gevoelen voorgestaan; zij zeggen, dat als algemeene regel gold, dat alle goederen, welke staande huwelijk werden verkregen, tusschen de echtgenooten gemeen waren, tenzij een hunner bewees, dat zij hem afzonderlijk toebehoorden; en dat de door misdaad verkregene zaken alzoo, tusschen de echtgenooten gelijkelijk moesten verdeeld worden, aangezien de schuldige, wiens wandaad tot nu toe verborgen was, zich op deze niet zou beroepen, ten einde zich eenige zaken alleen toe te eigenen. Wij meenen echter, dat hierdoor alleen is aangetoond, dat zoodanige goederen meestal in de gemeenschap gelaten werden, maar geenzins, dat den onschuldigen der echtgenooten bepaaldelijk het regt toekwam, de helft van deze te vorderen. Want stellen wij b. v., dat de huwelijksband zoo lang was blijven bestaan, tot dat de tijd gekomen was, waarop zoo wel de criminele, als de civiele actie was verjaard, alsdan zou de vrees van ontdekking voor den misdadiger opgehouden hebben te bestaan, en daarmede de vraag terugkeeren, of de gestolene goederen, indien de schuldige thans bewees, dat deze door zijne misdaad verkregen waren, van de gemeenschap zouden zijn uitgesloten geworden. Wij gelooven, dat ook in dit geval de onschuldige echtgenoot zijn regt op de helft dier zaken kon doen gelden; het vermoeden toch was, dat alle goederen, staande huwelijk verkregen, gemeen waren, en het bewijs van den man, dat zij door zijn diefstal waren verworven, kon niet worden aangenomen, *quia nemo auditur propriam turpitudinem allegans.*

De roerende goederen, welke een der echtgenooten tijdens het huwelijk door schenking verkreeg, vielen, gelijk wij vroeger gezegd hebben, alleen *vi communionis* in de gemeenschap; waren zij daarentegen aan beide echtgenooten te zamen geschonken, dan zouden zij voorzeker als conquest zijn aangemerkt. Wij treffen hiervan een voorbeeld aan in de giften van roerende zaken, welke bij gelegendheid van den doop door peters of meters aan het kind gedaan werden; deze werden geacht ten behoeve der ouders gegeven te zijn, voor zoo verre het tegendeel niet was bepaald, en volgens de uitdruk-

kelijke verklaring der Antwerpsche costumen vielen zij als conquest in de gemeenschap; in tit. 41, art. 66 van genoemde costumen lezen wij hieromtrent het volgende: «*Item onder de gheconquesteerde goeden is oock begrepen t'ghene bij Peters oft Meters op de vunte ghegheven worden: Ten ware dattet expresselijck ghegheven ware tot behoeve van de kinde.*" Waren er daarentegen bij den doop onroerende goederen geschonken, dan werden zij beschouwd, als aan het kind zelf gegeven te zijn, en de ouders hadden op deze alzoo alleen het regt van vruchtgebruik; dit leert ons tit. 14, art. 33 van de costumen van Bergen-op-Zoom in deze woorden: «*Item onder de gheconquesteerde goeden is oock begrepen 't gene bij peters oft meters opten doop gegeven wordt, wel verstaende van ruerende ende haeff-deelige goederen, maer van erff-goederen, ende rente-brieven sullen volghen den kinde diet selve ghegheven is*" (1).

Behalve de roerende goederen, welke tijdens het huwelijk, op welke wijze ook werden verkregen, vielen nog in de gemeenschap, de vruchten van de eigene goederen der echtgenooten (2). Wij zullen ons hier niet bezighouden, met aan te toonen wat onder den naam van vruchten begrepen werd; over het algemeen had de gemeenschap regt op al de zoodanige, welke een vruchtgebruiker genieten mogt; alleen op enkele punten willen wij opmerkzaam maken.

Voornamelijk hier komt de onderscheiding te pas, welke wij vroeger tusschen de opgaande boomen en het hakhout gemaakt hebben; het hout toch, hetwelk men gewoon is, op zekere bepaalde tijden te hakken, werd beschouwd als de vrucht van den grond, waarin het geplaatst was, en het viel alzoo, zoodra het van zijne wortels gescheiden was, ten voordeele der gemeenschap; de opgaande boomen daarentegen vormden een kapitaal, en werden dus alleen gekapt ten behoeve van hunnen eigenaar.

Wij hebben verder vroeger aangetoond, dat te Breda alle

(1) Zie ook Van Wesel, *Tract. de quaest. commun.*, No. 111. (2) Stockmans, Dec. 48, No. 9; dec. 30, No. 1; Everardus, Cons. 20, No. 7; Cons. 197, No. 1; Christinaeus, vol. 1, dec. 209, No. 1; vol. 5, dec. 191, No. 19; Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 9, art. 11, add. 1; costumen van Brussel, art. 238.

renten als onroerend werden beschouwd, en alzoo van de gemeenschap waren uitgesloten; wij spraken daar evenwel alleen van het regt om de rente te heffen, niet van de jaarlijksche uitbetaling; want deze was de vrucht, welke de rente voortbragt, en werd als zoodanig door de gemeenschap genoten (1).

De turf, welke uit veenen gestoken werd, schijnt in Friesland en Groningen niet onder de vruchten gerekend te zijn (2); in Brabant gold, volgens van Vliet (3), eene tegenovergestelde gewoonte. Het waren eindelijk niet alleen de natuurlijke vruchten, welke ten voordeele der gemeenschap werden ingeoogst, maar deze had even zeer het regt, de burgerlijke vruchten, interesten, pachten enz. te genieten (4).

Tot nu toe handelden wij over de roerende goederen, die, tijdens het huwelijk verkregen, in de gemeenschap vielen; zien wij thans, in hoe verre ook de onroerende zaken, welke staande den echt aan de echtgenooten of een hunner opkwamen, tusschen beide gemeen werden.

Te vergeefs zoeken wij bij de Brabantsche schrijvers naar de beslissing van vele regtsvragen, die zich bij het onderzoek, welke onroerende goederen als conquesten moesten worden beschouwd, voordoen; wij zullen ons bepalen, met datgene op te geven, hetwelk wij bij hen gevonden hebben, terwijl wij overigens aangaande dit punt verwijzen naar van Wesel, *de quaestium communione inter conjuges*, en naar Cos, *over de gemeenschap van winst en verlies*. Zoo wel in Frankrijk, als in vele der Nederlandsche gewesten heeft men langen tijd getwist, of de onroerende goederen, welke een der echtgenooten tijdens het huwelijk bij successie, legaat of schenking verkreeg, als conquest moesten worden beschouwd. Veelal is men later echter overeengekomen, dat zoodanige goederen, indien de echtgenoot aan een zijner bloedverwanten bij successie of legaat in deze was opgevolgd, hem eigen zouden

(1) Wijnants, Dec. 183, No. 1; costumen van Brussel, art. 238; cost. van Autwerpen, tit. 41, art. 67; Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 13, art. 27, No. 19. (2) Cos, *over de gemeenschap van winst en verlies*, S 1; A Sande, lib. V, tit. III, def. 2; Van Leeuwen, *Cens. for.*, p. 1, lib. 2, çap. XV, No. 5; Verg. LR. v. Silwert, IV. 6; Oldambster LR., III, 1; LR. van Drenthe, II. 56. (3) Van Vliet, ad art. 6. (4) Verg. Van Sonsbeek, *de Jure Noverc.*, III, 3.

blijven; terwijl die zaken, welke hem bij testament door vreemden werden vermaakt, hetzij onder den titel van erfstelling, hetzij onder dien van legaat, tusschen de beide echtgenooten gemeen zouden wezen (1). En als een gevolg van dien hebben velen mede aangenomen, dat de schenkingen alleen buiten de gemeenschap vielen, indien zij geschiedden *en avancement d'hoirie;* ofschoon door anderen eene tegenovergestelde meening is voorgestaan, daar volgens sommigen alle schenkingen aan den begiftigde alleen bleven toebehooren; volgens anderen daarentegen alle donatiën hoegenaamd ten voordeele der gemeenschap vielen (2). In Brabant evenwel schijnen al deze onderscheidingen, ofschoon men er bij sommige schrijvers gewag van gemaakt vindt (3), niet te hebben bestaan; men schijnt in dit gewest meer aan de oorspronkelijke beteekenis van het woord conquest vastgehouden, en alleen daaronder begrepen te hebben, *omnia, quae ex opera, industria, solertia et diligentia obveniunt;* zoodat alle successiën, legaten en schenkingen nimmer onder de conquesten, of gelijk zij mede in Brabant genoemd werden, onder de *verkregen erfgoeden,* behoorden. Behalve de menigvuldige schrijvers toonen ons dit de costumen van sommige plaatsen aan; zoo vinden wij in die van Brussel, art. 242, dat alleen de tijdens het huwelijk *gekochte* onroerende goederen tusschen de echtgenooten gemeen werden; zoo bepalen de costumen van Maastricht (tit. 43, art. 12), dat *onder gheacquireerde goederen niet worden gereeckent die ghene, die bij successie of Legaet ghedurende den Huwelijk aen een van twee Gehuijschen toe-komen*"; terwijl het eindelijk uit de costumen van Breda mede ten duidelijkste blijkt, dat ook in de Baronnie aan het woord conquest,

(1) Van Zutphen, *Practijcq*, tit. Gemeenschap, No. 39; *Obs. op* De Groot, IV, 104. De grondslag der onderscheiding lag in de beteekenis der woorden *aansterven* en *aanerven*, schoon niet overal de wetgevers dat verschil van beteekenis hebben opgemerkt, althans niet in de noordelijke gewesten des Lands. (2) Van Wesel, *Tract. de quaest. comm.*, No. 81—110; Cos, *over de gem. van winst en verlies*, No. XV—XVIII; Coren, Cons. 18, No. 23; Voet, ad lib. 23 ff, tit. 4, No. 43; Van Leeuwen, *Cens. for.*, p. 1, Lib. IV, cap. 23, No. 23; A Sande, Lib. 2, tit. 5, def. 3, in princ. (3) De Ghewiet, pars II, Tit. III, art. 4; costum. van Mechelen, tit. 9, art. 3, en Christinaeus, ad hunc art., add. 1 en tit. 16, art. 34, No. 6.

die enge beteekenis moet gegeven worden, welke wij zoo even voor geheel Brabant aannamen: in art. I toch der costumen van 1547 wordt vastgesteld, dat *alle Erfgoeden, soo wel die, welcke staende den houwelijck eenige van den houwelijcx luijden aenbestorven zijn, als die sij ten houwelijck ingebracht hebben*, bij de ontbinding der gemeenschap aan dien echtgenoot moesten worden toebedeeld, aan wien zij oorspronkelijk behoorden; terwijl wij deze zelfde bepaling, in art. II der costumen van 1570, voor zoodanige onroerende goederen aantreffen, welke tijdens het huwelijk door een der echtgenooten bij legaat of schenking mogten verkregen zijn; wij lezen toch aldaar: »*Item in 't scheijden van den Houwelycken bedde, soo gaen die erfgoeden, oft onruerlycke goeden, Renten, quijtbaer ende ontquijtbaar ter zijde waert, van daer die ten Houwelyck inghebrocht, aenghestorven, ghelegateert, ofte ghegeven sijn, ende alle gheconquesteerde, ofte verruerde* (1) *goeden, ende alle haeffelijcke, ofte verruerlijcke goeden worden ghedeylt half en half*" (2). De onroerende goederen alzoo, welke een der echtgenooten door successie verkreeg, bleven in den afzonderlijken eigendom van dezen; doch hieruit ontstaat de vraag, of het goed, hetwelk hem werd toebedeeld, ook voor het geheel aan hem behoorde, of slechts voor dat gedeelte, waarvoor hij erfgenaam was; indien die echtgenoot b. v. twee mede-erfgenamen had, en men was overeengekomen, dat aan hem voor zijn gedeelte de geheele eigendom van een huis zou worden afgestaan, moest men dan aannemen, dat zoodanig huis geheel van de gemeenschap was uitgesloten, of dat het voor twee derde gedeelten in deze vallen zou. Volgens de leer der Pandecten zou men tot het laatste moeten besluiten, aangezien volgens het Romeinsche regt elk der erfgenamen, pro rata van zijn erfdeel, terstond eigenaar werd van ieder stuk in de successie begrepen, en de scheiding,

(1) Onroerende goederen, die door wetduiding tot de roerende geacht werden te behooren, worden hier *verruerde goeden* geheeten, een woord overeenkomende met het Fransche *biens ameublis*. (2) Zie ook ZYPAEUS, in op. laud., § de jure dotium, No. 15; EVERARDUS, Cons. 135, No. 4; CHRISTINAEUS, *ad leg. Mechl.*, tit. 16, art. 18, No. 2; CHRISTINAEUS, vol. 2, dec. 58, No. 3; V. D. KEESSEL, th. 252; DE GROOT, *Inl.*, 2. 12. 10; cost. van Brussel, art. 238.

welke tusschen de mede-erfgenamen geschiedde, geacht werd op eene stilzwijgende ruiling of op een koop (1) te berusten. Naar het Brabantsche regt daarentegen werd ieder na de boedelscheiding gecenseerd, voor het geheel in dat goed te zijn opgevolgd, hetwelk hem was toebedeeld, en dien ten gevolge bleef dit toebedeelde ook alleen hem behooren; ja zelfs, zoo aan dien echtgenoot een deel was toegekend, grooter dan zijne erfportie bedroeg, en hij derhalve aan de coheredes ter vergoeding eene som moest uitbetalen, of indien eenig onroerend goed, hetwelk voor geene verdeeling vatbaar was, hem bij licitatie was toegewezen, ook dan werd hij geacht onmiddelijk den erflater in dit goed te zijn opgevolgd, en het bleef alzoo buiten de gemeenschap; behoudens dat den anderen echtgenoot het regt toekwam, bij de ontbinding des huwelijks eene som vooruit te nemen, gelijk staande met die, welke de erfgenaam uit de gemeene goederen getrokken had, om den coheredes de uitkeering te voldoen. Zoodanig onroerend goed echter bleef slechts dan de afzonderlijke eigendom van den eenen echtgenoot, indien deze als erfgenaam in de onroerende goederen van den overledene optrad; want was hij *heritier aux meubles*, en werden hem evenwel bij de verdeeling vaste goederen toegewezen, dan voorzeker behield de gemeenschap op deze een gelijk regt, als zij op de roerende zaken zoude gehad hebben (2).

Alleen de onroerende goederen alzoo, welke tijdens het huwelijk gekocht of gewonnen werden, waren tusschen de echtgenooten gemeen; zien wij thans, welke goederen hierdoor verstaan werden.

De eerste vraag, welke zich hierbij voordoet, is, of ook de leengoederen, welke tijdens het huwelijk gekocht of verkregen werden, in de gemeenschap vielen, indien zij slechts door een der echtgenooten verheven waren. In Holland, alsmede volgens de costumen van Mechelen, was aangenomen (3), dat

(1) L. 1 Cod., Comm. utr. jud. (3. 38); L. 6, § 8 ff de comm. divid. (10. 3). (2) Christinaeus, *ad. leg. Mechl.*, Tit. 9, art. 6, No. 8 en 9; *Dec.*, vol. 1, dec. 206, No. 8 en 9; Pothier, *Traité de la Communauté*, No. 140. (3) Van Wesel, Tract. I, cap. I, No. 65; Voet, ad lib. 23 ff, tit. 2, No. 72; Costumen van Mechelen, tit. 10, art. 14, Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 9, art. 11, No. 13. Zie echter De Groot, *Inleid.*, II. 11. 8; *Obs. op* De Groot, III. 176.

deze leenen eigen bleven aan dien echtgenoot, op wien de investituur was geschied; het hof van Brabant daarentegen heeft beslist, dat ook in zoodanig geval het leengoed tusschen de echtgenooten gemeen zoude wezen (1).

Even zoo vielen ook in de gemeenschap de allodiale goederen, die tijdens het huwelijk werden gekocht, hoewel slechts een der echtgenooten in deze mogt geinheredeerd zijn (2); omdat de goederen, door den eenen van hen verkregen, *vi communionis*, ook zonder solemnele traditie, in den eigendom des anderen overgingen.

Indien eenig vast goed van een der echtgenooten met eene rente was bezwaard, en zoodanige rente werd tijdens het huwelijk afgekweten, dan moest deze afkwijting als conquest worden beschouwd, d. i. bij de ontbinding der gemeenschap had de andere echtgenoot het regt, op dat goed de halve rente te blijven vorderen, tot op het tijdstip, dat deze werd afgelost; dit leert ons art. V der costumen van 1570 in deze woorden: »*Item worden eenighe quijtbaer Renten binnen staende Houwelijckx afghequijt, dat is ghemeijn goed ende deijlbaer*" (3). Verder meldt ons dit zelfde artikel, dat, wanneer een der echtgenooten eenige zijner eigene goederen, tijdens het huwelijk verkocht, de opbrengst van deze gemeen werd; ja zelfs, dat het onroerend goed, hetwelk later voor dat zelfde geld mogt zijn aangekocht, als conquest moest worden beschouwd; dit wordt in genoemd artikel in deze termen bepaald: »*Item ..... ofte worden eenighe onquijtbaere Renten ofte gronden van erven oft huijsen vercocht om penninghen, en al worden met de penninghen andere erfgoeden gecocht, dat is gemeijn goet ende deylbaer*" (4). Zoodra echter bij den koop tusschen de echtgenooten was overeengekomen, dat het nieuw verkregen onroerend goed hem alleen zou toebehooren, in wiens eigendom ook het vroeger verkochte ge-

---

(1) Stockmans, dec. 49. (2) Cost. van 's Bosch, XV, 5; Matthaeus, *Paroem*. 3. 11. (3) Zie ook Costumen van Brussel, art. 248; costumen van Antwerpen, tit. 41, art. 72; costumen van Lier, tit. 8, art. 43. (4) Stockmans, Dec. 60; Wamesius, Cent. II, cons. 42, No. 8; Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 16, art. 34, No. 9; Voet, ad lib. 23 ff, tit. 2, No. 79; A Sande, lib. 2, tit. 5, def. 3, versus, *quid si maritus*; Cos, *over de gemeensch. van winst en verlies*, § X; Van Wesel, *de quaest. comm.*, No. 48 et 49.

weest was, dan werd zoodanig beding nagekomen, en het goed niet als conquest beschouwd; dit vinden wij in art. V der costumen van 1547 vermeld, in hetwelk wij lezen: »*Item soo wanneer Man of Wijf malkanderen in den koop oft vestinge ende verkrijgen van eenige Erf-goeden, opentlyck consenteren oft wilcoren, dat sulcken erfgoed, ofte rentbrieven, staende hijlick gekocht, staen ende gaen gelijck des eens ingebracht erfgoed oft rent vertiert zijnde, ofte door andere goede redenen, men heeft de brieven ende wilcoor daer af achtervolght*" (1). Sommigen hebben gemeend, dat wel de som, welke uit den verkoop van eenig eigen goed voortkwam, als conquest moest worden aangemerkt, doch dat het bedrag van deze, bij de ontbinding der gemeenschap, door hem behoorde te worden vooruitgenomen, wiens goed vervreemd was; aangezien in het tegenovergesteld geval de echtgenooten het verbod, om elkander tijdens den echt te begiftigen, ligtelijk konden ontwijken, door slechts eenige hunner eigene goederen in de gemeenschap te brengen (2). In Brabant evenwel schijnt men zoodanige indirecte bevoordeeling niet als verboden schenking te hebben aangemerkt, en in dit gewest derhalve werd de opbrengst van verkochte eigene goederen gemeen, zonder dat er bij de ontbinding des huwelijks eenige vergoeding kon gevorderd worden (3); was er echter alleen gemeenschap van winst en verlies bedongen, dan moest ook volgens het Brabantsche regt, de opbrengst van de tijdens den echt vervreemde eigene goederen, bij de ontbinding worden vergoed (4).

Zoo even hebben wij gezegd, dat een tijdens het huwelijk gekocht onroerend goed, alleen dan buiten de gemeenschap viel, indien de echtgenooten terstond bij het koopcontract, om wettige redenen hadden bepaald, dat dit goed aan een hunner afzonderlijk zou toebehooren; dit was echter niet noodig zoodra eenig eigen goed, staande huwelijk, tegen

---

(1) STOCKMANS, l. l.; KINSCHOT, Resp. 13, No. 1, 2, 3; WAMESIUS, l. l.; CHRISTINAEUS, *ad leges Mechl.*, l. l.; VOET, ad lib. 23 ff, tit. 4, No. 35; COS, l. l.; costumen van Brussel, art. 242. (2) VAN WESEL, l. l.; VOET, l. l. (3) STOCKMANS, l. l. (4) Cost. van Antwerpen, tit. 32, art. 8; cost. van Bergen-op-Zoom, tit. 14, art. 34.

eene andere onroerende zaak verruild werd; het schijnt in dit geval voldoende geweest te zijn, indien het later schriftelijk bleek, dat die zaak werkelijk bij ruiling verkregen was, dit leert ons art. IV der costumen van 1547 in deze termen: »*Insgelijcks worden gehouden voor Erf-goeden, ende Renten, die voor andere Erfgoeden ofte Renten vermangelt zijn, soo verre daer af sufficantelijck bij brieven blijckt.*" Doch het in ruil ontvangen goed bleef niet alleen de eigendom van dien echtgenoot, indien de zaken eenvoudiglijk met elkander verwisseld waren, maar zelfs, wanneer er, wegens de meerdere waarde van het verkregen goed, door hem eene som gelds moest worden bijbetaald, ook dan was de geheele onroerende zaak hem alleen eigen; behoudens nu het regt van de gemeenschap, om later bij hare ontbinding die som, voor zoo verre zij uit hare middelen voldaan was, terug te vorderen. Indien echter het uitgekeerd geld de waarde van het in ruiling gegeven goed te boven ging, dan zou er meer een koop, dan eene permutatie zijn aangegaan, en de in de plaats ontvangene zaak zou derhalve als conquest moeten beschouwd zijn (1).

Eindelijk bepalen de costumen van Breda nog, dat, indien een der echtgenooten gedurende het huwelijk een van zijne eigene goederen afstond, onder voorwaarde, dat hem eene jaarlijksche rente zou worden betaald, zoodanige rente alsdan dien echtgenoot eigen bleef, en derhalve niet onder de conquesten gerekend werd; wij lezen dienaangaande in art. III der costumen van 1547: »*Item aengaende de Erfgoeden van d'een zijde, ofte van d'ander ingebracht oft aenbestorven, die binnen staende Hijlick ten Erve uijtgegeven worden voor Renten; ofte daer men andersints bij Erf-voorwaerde Renten op is blijven heffende, die niet vertiert en zijn, die renten worden gehouden, en men houwt voor recht, dat die souden hebben nature gelijck de Erfgoeden of gronden, die uijtgegeven worden, of daer men sulcke Renten op heft in Erf-voorwaerde*"; terwijl art. V. der costumen van 1570 ons hetzelfde in deze woorden leert: . . . .

---

(1) Zie ook STOCKMANS, Dec. 60, No. 4; VAN VLIET, ad hunc art.; VAN WESEL, *de quaest. comm.*, No. 56 en 59; COS, *over de gem. van winst en verlies*, § XI.

Ten ware dat eenighe huysen ofte gronden van erven ten erve uytgheghevem werden om Rogh-pacht, ofte Renten, sulcken Rogh-pacht, oft Renten souden staen ter selver Nature als die uytgheghevem huysen ofte erven stonden, ende in scheyden van houwelyck bedde, gaen ter zydewaert daer af die huysen, ofte erven ghekomen waren, desghelyckx soude syn van mangelinghe van erven om erven."

De vermeerderingen en verbeteringen ten laatste, welke de eigene goederen der echtgenooten tijdens het huwelijk ondergingen, werden mede niet tot de conquesten gerekend; voor zoo verre zij evenwel ten koste der gemeenschap geschiedden, moest dit bij de ontbinding aan den anderen echtgenoot worden vergoed; die vergoeding echter regelde zich alleen naar de meerdere waarde, welke de zaak verkregen had, niet naar hetgeen de gemeenschap aan deze had ten koste gelegd (1).

En hiermede hebben wij die punten behandeld, welke door de Brabantsche schrijvers, of door de costumen worden beslist. Het was overigens onverschillig, of de goederen tijdens het huwelijk door den man, of door de vrouw werden verkregen, in beide gevallen moesten zij even zeer tot de conquesten gerekend worden (2).

OVER DE LASTEN DER GEMEENSCHAP.

Wij zullen in dit gedeelte alleen nagaan, welke schulden ten laste der gemeenschap vielen, d. i. voor welke uitgaven de beide echtgenooten, tegen over elkander, verbonden waren, terwijl wij in het volgend hoofdstuk, de aansprakelijkheid van ieder hunner tegen over de schuldeischers zullen behandelen.

In Brabant gold de regel, dat de personele schulden op de roerende zaken drukten; alleen dan konden de vaste goederen worden uitgewonnen, wanneer de waarde der roerende niet voldoende was, om het beloop der schulden af te kwij-

(1) Cost. van Antw., tit. 41, art. 76; van Lier, tit. 8, art. 41; van Bergen-op-Zoom, tit. 14, art. 36; Cos, *over de gemeensch. van winst en verlies*, § II; Van Wesel, *de quaest. comm.*, No. 131; Christinaeus, vol. 1, dec. 209, No. 9.

(2) Peckius, Lib. 2, cap. 9.

ten; zoo was in bijna alle municipale regten van dit gewest vastgesteld, dat de erfgenaam in de roerende goederen voor de personele verbindtenissen van den erflater gehouden was, terwijl alleen dan de immeubilaire erfgenaam in subsidium kon worden aangesproken, wanneer de heres mobiliaris, hetzij uit de geërfde, hetzij uit zijne eigene goederen, aan den vollen eisch der schuldeischers niet kon voldoen (1). De reële lasten daarentegen, maar ook deze alleen (2), drukten op de onroerende goederen; zij konden op de meubilaire zaken niet worden verhaald.

Als een gevolg van dien moet het dus worden beschouwd, dat in Brabant, waar slechts de gemeenschap van roerende goederen gold, alle personele schulden, welke de echtgenooten vóór het huwelijk hadden aangegaan, tusschen hen gemeen waren (3). Al de goederen der gemeenschap, en de roerende zaken, en de conquesten, konden wegens de voorhuwelijksche schulden, zoo wel van den man, als van de vrouw, worden aangesproken.

De Schepenen van Breda meenden hierin echter eene onbillijkheid te zien, zij oordeelden, dat de gemeenschap alleen dan met de voorhuwelijksche schulden der echtgenooten moest bezwaard worden, wanneer deze vóór het sluiten van den echt bepaaldelijk waren opgegeven; daar dit echter niet in de costumen was vastgesteld, zoo zonden zij in 1554, weinige jaren nadat het municipale regt van Breda voor het eerst in schrift gebragt was, een afzonderlijk artikel ter bekrachtiging

---

(1) Coust. de Nivelle, art. 41; Cost. van Brussel, art. 111; cost. van Mechelen, tit. 16, art. 33; Christinaeus, ad hunc art., No. 2; Stockmans, dec. 52; Stockmans, *de jure devol.*. cap. 13, No. 3 et 6. (2) Christinaeus (vol. 1, dec. 213, en *ad leg. Mechl.*, tit. 7, art. 8, add. 6), meldt ons, dat volgens de jurisprudentie van het hof van Mechelen was aangenomen, dat de erfgenaam in de meubele goederen alleen voor de roerende schulden kon worden aangesproken; en dat de immeubele lasten, b. v. het betalen eener gehypothekeerde losrente, door den erfgenaam in de onroerende goederen moesten worden voldaan. Nergens elders evenwel vinden wij deze onderscheiding gemaakt; algemeen was er bepaald, dat de meubilaire erfgenaam tot alle schulden gehouden was, zonder dat er voor de onroerende verbindtenissen eenige uitzondering gemaakt werd, en in art. VII der Bredasche costumen van 1547 was uitdrukkelijk vastgesteld, dat alle personele schulden en actiën in de eerste plaats op de roerende goederen moesten worden verhaald. (3) Gudelinus, *de jur. nov.*, lib. 1, cap. VII, No. 4; Christinaeus, vol. 1, dec. 209, No. 1 et 5.

aan den Raad van Brabant op, hetwelk aldus luidde: »*Item het soude schijnen dat de Vrouwen behooren preferentie te hebben in bonis mariti van heurder dote; maer want een Keur oft Ordonnantie is, in de Stadt ofte Lande van Breda, in effect luijdende, dat men voor des mans schulden niet en soude mogen overwinnen des huijsvrouwe erfgoederen; ten waere dat heurder beijde haven ende gekregen goederen, ende des mans erfgoederen eerst al waere geexecuteert. Uijtten welcke consequeert, ende is onderhouden, dat men der Vrouwe goet oock soude mogen uijtwinnen voor des mans schulden, als aen de andere goederen niet genoegh en is. Soo soudet een groote mutatie maeken ende oock veel bedroch onder mogen schuijlen, preferentie toe te laten den Vrouwe van heuren dote.*

Niettemin bevinden seer onredelijck dat een Vrouwe ofte oock een man soude gehouden zijn voor de schulden die d'een of d'ander schuldigh is voor den houwelijck gemaeckt. Ende daer omme dunckt hen, dat men op den keur oft Ordonnantie voorsz. ende op te onderhouden dien aengaende interpretatie maken soude en ordonneren:

Dat een Vrouwe voortaen niet gehouden zij, noch heure goederen uijtgewonnen worden, voor eenige schulden ofte lasten die den man schuldigh was ofte gecontraheert hadde, voor ende eer hij aen sijne huijsvrouwe tot houwelijck is gekomen; ten ware dat een vrouwe specifice van de schult waere geadverteert, ende daer van anders geaccordeert ende overdragen. Ende van den man insgelycx van des vrouwe schult, daer van hij te vooren niet en hadde geweten (1).

Dit artikel is in volgende tijden in de Baronnie immer nageleefd, dit blijkt ons uit het *Corpus jur. civ. Bred.*, alwaar wij zulks, achter de opgave van het artikel zelf, in deze woorden vermeld vinden (2):

Nota. de keure van Breda is dat men voor des mans schulden soude mogen uijtwinnen des huijsvrouwe erffgoeden (excussis bonis mobilibus et acquisitis, aliisque mariti bonis)

(1) Afgedrukt bij VAN VLIET, ad art. VII. (2) *Corp. jur. civ. Bred*, fol. 179.

fallit in mariti debitis ante matrimonium contractis, nisi uxor specialiter de his debitis certiorata sit"; terwijl ons dit zelfde mede daaruit blijkt, dat wij dit artikel in de annotatiën van Mr. VAN LAERHOVEN onder de rubriek, *andere costuijmen der Stadt Breda in cas van naderschap ende preferentie,* vinden opgegeven (1).

Volgens het Bredasche regt derhalve vielen alleen die voorhuwelijksche schulden ten laste der gemeenschap, welke, tijdens het sluiten van den echt, door den schuldenaar bepaaldelijk waren opgegeven; terwijl diegene, welke bij het aangaan van het huwelijk verzwegen waren, alleen op hem bleven drukken, die ze gesloten had; zonder dat, hetzij dezen, hetzij den crediteuren, gelijk wij later zien zullen, het regt toekwam, voor die schulden de goederen van den anderen echtgenoot aan te spreken.

De man had het beheer over de goederen der gemeenschap, hem was de zorg toevertrouwd, om ten koste der gemeene goederen in de lasten des huwelijks te voorzien; dat beheer was hem onbeperkt gegeven; het was geheel aan zijne willekeur overgelaten, op welke wijze hij het gemeenschappelijk goed wilde verteren. De schulden, door den man tijdens het huwelijk aangegaan, werden geacht gesloten te zijn, om de lasten des huwelijks te torschen; ook de vrouw had dus van deze genoten; zij was daarenboven met haren echtgenoot in gemeenschap, en moest dus, daar zij in de winsten deelde, gelijkelijk met hem de verliezen der gemeenschap dragen. In het algemeen derhalve vielen alle uitgaven, welke tijdens het huwelijk door den man werden gedaan, alle schulden, welke door hem werden aangegaan, ten laste der gemeenschap (2). Slechts in enkele gevallen leed deze regel uitzondering, slechts enkele uitgaven drukten op dien echtgenoot alleen, door wien ze waren veroorzaakt. Daar het echter omtrent sommige schulden, welke tijdens het huwelijk waren aangegaan, twijfelachtig was, of zij ten laste der gemeenschap vielen, dan wel of zij door den schuldenaar alleen moesten worden gedragen; zoo

(1) Deel X, p. 308. (2) Verg. VAN VLIET ad art. VII; Costum. van MONTENS, tit. XI, art. 5.

zullen wij hier die uitgaven nagaan, omtrent welke verschil van gevoelen kon bestaan.

Ieder der echtgenooten was gehouden voor de kosten, welke tijdens het huwelijk gemaakt waren, tot verbetering van zijn eigen goed; de man, die een onbegrensd beheer over de goederen der gemeenschap had, mogt deze echter niet besteden, om zich zelve, ten koste zijner vrouw te bevoordeelen; de man, die het bestuur over de eigene goederen der vrouw had, die dus ook verpligt was, deze in eenen goeden staat te onderhouden, deed dit ten laste van haar; hij kon niet geacht worden, dat goed ten zijnen nadeele te hebben willen verbeteren; hij handelde als lasthebber, en had alzoo het regt, bij het einde van zijn mandaat, datgene terug te vorderen, wat hij voor de vrouw had uitgegeven. Het geld evenwel, aan de eigene goederen der echtgenooten ten koste gelegd, kon, zoo als wij vroeger gezien hebben, bij de ontbinding der gemeenschap, van ieder hunner slechts in zoo verre worden teruggevorderd, als zijn goed door de uitgaven verbeterd was. Had de man alzoo een groot gedeelte van het gemeenschappelijk vermogen aan zijne eigene goederen verspild; had hij als lasthebber vele nuttelooze uitgaven aan het patrimoniëel goed der vrouw gedaan, dan zou dit alles ten laste der gemeenschap gevallen zijn; slechts de impensae utiles et necessariae konden van den eigenaar van het goed worden teruggevorderd (1). En van deze vielen nog die uitgaven, door welke het goed werkelijk was onderhouden, maar die noodzakelijk waren, om het in stand te doen blijven, om het vruchten te doen voortbrengen, voor zoo verre zij ook door een vruchtgebruiker moesten gedragen worden, even zeer als de gewone belastingen, welke van dat goed geheven werden, ten laste der gemeenschap (2).

De man had het volstrekt beheer over de goederen der gemeenschap; hij kon deze naar zijn welbehagen besteden, mits

(1) Everardus, Cons. 197, No. 1; H. Kinschot, Resp. 13, No. 31; van Wesel, Tract. II, cap. II, No. 179 sqq; Cos, *over de gemeensch. van winst en verl.*, § 11; Cost. van Bergen-op-Zoom, tit. 14, art. 16; cost. van Antwerpen, tit. 41, art. 76. (2) Stockmans, Dec. 100, No. 6; van Wesel, Tract. II, cap. III, No. 19.

hij zich zelve niet bevoordeelde ten koste zijner vrouw. Hij kon die goederen door zijn spel verteren, hij kon ze aan zijne dronkenschap opofferen, hij kon daarmede zijn wellust voeden; het gedeelte van de vrouw verminderde, zoo lang haar geene scheiding van goederen was toegestaan, door deze verkwistingen even zeer, als dat van den man. Ja zij kon uit hare eigene goederen worden ontzet, om uit de opbrengst van deze, zoodanige onnutte en schandelijke uitgaven te zien betalen; zij was zoo zeer gehouden, de helft te dragen in alle verbindtenissen, welke haar echtgenoot zich tijdens het huwelijk schiep, dat men in Holland een voorbeeld aantreft, dat eene vrouw na de ontbinding des huwelijks veroordeeld werd, voor de helft te voorzien in de alimentatie van een kind, hetwelk haar man tijdens den echt bij eene andere vrouw verwekt had (1).

Het onbeperkt beheer van den man bragt verder mede, dat hij *actu inter vivos* de goederen der gemeenschap kon wegschenken (2), en a fortiori, dat de beide echtgenooten te zamen aansprakelijk waren, voor de borgstellingen, tot welke de man zich tijdens het huwelijk, ten behoeve van anderen, had verbonden (3).

De dos moest, gelijk wij vroeger gezegd hebben, volgens het Brabantsche regt, niet alleen door den vader, maar uit de goederen der gemeenschap gegeven worden; en dit was niet slechts waar, ten opzigte van het huwelijksgoed, hetwelk aan een kind geschonken werd, dat uit de beide echtgenooten, tusschen welke thans de gemeenschap bestond, gesproten was; maar even zeer ten aanzien van dat huwelijksgoed, hetwelk aan eenig voorkind verschuldigd was; het geven van de dos toch was, volgens het Brabantsche regt, voor de ouders niet

---

(1) PECKIUS, L. II, cap. 6, No. 6; BURGUNDUS, *Tract. de Evict.*, cap. 35, No. 1; COS, *over de Boedelm.*, § XVII; *Holl. Consult.*, D. I, cons. 39; VAN WESEL. Tract. II, cap. III, No. 50 sqq; A SANDE, L. II, tit. 5, def. 5, vers. *Similiter si maritus.* (2) PECKIUS, L. II, cap. 7; CHRISTINAEUS, *ad leg. Mechl.*, tit. 9, art. 2, No. 4; cost. van Brussel, art. 237; COS, *over de boedelm.*, § XV; VAN WESEL, Tract. II, cap. III, No. 47 sqq. (3) VAN WESEL, Tract. II, cap. III, No. 46; COS, l. l., § XIV; VOET, ad lib. 23 ff, tit. 2, No. 53; GROENEWEGEN, ad lib. 4 Cod. tit. 12, No. 8; anders VAN LEEUWEN, *Cens. for.*, P. I, L. I, cap. 12, No. 21; A SANDE, L. II, Tit. 5, def. 8, vers. *an etiam.*

alleen eene morele verpligting, maar tevens eene civiele schuld; en de vader of de moeder alzoo, welke een nieuw huwelijk aanging, bragt die verpligting, om een huwelijksgoed te geven, als eene vóór den echt gesloten schuld in de gemeenschap, die als zoodanig door de beide echtgenooten te zamen moest worden voldaan (1).

Wanneer eindelijk den man tijdens het huwelijk eene met schuld beladen erfenis opkwam, was het volkomen aan zijne willekeur overgelaten, of hij deze aanvaarden of verwerpen wilde; hij had het dus geheel en al in zijne magt, om de gemeenschap van die schulden te bevrijden, of haar daarmede te belasten. Bestond de erfenis alleen uit onroerende zaken, welke buiten de gemeenschap bleven, dan drukten ook de schulden op den man alleen; was hij daarentegen den erflater alleen in de roerende goederen opgevolgd, dan genoot de gemeenschap het voordeel dezer successie, en zij moest dus ook tot het passief gehouden zijn; waren er eindelijk in de erfenis zoo wel roerende als onroerende goederen begrepen, ook dan rustte de geheele verpligting, om de schulden te voldoen, op de beide echtgenooten; omdat deze last, gelijk wij in het begin van dit gedeelte hebben aangetoond, in Brabant aan de opvolging in de roerende zaken verbonden was.

Alleen de man had het beheer over de goederen der gemeenschap; de vrouw kwam terstond na het sluiten des huwelijks in zijne voogdij, en werd van dat tijdstip af, onbekwaam om zich te verbinden; alle overeenkomsten derhalve na dien tijd door de vrouw, zonder magtiging van haren echtgenoot, aangegaan, waren volstrekt nietig; zij misten niet alleen hare kracht gedurende het bestaan van het huwelijk, maar ook na de verbreking van den echtband kon de vrouw niet worden gedwongen, aan die overeenkomsten te voldoen; zij zoo wel als haar man waren beide voor die verbindtenissen alleen in zoo verre gehouden, als het voordeel zich uitstrekte, hetwelk uit deze voor haar of voor de gemeenschap was ontstaan (2).

(1) CHRISTINAEUS, vol. 3, dec. 51, No. 9; VOET, ad lib. 23 ff, tit. 2, No. 81, en ad lib. 17, tit. 2, No. 4; COS, l. l., § XVI; anders VAN WESEL, Tract. II, cap. II, No. 191. (2) Cost. van Antw., tit. 41, art. 31; Cost. van Bergen-op-Zoom, tit. 14, art. 24.

De overeenkomsten daarentegen, welke de vrouw met magtiging van haren man had gesloten, waren even zeer verbindend, als die, welke door hem zelve waren aangegaan; wanneer zij derhalve tijdens het huwelijk met zijne toestemming eene erfenis had aanvaard, zouden de schulden mede ten laste der gemeenschap gekomen zijn; terwijl deze, wanneer zij dit zonder zijne magtiging, zelfs met authorisatie van den regter gedaan had, door deze daad niet verder zoude verbonden geweest zijn, dan ten bedrage van het voordeel, hetwelk zij daaruit genoot.

Verder kwamen mede ten laste der gemeenschap alle verbindtenissen, door de vrouw, ten aanzien van de huisselijke benoodigdheden, met de stilzwijgende toestemming van haren man, gesloten (1); terwijl eindelijk art. XXVII der Bredasche costumen van 1570 vaststelde, dat alle schulden door de vrouw, die met toestemming van haren echtgenoot een afzonderlijken handel geopend had, ten opzigte van dien handel aangegaan, mede voor de beide echtgenooten even zeer verbindend waren; wij lezen dit in gemeld artikel in de volgende woorden: » *Een vrouwe Coopmanschap doende, ende schulden maekende ter cause van heure Coopmanschappe, verbint heurren man voor de selve schulden, ende moghen sulcke schulden vervolght worden, alsoo wel teghen den man, ende zijnen goeden, als teghens de vrouwe, ende heure goeden*" (2).

De gemeenschap was verder niet alleen aansprakelijk voor de overeenkomsten, welke tijdens het huwelijk door den man waren aangegaan, maar even zeer voor de verbindtenissen, welke gedurende dien tijd voor hem *ex quasi contractu* waren ontstaan. Zoo kon ook op het gedeelte van de gemeene goederen, hetwelk aan de vrouw toekwam, de schadevergoeding worden verhaald, welke de man, ten gevolge van eene slecht

---

(1) Stockmans, Dec. 56, No. 3; cost. van Loven, cap. 12, art. 6; cost. van Brussel, art. 235; cost. van Bergen-op-Zoom, tit. 14, art. 24. (2) Zie ook Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 9, art. 4, No. 11; *Decision.*, vol. 3, dec. 17, No. 3; Gudelinus, in op. laud., Lib. I, cap. VIII, No. 4; Stockmans, Dec. 56, No. 2; cost. van Antwerp., tit. 41, art. 40, 42 en 43; cost. van Loven, cap. 12, art. 6; cost. van Brussel, art. 236; cost. van Bergen-op-Zoom, tit. 14, art. 18.

gevoerde voogdij verschuldigd was (1); zoo drukten ook op de gemeenschap de boeten, welke den man tijdens het huwelijk in eene civiele zaak waren opgelegd, omdat hij b. v. te ligtvaardig een vonnis in hooger beroep gebragt had (2). De straffen daarentegen, tot welke hij wegens misdrijf was veroordeeld, moesten door hem alleen worden gedragen; slechts het onbeperkt beheer was hem door de municipale regten, over de goederen der gemeenschap toegestaan, niet de magt, deze door wandaad te verbeuren. De costumen van Antwerpen hielden dienaangaande deze bepaling in (3): » *Wie zijn lijf verbeurt, verbeurt oock alle zijne goeden, tot des Heeren behoeve? Maer heeft hij wijf oft kinderen, moet d'een helft blijven den wijffve oft kinderen, ende d'ander helft tot 's Heeren wille: Ende en heeft hij noch wijf noch kinderen, blijft alle zijn goedt tot des Heeren wille, volghende 't Privilegie van Hertogh Jan van den Jaere* 1292."

Reeds zeer vroeg dus was, gelijk uit dit artikel blijkt, in Brabant door de Hertogen vastgesteld, dat de confiscatie alleen die goederen treffen zoude, welke hem, die zich aan het misdrijf had schuldig gemaakt, toebehoorden; en dat zij alzoo niet zoude drukken op den eigendom van hen, die met den veroordeelde in gemeenschap levende, echter volstrekt onschuldig waren aan het bedreven feit.

Het privilegie, op hetwelk de bepaling van de Antwerpsche costumen berustte, was in 1292, door Jan I, eigenlijk alleen aan de bewoners van Brussel geschonken; weinige jaren later evenwel, in 1312, werd hetzelfde voorregt door Jan II, in het Cortenbergsche Charter, aan geheel Brabant verleend. In het 53ste artikel van het *Landt-Chartre*, door Jan I *der Ammannije van Brussel* in 1292 gegeven, treffen wij deze bepaling in de volgende woorden

---

(1) Cos, *over de boedelm.*, § XIII; van Wesel, Tract. II, cap. III, No. 44; A Sande, Lib. 2, tit. 5, def. 8, vers. *Dubitatum quandoque*; Voet, ad lib. 23 ff, tit. 2, No. 53. (2) Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 9, art. 8, add. 9; van Wesel, Tract. II, cap. III, No. 70; Groenewegen, ad lib. 4 Cod., tit. 12, No. 2; Papon, Liv. 15, titr. 2, arr. 3.

aan (1): » *Voirt meer om ale dinc te verclaerne, daer-men aene twifelen mochte wie dat sijn goet verboert heet, heeft hi Wijf of Kinderen, soe wile we dat d'eene helcht blive den Wive of den Kinderen, ende d'ander helcht t' s'Heeren wille ochte s'Heeren genade";* terwijl art. XVIII van het Charter van Cortenberg hetzelfde in bijna gelijkluidende woorden vaststelt (2).

Sommigen hebben gemeend, dat alleen de boeten, in welke de man wegens zware misdrijven was verwezen, uit zijne afzonderlijke goederen moesten worden voldaan; terwijl die geldelijke straffen, welke hem wegens geringe overtredingen waren opgelegd, ten laste der gemeenschap zouden gekomen zijn (3). Bij de Brabantsche schrijvers evenwel vinden wij deze onderscheiding niet aangenomen, alle leeren, dat de gemeenschap in het algemeen niet gehouden was voor de verbindtenissen, welke uit eenig misdrijf van een der echtgenooten voortvloeiden (4); het beheer, dat den man door de wet was toegestaan, sloot geenzins de magt in zich, om de goederen door misdrijf te verbeuren. In Brabant derhalve vielen alle boeten, alsmede de vergoedingen, welke wegens eenig misdrijf moesten worden voldaan, alleen ten laste van den schuldige; althans voor zoo verre die misdaad niet ten doel gehad had, om de gemeenschap te bevoordeelen; want in dat geval had de man voor haar gehandeld, had hij dus ook haar verbonden (5).

Wij hebben verder vroeger gezegd, dat de verbeteringen, welke de eigene goederen der echtgenooten tijdens het huwelijk ondergingen, niet als conquest werden beschouwd; de schade derhalve, welke die zelfde goederen gedurende dezen

---

(1) Dit Charter is te vinden in *den Luijster van Brabant*, D. I, p. 52, en bij Loovens, *Practijc van Brabant*, D. III, p. 13. (2) Te vinden in het *Placaatboek van Brabant*, D. I, p. 171, en bij Loovens, D. I, p. 24. (3) Voet, ad lib. 23 ff, tit. 2, No. 56; Groenewegen, ad lib. 4 Cod., tit. 12, No. 3. Dit gevoelen is eene toepassing van het beginsel, hetwelk alleen in het land van Putten wettelijk was erkend. (4) Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 9, art. 8, No. 8 en 9; *Decision.*. vol. III, dec. 17, No. 7; Stockmans, Dec. 55, No. 5; De Ghewiet, part. I, tit. II, § 17, art. 7, en part. II, tit. IV, § 22, art. 3; zie ook Cos, *over de boedelm.*, § XIX; van Wesel, Tract. II, cap. III, No. 56 sqq; A Sande, Lib. II, tit. 5, def. 8, vers. *Similiter si maritus*; van Leeuwen, *Cens. for.*, P. I, L. I, cap 12, No. 22, en van der Keessel, thes. 94. (5) Van Wesel, l. l., No. 61; Cos, loc. laud.

tijd mogten geleden hebben, moest mede alleen door hunnen eigenaar worden gedragen, en viel alzoo niet ten laste der gemeenschap.

Ten laatste doet zich de vraag nog voor, of de uitgaven, welke door het overlijden van een der echtgenooten werden veroorzaakt, ten laste der gemeenschap vielen. De *doodschulden* konden, daar zij eerst na de ontbinding des huwelijks werden gesloten, nimmer ten laste van de gemeene goederen vallen; zij moesten alleen door de erfgenamen van den overledene worden gedragen. Zeer veel verschil van gevoelen bestaat er echter onder de schrijvers over de vraag, welke uitgaven eigenlijk onder die doodschulden begrepen waren. Sommigen hebben de rouwkleederen van den langstlevende in het algemeen, anderen alleen die van de overblijvende vrouw, weder anderen mede die van de dienstboden, voor de helft ten laste van den erfgenaam des overledenen gebragt (1). De Antwerpsche costumen evenwel bepalen uitdrukkelijk, dat de rouwkleederen alleen door hem moesten worden betaald, door wien ze gedragen werden; terwijl art. VII van de Bredasche costumen van 1547 mede vaststelt, dat alleen *de uijtvaert, kercken-rechten, en legaten* door den erfgenaam van den overledene moesten worden voldaan; wij lezen in gemeld artikel dienaangaande het volgende: » *Item alle personele schulden ende actien worden in 't scheijden van den bedde betaelt half ende half, uijtgescheijden de uijtvaert, Kercken-Rechten, ende legaten van den dooden, die werden bij de doode zijde alleen betaelt, ende te last genomen.*"

Ook in de Baronnie alzoo schijnen alle verdere kosten ten laste van hem gevallen te zijn, die ze aanwendde; de uitgaven evenwel voor de begrafenis gevorderd, zoo wel als die, welke daarop gewoonlijk tot het geven van een maaltijd werden besteed, zullen mede aan de zijde van de erfgenamen moeten betaald geworden zijn; omdat zij alleen ten dienste en ter eere van den overledene waren aangewend (2).

---

(1) Van Wessel, Tract. II, cap. III, No. 80—96; Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 16, art. 35, No. 11, en add. No. 11; *Decision.*, vol. II, dec. 197, No. 1; Everardus, cons. 198, No. 19; Cost. van Bergen-op-Zoom, tit. 14, art. 41.
(2) Van Wessel, Tract. II, cap. III, No. 97; Cos, *over de boedelm.*, § XVIII; anders Cost. van Antw., tit. 47, art. 28.

DERDE HOOFDSTUK.

OVER DE ONTBINDING DER GEMEENSCHAP.

De gemeenschap van goederen, hetzij de algeheele, hetzij de beperkte, was bij de Germaansche stammen aangenomen, wegens den naauwen band, welke er tusschen echtgenooten bestond; de voltrekking van het huwelijk, die bruid en bruidegom tot ééne persoon, tot *duo in carne una* maakte, deed de gemeenschap van goederen tusschen deze geboren worden. Zoo lang die naauwe verwantschap tusschen hen bleef voortduren, zoo lang beider belangen dezelfde waren, zoo lang ook waren zij gezamenlijke eigenaars der aan de gemeenschap onderworpene goederen; doch zoodra die band werd opgeheven, zoodra het huwelijk werd verbroken, hield die eenheid van belangen op te bestaan; ieder der echtgenooten, of hunne vertegenwoordigers streefden nu, onafhankelijk van elkander, naar een verschillend doel, om hetwelk te bereiken het noodzakelijk was, dat elk hunner in den afzonderlijken eigendom zijner goederen terugtrad, dat de gemeenschap werd verdeeld.

De ontbinding des huwelijks alzoo in de eerste plaats sleepte de verdeeling der gemeenschap na zich; onverschillig of die ontbinding plaats greep, door den dood van een der echtgenooten, of ten gevolge van eene door den regter uitgesprokene echtscheiding.

Laten wij thans nagaan, om welke redenen de echtscheiding kon worden toegestaan, en in hoe verre de echtgenoot, om wiens schuld ze was uitgesproken, de voordeelen verloor, welke anders voor hem uit dit huwelijk zouden zijn voortgesproten.

Vele der oude regtsgeleerden hebben de nietigverklaring des huwelijks met de ontbinding verward, zij hebben de gronden, om welke de regter de nulliteit van eenen echt kon uitspreken, geteld onder de redenen, om welke de echtscheiding mogt worden toegewezen; zoo hebben vele hunner geleerd, dat de huwelijksband kon worden verbroken, indien de vóór den echt reeds bestaande impotentia mariti bewezen was, ofschoon er in dit geval nimmer eenig huwelijk bestaan had, en de goederen alzoo, welke oogenschijnlijk tusschen de echtgenooten gemeen geworden waren, terugkeerden tot hem, van wien ze waren voortgekomen (1). Terwijl deze impotentia, indien zij tijdens den echt was ontstaan, evenmin als eenige andere ziekte, hetzij tot echtscheiding, hetzij tot scheiding van tafel, bed en bijwoning, kon aanleiding geven.

Volgens het Echt-reglement kon, slechts om twee redenen de ontbinding van den huwelijksband door den regter worden uitgesproken: wegens overspel namelijk, en wegens kwaadwillige verlating. Daar er echter, hoofdzakelijk omtrent deze punten, een aanmerkelijk verschil bestond in het regt, hetwelk Breda ten dezen opzigte gevolgd heeft, zoo lang het onder het Hertogdom Brabant behoorde, en dat, hetwelk later voor de Baronnie, als een gedeelte der Generaliteits-landen, verbindend was, zoo zullen wij, bij de behandeling van elk dezer punten, die verschillende tijdperken in aanmerking moeten nemen.

In alle tijden, bij alle volkeren, reeds bij de Hebreën, volgens welker wetgeving de ontbinding des huwelijks tijdens het leven der echtgenooten, zoo veel mogelijk werd tegengehouden, heeft men echter moeten aannemen, dat de vrouw, welke zich aan overspel had schuldig gemaakt, door haren man kon worden gerepudieerd (2); terwijl volgens het Romeinsche regt ook aan haar werd toegestaan, haren overspeligen echtgenoot te verlaten (3). Toen men echter later, volgens de leer der Roomsche kerk, het huwelijk als een Sacrament begon te beschou-

(1) GUDELINUS, *de jure noviss.*, lib. 1, cap. X, No. 16; CHRISTINAEUS, vol. I, dec. 338; vol. V, dec. 192; VAN WESEL, tract. I, No. 50; VAN LEEUWEN, *Cens. for.*, Lib. I, cap. 15, No. 5; MATTHAEUS, *Paroem.*, 2, 56. (2) Het Evang. van MATTHEUS, V, vers 32; XIX, vers 9. (3) l. 8 Cod. de repud. (5. 17); Novell. 117, cap. 8.

wen, werd het velen twijfelachtig, of die band zelfs wegens overspel kon worden verbroken, *quia quod Deus conjungit, homo separare nequit.* Langdurig en talrijk waren de twisten, welke bij de Roomschgezinden omtrent dit punt gevoerd werden, die aanhielden tot dat eindelijk een besluit van het Concilie van Trente het voor hen raadzaam maakte, zich niet verder in onderzoekingen te verdiepen, maar zich aan de leer der Kerk te onderwerpen. Alleen de ter vergadering aanwezige afgevaardigden uit Venetiën drongen er op aan, dat, voor de onder deze Republiek woonachtige Grieken, de echtscheiding wegens overspel zou worden toegelaten, aangezien ook naar de leer der Grieksche kerk, die mede het huwelijk als Sacrament had aangenomen, het divortuim ob adulterium kon worden uitgesproken; hun pogen was echter vergeefs, het Concilie besloot, dat ook wegens overspel de echtband niet kon worden verbroken; het stelde zulks in deze woorden vast: »*Si quis dixerit, Ecclesiam errare cum docuit et docet, juxta Evangelicam et Apostolicam Doctrinam, propter adulterium alterius conjugum Matrimonii vinculum non posse dissolvi; et utrumque, vel etiam innocentem, qui causam adulterio non dedit, non posse, altero conjuge vivente, aliud Matrimonium contrahere; moecharique eum, qui dimissa adultera aliam duxerit et eam quae dimisso adultero, alii nupserit; anathema sit.*"

Volgens de leer, vroeger in de Roomsche landen aangenomen, werd de huwelijksband alleen door het geestelijk gezag gesloten; het was eene vereeniging, die door de kerkelijke voltrekking geboren werd, die geenzins een gevolg was van eene burgerlijk gesloten verbindtenis; aan den geestelijken regter alleen dus ook moest de beslissing worden overgelaten, welke personen met elkander zoodanigen echt mogten aangaan, en om welke redenen aan hen de vrijheid kon worden verleend, zich wederom van elkander te verwijderen. Dit gold in alle gewesten, waar de Katholieke godsdienst heerschte, en het werd voor Brabant mede uitdrukkelijk erkend, in het Concordaat, op den 10den Maart 1541 tusschen Karel V en den Bisschop van Luik aangegaan, in welks tweede artikel wij dienaangaande lezen (1): »*Dat de Materiën van 't Houwelyck, van*

(1) Te vinden bij LOOVENS, *Practijc van Brabant*, I, fol. 169.

Wettigheÿdt ende Divortie privativelijck den Geestelijcken Rechter raecken, uytghenomen ten opsichte van d'alimenten de welcke de eene, oft de andere Partije moghte pretenderen, waer van incidenter den Geestelycken Rechter magh kennisse nemen; maer d'eene oft d'andere der Partijen soude haer oock ten dien opsichte aen den werelycken Rechter mogen adresseren."

Die geestelijke jurisdictie strekte zich echter alleen uit tot de beoordeeling, of de redenen voldoende waren, om scheiding van tafel, bed en bijwoning toe te laten; de regeling van de gevolgen dezer scheiding daarentegen, de verdeeling der gemeenschap, kwam, daar deze geheel op het burgerlijk gebied terugtrad, den wereldlijken regter toe; alleen bij scheiding ter zake van overspel, mogt de Judex Ecclesiasticus mede de civiele straf uitspreken, omdat deze een onvermijdelijk gevolg van de misdaad was, en ook door den burgerlijken regter niet anders kon worden bepaald. Dit vinden wij in het derde artikel van evengemeld Concordaat in deze woorden vastgesteld: »*Dogh den Geestelÿcken Rechter en magh in de materie van Divortie geene kennisse nemen van de divisie der Goederen der gedivorteerde Partÿen. Oock geensints over de questie van 't Versoeck, op verbeurte der Dothe, oft Houwelÿcksche Gifte, t'en zÿ in materie van Divortie ter oorsaecke van Overspel, nochtans in alles gereserveert, dat de questie Possessoir daer over hangende in den Raede van Brabant, niet en sal gheschorst blÿven, oft in suspens gehouden worden ter oorsaecke van de questie over de cracht oft onweerde van de Houwelycksche voorwaerden voor den Geestelÿcken Rechter alreede gheintenteert, ofte te intenteren."*

Zoo lang derhalve de Baronnie tot het Hertogdom Brabant behoorde, kon er wegens overspel geene ontbinding des huwelijks worden uitgesproken, stond de geestelijke regter alleen eene separatio thori et mensae ad perpetuum toe; doch zoodra deze Heerlijkheid tot de Vereenigde gewesten gekomen was, zoodra ook hier de Protestantsche godsdienst als de heerschende en alleen erkende was aangenomen, werden ook hier de voorschriften van het Nieuw-Verbond in hare ware bedoeling toe-

gepast, herkreeg ook hier de leer van het Romeinsche regt hare kracht, en werd, volgens art. 82 van het Echt-reglement, de volkomene ontbinding des huwelijks ter zake van overspel toegestaan.

Zien wij thans, op hoedanige wijze de goederen der gemeenschap tusschen de echtgenooten werden verdeeld, wanneer er, wegens overspel van eene der partijen, vroeger scheiding van tafel, bed en bijwoning, later volkomene echtscheiding was uitgesproken.

In het Romeinsche regt was bepaald, dat de vrouw, die door haren man te regt wegens overspel was gerepudieerd, ten zijnen behoeve hare dos, en zoo vele van hare paraphernale goederen verliezen zoude, als het een derde gedeelte van die dos bedroeg (1); terwijl zij, wanneer zij niet gedoteerd was, een vierde gedeelte van haar geheel vermogen aan haren man zoude moeten afstaan (2); welke zelfde straf mede omgekeerd, met eene geringe wijziging ten voordeele van den fiscus, tegen den overspeligen man was vastgesteld. Deze bepaling echter werd later in 566, door Justinianus in dier voege veranderd, dat de onschuldige echtgenoot immer de dos of donatio propter nuptias verkreeg, doch dat het overig vermogen van den schuldigen man aan zijne ascendenten (3), en descendenten tot in den derden graad, of aan den fiscus kwam, terwijl dat van de gerepudieerde vrouw, volgens zekere, door de wet bepaalde, verhouding, zoude moeten worden verdeeld tusschen hare erfgenamen en het klooster, in hetwelk zij hare misdaad boeten moest (4).

Zeer betwist is de vraag, of deze bepalingen ook onder de costumiere wetgevingen behoorden te worden nageleefd. Sommigen hebben gemeend, dat ze geheel buiten werking waren, en door andere vervangen worden moesten, aangezien ze volstrekt onvereenigbaar waren met de beginselen van het nieuwere regt, die in den strikten zin, noch dos, noch donatio propter nuptias erkenden. Anderen hebben met deze gedeel-

---

(1) Novell. 117, cap. 8; l. 8 Cod. de repud. (5. 17). (2) l. 11 Cod. eodem. (3) Verg. Wächter, *Ueber Ehescheid. bei den Römern*, bl. 257. (4) Novell. 134, cap. 10.

telijk ingestemd, doch meenden, dat onder de costumiere wetgevingen immer de aangehaalde *lex* 11 *Cod. de repudiis* behoorde te worden toegepast; terwijl weder anderen eindelijk, deze bepalingen van het Romeinsche regt in hare volle uitgebreidheid hebben willen behouden. Hoewel wij weinig zekers aangaande de jurisprudentie omtrent dit punt kunnen opgeven, zoo meenen wij echter voor Brabant het gevoelen van de eersten te moeten omhelzen; wij gelooven, dat, in dit gewest althans, de voorschriften van het Romeinsche regt geheel naar de leer der gemeenschap zijn gewijzigd. In slechts drie costumiere wetgevingen van het Hertogdom vinden wij de civiele straffen voor overspelers vastgesteld (1), en bij deze alle waren dezelfde beginselen tot grondslag aangenomen, dat namelijk de schuldige echtgenoot het door hem ingebragt huwelijksgoed behield, doch dat hij uit de gemeenschap geene voordeelen kon genieten, dan alleen die, welke hij gecenseerd werd door zijne eigene werkzaamheid te hebben verkregen; terwijl hem alle winsten, welke hij, of krachtens de wet, of volgens de huwelijksche voorwaarden zoude kunnen vorderen, werden ontzegd; indien de man zich alzoo aan overspel had schuldig gemaakt, ontving hij bij de ontbinding der gemeenschap, niet de helft van het gemeen vermogen, maar alleen zijne ingebragte goederen met het half bedrag der conquesten, terwijl hij door zijne misdaad, indien hij langstlevende wezen mogt, alle aanspraak op dowarie verloren had (2). De onschuldige echtgenoot daarentegen behield zijn regt op al de, hem bij wet of bij huwelijksche voorwaarden verleende, voordeelen; en deze werden voor hem terstond na de ontbinding des huwelijks opvorderbaar, zonder dat hij de vervulling der voorwaarde, of hij langstlevende zijn zoude, behoefde af te wachten; hij genoot alzoo terstond het dowarie. Dit dowarie evenwel was, gelijk wij later zien zullen, in Brabant, naar de onderscheidene municipale regten, verschillend; de langstlevende had in dit gewest vooreerst veelal het regt, om

(1) Cost. van Antwerpen, tit. 41, art. 29 en 30; cost. van Lier, tit. 8, art. 18 en 19; cost. van Bergen-op-Zoom, tit. 14, art. 20 en 29. (2) Verg. Bijnkershoek, *Quest. jur. priv.*, II, 8.

eenige meubilaire goederen, die voornamelijk tot zijn lijf behoorden, of tot zijne bezigheden noodzakelijk waren, bij de verdeeling der gemeenschap vooruit te nemen, welk regt algemeen onder den naam van *voordeel* bekend was; ten andere werd hem bij vele costumen de bevoegdheid toegekend, om een gedeelte der onroerende goederen van den overledene in togt te blijven bezitten. De eerste soort van dowarie kon de onschuldige echtgenoot, volgens de straks genoemde costumiere wetgevingen, terstond na de ontbinding genieten, aangaande de tweede soort vinden wij niets bepaalds uitgedrukt, en toch gelooven wij, dat ook deze aan hem niet kan worden ontzegd. De beginselen toch, die in het Brabantsche regt, aangaande de civiele straffen op overspel gesteld, doorstralen, zijn deze: dat vooreerst het huwelijk geacht werd door den dood van den overspeligen echtgenoot ontbonden te zijn, in die gevallen, in welke het belang van den onschuldige zulks vereischte; ten andere, dat deze laatste geene schade lijden kon door de misdaad van den eersten; dit blijkt ons duidelijk uit het reeds aangehaald 30ste artikel der Antwerpsche costumen, in hetwelk wij bepaald vinden, dat de man, die zijne overspelige echtgenoot repudieerde, heer en meester over hare goederen bleef, tot op het oogenblik, dat een hunner kwam te overlijden: dat dus het vermogen der vrouw, over hetwelk de man eenmaal, tot torsching der huwelijkslasten, het regt van beheer en beschikking gehad had, door hare misdaad van dezen band niet kon worden bevrijd; dat de toestand van den onschuldigen echtgenoot, door het overspel van de vrouw niet kon worden verminderd. Terwijl de waarheid van het eerste beginsel ons reeds daaruit genoegzaam blijkt, dat in de aangehaalde costumen den beleedigden echtgenoot het *voordeel* werd toegekend, hetwelk mede een regt was, dat slechts de langstlevende genieten kon. En brengen wij deze beide beginselen nu met elkander in verband, dan zullen wij, naar ons inzien, moeten besluiten, dat de onschuldige man of de beleedigde vrouw het regt had, om, indien het huwelijk wegens overspel ontbonden was, ook de tweede soort van dowarie, den wettelijken togt, te vorderen (1).

(1) Zie ook van Wesel, tract. II, cap. IV, No. 7.

Om het gezegde dus in het kort te herhalen, wij gelooven, dat de overspelige echtgenoot in Brabant geen voordeel uit het huwelijk genieten kon, maar dat hij de verpligtingen, welke, ten aanzien van den onschuldigen, op hem drukten, moest blijven vervullen; terwijl hij het regt op zijn huwelijksgoed, hetzij dotaal, hetzij paraphernaal, bleef behouden. Wel wordt door den eenigen Brabantschen schrijver, die dit punt aanroert, het tegendeel geleerd; wel meldt ons CHRISTINAEUS (1), dat het verlies van de dos als straf gesteld was voor haar, die zich aan overspel mogt schuldig maken; doch deze schrijver behandelt te dier plaatse alleen het Canonieke regt; hij meldt ons zelf, dat deze poenaliteit slechts enkele malen in deze gewesten is toegepast; terwijl hij elders uitdrukkelijk leert (2): "*adulteram amittere doarium quod a marito habere debuisset, et praeterea omnia jura quae potuisset et posset habere ac praetendere ex causa matrimonii tam in mobilibus quam conquisitis, quae omnia marito acquiruntur*"; dat zij alzoo het regt miste, om aanspraak te maken op die voordeelen, welke zij anders uit de gemeenschap zoude getrokken hebben. Hij ontzegt haar hier wel is waar mede het regt op de conquesten, doch deze meening vinden wij uitdrukkelijk door de aangehaalde costumen gelogenstraft.

Maar ook, indien ons gevoelen door deze plaatsen van gemelden schrijver niet werd bekrachtigd, dan toch meenen wij hiervoor in het volgende nog een sterken grond te vinden. Overspel werd volgens het Romeinsche regt op eene zeer strenge wijze gestraft; langzamerhand begon men die poenaliteiten te mitigeren, en in Brabant werden zij eindelijk in een zoo geringen graad toegepast, dat de schrijvers zelve zich er over beklagen, en melden, dat velen, die zich aan dit misdrijf hadden schuldig gemaakt, straffeloos uit de regtszaal terugtraden (3). En wanneer dan in het criminele de straffen zoo zeer verminderd waren, zal men dan mogen aannemen, dat men ze integendeel in het civiele heeft willen verzwaren; dat men de straffen, welke door het costumiere regt op deze misdaad

(1) *Ad leg. Mechl.*, tit. II, art. 13, No. 6. (2) *Decision.*, vol. I, dec. 339, No. 17. (3) Verg. BORL op LOENIUS, 16, 91.

gesteld waren, met die van het Romeinsche regt heeft willen cumuleren; dat men den schuldigen, en de verpligting heeft willen opleggen, om het door de wet bepaald voordeel aan zijn echtgenoot uit te keeren, hetwelk algemeen in Brabant als straf gold, en hem tevens zijn huwelijksgoed en een gedeelte zijner paraphernale goederen heeft willen ontnemen. Wij gelooven het niet, wij meenen, dat de strafbepalingen van het Costumiere regt, die van het Romeinsche geheel en al hebben vervangen.

Wij hebben zoo even gezegd, dat Christinaeus ons leerde, dat de overspelige echtgenoot volgens het Canonieke regt met het verlies van zijne dotale en paraphernale goederen gestraft werd; thans blijft ons dus de vraag nog ter beantwoording over, of deze straf in de Baronnie werd toegepast, zoo lang Breda nog tot het Hertogdom behoorde; daar, gelijk wij vroeger zagen, ook aan den geestelijken regter de magt toekwam, om bij scheiding wegens overspel de civiele straffen uit te spreken.

Het Canonieke regt strekte hare kracht uit over alle gewesten, in welke de Roomsch Katholieke godsdienst de heerschende was; hare bepalingen alzoo waren algemeen, zij waren overeenkomstig het gebruik in de meeste dier gewesten geldende; en daaraan schrijven wij het toe, dat het verlies van de dos volgens dit regt aan de misdaad van overspel verbonden was. De geestelijke regter, indien hij civiele straffen uitsprak, deed dit bij wijze van uitzondering, hij deed dit in gevallen, in welke deze vastelijk bepaald en aan geene uitbreiding onderhevig waren; hij paste die straffen toe, welke door den burgerlijken wetgever waren vastgesteld; het Canonieke regt kon alleen de door de wereldlijke wetgeving bepaalde straffen opnemen, zelf kon het geene andere invoeren. Het verlies van de dos volgens dit regt als poenaliteit op overspel gesteld, was eene straf door het burgerlijk regt bepaald, en deze kon dus ook door de civiele wetgeving worden veranderd of opgeheven. De geestelijke regter derhalve sprak bij de scheiding wegens overspel het verlies van de dos uit, of de straf, welke door den burgerlijken wetgever hiervoor was in de plaats gesteld.

De tweede grond, om welken algemeen in Holland de echtscheiding was toegelaten, was malitieuse desertie. DE GROOT evenwel meent, dat om deze reden slechts scheiding van tafel, bed en bijwoning kon worden uitgesproken (1). Volgens zijn gevoelen laat de Goddelijke wet alleen wegens overspel de volkomene ontbinding van den echtband toe; en met deze meening stemt de leer van het Jus Canonicum overeen. Dat regt kende, gelijk wij vroeger reeds zagen, geen divortium; doch het verdeelde de separatio thori ac mensae in eene perpetuele en eene temporale; van welke de eerste moet gelijk gesteld worden, met de echtscheiding bij de Protestanten bekend; terwijl de laatste ook met de bij deze aangenomene scheiding van tafel en bed overeenstemt. Volgens het Canonieke regt nu werd alleen wegens overspel eene separatio ad perpetuum toegestaan, en gaf de malitieuse desertie slechts tot eene eenvoudige scheiding van tafel en bed aanleiding (2).

De Hollandsche jurisprudentie evenwel heeft de meening van DE GROOT niet omhelsd, maar liet wegens kwaadwillige verlating de echtscheiding toe (3); hetwelk ook voor de Generaliteits-landen uitdrukkelijk bij het Echt-reglement werd bepaald (4).

De verdeeling van de goederen der echtgenooten moest evenwel, naar ons inzien, bij scheiding wegens malitieuse desertie, anders worden geregeld, dan bij die, welke uit hoofde van overspel werd uitgesproken; bij deze laatste toch waren er voor den schuldige bepaalde straffen vastgesteld, terwijl wij de zoodanige, ten aanzien van kwaadwillige verlaters, te vergeefs zoeken. En toch wij meenen met de meeste oude schrijvers, dat hij, die zich zonder reden, uit moedwil, van zijne echtgenoot verwijderd had, met het voornemen, om niet terug te keeren, geen regt had op de voordeelen, welke voor hem uit het huwelijk mogten voortspruiten; dat hij alzoo slechts

(1) *Inleid.* 1, 5, 24. (2) VAN ESPEN, *Jus Eccles. Univ.*, *pars II*, Tit. XV, cap. II, No. XIII et XVII; BROUWER, *de jure connub.*, Lib. 2, cap. 29, No. 3; BÖHMER, *Jus Eccles. Prot.*, Lib. IV, Tit. 19, *de divortiis*, § XXII. (3) Verg. de vonnissen reeds in 1650—1662 gewezen door den Geregte van Amsterdam, Schepenen van Leyden en den Hove van Holland, bij VAN LEEUWEN, *R. Holl. Regt.* (4) Art. 91.

zijne ingebragte goederen terug ontving met de helft der conquesten; zonder dat hij, indien het vermogen van den anderen echtgenoot grooter mogt wezen, dan het zijne, op de helft van deze goederen aanspraak zoude mogen maken; verder verbeurde hij mede het regt op alle winsten hem bij huwelijkscontract toegezegd, terwijl hij kon genoodzaakt worden, om de van zijne echtgenoot ontvangene giften wederom af te staan: al deze voordeelen toch waren hem alleen onder de voorwaarde toegekend, *si officium suum faciat et fidem conjugalem praestat* (1). En het gemis dier winsten derhalve leed hij niet als straf, maar dewijl de voorwaarde, onder welke zij hem waren verleend, niet was nagekomen. Poenaliteiten daarentegen durven wij den kwaadwilligen verlater zonder uitdrukkelijke wetsbepaling niet opleggen; wij meenen niet, dat hij kon worden genoodzaakt, nog tijdens zijn leven aan zijne echtgenoot een dowarie uit te keeren; terwijl deze echter het regt behield, om, zoo zij langstlevende was, dit bij den dood van den schuldige te vorderen.

En hetgeen wij hier gezegd hebben, omtrent de verdeeling der goederen, het verbeuren der toegezegde voordeelen, en het regt, hetwelk de onschuldige echtgenoot behield, dit gold niet alleen bij de scheiding wegens kwaadwillige verlating, maar bij ieder divortium, om welke reden ook uitgesproken; daar dit nimmer ten gevolge van de wederzijdsche goedkeuring der echtgenooten mogt worden toegestaan, maar altijd zijnen grond vinden moest in een, hetzij door den man, hetzij door de vrouw aangedaan onregt, en bij iedere scheiding alzoo een hunner de voorwaarde verbrak, waaronder hem de voordeelen waren toegezegd.

Welligt voert men tegen deze onze meening de, in de volgende termen vervatte, bepaling der costumen van Bergen-op-Zoom, aan (2): »*Item man ende wijf, gheseparcert ende metten rechte ghedivorhieert zijnde, paerten ende deelen alsdan*

---

(1) Christenius, *de caus. Matrim.*, Dissert. V, de divortiis, Quaestio VIII; Voet ad tit. ff, de div. et repud. (24. 2), No. 9; van Leeuwen, *Cens. for.*, l. I, cap. 15, No. 15; Anselmus, ad art. 26 et 27 Edict. Perpet., § 7; De Ghewiet, in op. laud., P. III, tit. 1, § III, art. 8. (2) Tit. XIV, art. 20; cost. van Lier, tit. VIII, art. 32.

als oft bedde ghescheurt ware, Ten waere uyt oorsake van overspel, ende dat d'een oft d'ander zijne morghen gave, oft andere goeden daer bij verbeurt hadden." Welligt meent men uit dit artikel te mogen afleiden, dat bij iedere separatie, uitgezonderd die wegens overspel, alle goederen der gemeenschap gelijkelijk tusschen de echtgenooten werden verdeeld. En ofschoon wij erkennen, dat deze bepaling zeer gereedelijk tot zoodanige opname leiden kan, zoo meenen wij evenwel haren zin volgens de billijkheid te moeten wijzigen; wij blijven, ook wanneer wij dit artikel gadeslaan, aan het gevoelen vasthouden, dat de echtgenoot, die door zijne schuld aanleiding tot eene scheiding gaf, ten koste van den beleedigde, geene voordeelen uit dat huwelijk genieten mogt; wij gelooven, dat deze bepaling alleen in één geval in haren strikten zin mogt worden toegepast. Volgens het Canonieke regt namelijk, hetwelk algemeen nog in deze streken heerschte, ten tijde dat de costumen in schrift gebragt zijn, was het den echtgenooten, die door een matrimonium consummatum verbonden waren, geoorloofd, elkander toe te staan zich in een klooster te begeven, in welk geval mede de scheiding van tafel, bed en bijwoning kon worden verleend (1); bij zoodanige separatie nu was aan geen hunner eenige schuld te wijten, en nu ook kon dus het genoemd artikel in haren striksten zin worden toegepast, en moesten alle goederen gelijkelijk tusschen de echtgenooten worden verdeeld. Daar echter later, ook om deze reden geene vrijwillige scheiding kon worden toegestaan, en dus de gemeenschap ook tusschen zoodanige echtgenooten volkomen bleef voortduren, zoo meenen wij, dat gemelde bepaling der costumen van Bergen-op-Zoom, in dien tijd, toen deze streken tot de Generaliteits-landen behoorden, in geen geval in hare volheid kon worden nageleefd.

Als derde oorzaak, om welke de echtscheiding kon worden uitgesproken, geeft ons VAN DER KEESSEL de *veroordeeling tot eene lijf- en onteerende straf* op (2). Of deze reden voldoende was, om, volgens het Canonieke regt, scheiding van tafel,

---

(1) VAN ESPEN, l. l., Tit. XV, cap. I, No. XIII. (2) Thes. 89.

bed en bijwoning, volgens het Hollandsche regt echtscheiding uit te spreken, durven wij niet beslissen; geen der andere oude schrijvers maakt van deze oorzaak gewag; alleen vinden wij bij VAN ESPEN (1) vermeld, dat volgens het Canonieke regt de separatie kon worden toegestaan, wanneer de eene echtgenoot den anderen tot misdaad verleidde, zonder dat deze schrijver in het minst van eene onteerende veroordeeling spreekt. Bij de toepassing van het costumiere regt evenwel was de regter bij het uitspreken zijner vonnissen niet strikt aan de letter der wet gebonden; hij mogt bij interpretatie van het eene geval tot het andere besluiten, en wij meenen alzoo, dat het bij iedere quaestie aan zijn oordeel was overgelaten, om wegens eene veroordeeling tot eene lijf- en onteerende straf de separatie toe te staan of te weigeren (2).

Zeker evenwel schijnt het ons, dat in de Generaliteits-landen om deze reden geene echtscheiding mogt worden vergund; dit blijkt, naar ons inzien, duidelijk uit de resolutie der Staten-Generaal van den 30en December 1732 (3), bij welke aan eene vrouw, wier echtgenoot bij contumacieel vonnis tot de doodstraf was veroordeeld, werd toegestaan, om haren huwelijksband te doen verbreken, en met een ander in den echt te treden. Het verzoek toch door haar gedaan, werd door de Staten-Generaal *ex plenitudine potestatis* ingewilligd; deze gaven dus *als souverein* den regter de bevoegdheid, in dit speciaal geval wegens deze veroordeeling de echtschei-

---

(1) In op. laud., tit. XV, cap. II, No. XV. (2) Men volgde bij de vraag, of eene lijf- en onteerende straf reden tot echtscheiding kon opleveren, als leidend beginsel het begrip, dat het voortdurend zamenleven en zamenwonen een der elementen van het huwelijksleven was; en dat hij, die dit door zijne misdaad op den duur onmogelijk maakte, den anderen regt geven kon, om de verbreking van den echtelijken band te vragen. Maar het individueel gevoelen des regters moest hier noodzakelijk, bij de appreciatie van de omstandigheden, grooten invloed uitoefenen. Van daar, dat b. v. in 1793 de vrouw van iemand, die door Schepenen en Welgeboren Mannen van Schieland tot altoosdurend confinement was veroordeeld, als zij van den Raad Provinciaal van Zeeland echtscheiding gevraagd had, eene afwijzende beschikking ontving, terwijl later in hooger beroep haar eisch door het Hof van Holland en Zeeland werd toegewezen. Verg. over dit punt, behalve een stuk door Mr. DECKER in 1781 in de moedertaal uitgegeven, de Akad. dissert. van J. P. C. LAMPSINS, *de divortio ob carcerem alterius conjugis perpetuum legitimo*, Lugd. Bat. 1794. (3) Te vinden in het *Groot-Placaatboek*, deel VI, p. 540.

ding uit te spreken; en uit eigen beweging alzoo had de regter haar om deze reden niet mogen toestaan.

Indien evenwel de schuldige mede den burgerlijken dood onderging, was volgens het Brabantsche regt het huwelijk usque ad thorum ontbonden, en de andere echtgenoot vermogt alsdan weder de voordeelen, alsmede het dowarie te vorderen, hetwelk hem door wet of conventie was toegezegd (1). Later, volgens het regt in de Generaliteits-landen geldende, schijnt het, dat de mors civilis nimmer als een stilzwijgend gevolg van een vonnis werd aangemerkt, maar steeds uitdrukkelijk door den regter moest worden uitgesproken; in welk geval zoodanig vonnis de volkomene echtscheiding zal ten gevolge gehad hebben (2).

De laatste oorzaak eindelijk, om welke de ontbinding des huwelijks kon worden gevorderd, bestond dan, wanneer een der echtgenooten, na eene langdurige afwezigheid terugkeerende, bevond, dat de andere met toestemming des regters, wegens zijn vermoedelijk overlijden, was hertrouwd, en hij dezen tweeden echt niet wilde doen vernietigen.

Volgens het Canonieke regt kon men geen tweede huwelijk aangaan, dan na alvorens de zekerheid te hebben bekomen, dat de eerste echtgenoot overleden was (3); eene dertigjarige afwezigheid zelfs, indien er geene gewigtigere gronden konden bijgebragt worden, was niet voldoende, om den achtergebleven echtgenoot het sluiten van een volgend huwelijk toe te staan; ja zelfs wij vinden niet, dat er volgens dit regt om deze reden scheiding van tafel en bed zoude mogen zijn uitgesproken; alleen meldt ons Christinaeus, dat in een gedeelte van deze gewesten het gebruik gold (4), dat de erfgenamen der vrouw haar aandeel uit de gemeenschap vorderen konden, indien zij gedurende zeven jaren was afwezig geweest, en de man haar aanzijn niet konde bewijzen. Het vermoeden van overlijden dus schijnt in deze streken vol-

(1) Anselmus, ad art. 26 et 27 Edict. Perp., § 6; Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. IX, art. 12, No. 6; De Ghewiet, in op. laud., P. II, Tit. IV, § XIX, art. 3. (2) Van Leeuwen, *Cens. for.*, pars. II, l. II, cap. 15, No. 9. (3) Van Espen, in op. laud., tit. 15, cap. III., No. IV—VII; Zypaeus, *Not. jur. Belg.*, in tit. de repud. et divort., No. 1. (4) *Decis.*, vol. I, dec. 339, No. 19.

doende geweest te zijn, om de ontbinding der gemeenschap toe te staan, ofschoon het huwelijk in zijne volle kracht bleef voortduren. Of dit door Christinaeus gemeld gebruik echter ook in de Baronnie geldende was, is ons onbekend.

Naar het Canonieke regt alzoo gaf eene verklaring van vermoedelijk overlijden, door een nieuw huwelijk gevolgd, geen grond tot ontbinding van den eersten echt; volgens het Echtreglement (1) daarentegen mogt aan den man of aan de vrouw, die sedert vijf jaren niets van zijnen echtgenoot vernomen had, door den regter worden toegestaan, om een nieuw huwelijk te sluiten; en daar deze toestemming op het vermoedelijk overlijden van dien afwezige gegrond was, zoo mogt ook de hertrouwende zijn aandeel uit de gemeenschap vorderen. Vermits echter in dit geval aan geen der beide echtgenooten eenige schuld te wijten was, zoo behoort er hier eene uitzondering gemaakt te worden, op den algemeenen regel, dien wij vroeger, omtrent de verdeeling der goederen bij scheiding des huwelijks, hebben opgegeven; en men moet aannemen, dat de hertrouwende regt had, niet alleen op de helft van de goederen der gemeenschap, maar tevens op alle voordeelen hem bij huwelijksverdrag toegezegd, alsmede op het dowarie, voor hem als vermoedelijk langstlevende, door de wet of door conventie bepaald. Mogt het evenwel later blijken, dat dit vermoeden valsch was geweest, mogt hij, die geacht werd overleden te zijn, in het vervolg van tijd terugkeeren, dan kwam hem de bevoegdheid toe om, gelijk Cos het uitdrukt, jure postliminii zijnen echtgenoot terug te vorderen, en het tweede huwelijk alzoo nietig te doen verklaren; in welk geval de gemeenschap tusschen de oorspronkelijke echtgenooten, op denzelfden voet herleefde, als zij vroeger bestaan had, of liever gefingeerd werd, nimmer ontbonden geweest te zijn. Verlangde daarentegen de terugkeerende echtgenoot zijne vrouw niet weder, dan kon ook hij de toestemming verkrijgen, om te hertrouwen; en eerst nu werd het eerste huwelijk ontbonden (2);

(1) Art. 90. (2) Brouwer, *de jure Connub.*, l. II, cap. ult., No. 13; van Leeuwen, *Cens. for.*, l. I, cap. 15, No. 12; Cos, *over de oorz. door welke boedelm. eindigt*, § XIII; Voet, ad tit. ff de ritu nupt. (23. 2), No. 99; van Leeuwen, *Rooms Holl. Regt*, B. 1, d. 15, No. 4.

terwijl ook thans de definitieve verdeeling der gemeenschap plaats greep. Wij gelooven evenwel niet, dat diegene der echtgenooten, welke nu langstlevende blijven mogt, zijn regt op dowarie kon doen gelden; aangezien dit mede werd gegeven *in solatium amissi vel amissae conjugis*, en zij reeds tot een nieuw huwelijk waren overgegaan, alvorens dat verlies te hebben ondervonden.

Behalve door den dood van een der echtgenooten, en door echtscheiding, werd de gemeenschap, volgens het Brabantsche regt, nog ontbonden door scheiding van tafel, bed en bijwoning.

De scheiding van tafel en bed kon, zoo wel volgens het Canonieke regt (1), als naar de bepalingen van het Echt-reglement (2), worden uitgesproken, wegens mishandelingen, door den eenen echtgenoot den anderen aangedaan, alsmede wegens hoogloopende en voortdurende twisten, en huisselijke oneenigheden. In hoedanigen graad die mishandelingen of twisten echter moesten aanwezig zijn, om grond tot deze scheiding op te leveren, dit was in het oudere regt niet omschreven, en alzoo geheel aan het oordeel van den regter overgelaten.

Volgens het Brabantsche regt had ook de scheiding van tafel en bed, om deze redenen toegestaan, de volkomene ontbinding der gemeenschap ten gevolge; terstond nadat het vonnis was uitgesproken, hield het regt van beheer van den man op, en werd de vrouw weder tot alle handelingen bekwaam; zij herkreeg het volkomen regt, hare goederen te administreren, ja zelfs de bevoegdheid om zonder magtiging van den man haar onroerend vermogen te vervreemden of te bezwaren (3). Volgens het Brabantsche regt schijnt het algemeen aangenomen te zijn geweest, dat ook bij de separatio thori ac mensae temporaria, om deze oorzaken uitgesproken, de schuldige echtgenoot geene voordeelen, hetzij krachtens de wet, hetzij krachtens overeenkomst, uit dit huwelijk genieten kon (4).

---

(1) Van Espen, l. l., Tit. XV, cap. II, No. 16; Zypaeus, l. l., No. 2 et 3; Gudelinus, in op. laud., Lib. I, cap. 10, No. 13. (2) Art. 92, zie ook van Leeuwen, *Cens. for.*, Lib. I, cap. 15, No. 18; Cos, l. l., S 34. (3) De Ghewiet, in op. laud., P. III, Titr. I, § III, art. 9 et 10; Peckius, Lib. IV, cap. 12; Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. IX, art. 4, add. 1; cost. van Lier, tit. VIII, art. 32; cost. van Bergen-op-Zoom, Tit. XIV, art. 20. (4) De Ghewiet, l. l., art. 8; Peckius, l. l., No. 2.

In latere tijden daarentegen, toen de Baronnie tot de Generaliteits-landen behoorde, schijnt men hier meer het Hollandsch regt gevolgd te hebben; het Echt-reglement bepaalde uitdrukkelijk, dat de scheiding van tafel en bed alleen werd toegestaan, *met oogemerck om partijen altijdt wederom te vereenigen* (1); zoodat zoodanige separatie nimmer eene volstrekte ontbinding der gemeenschap kon ten gevolge hebben. Volgens de leer der Hollandsche schrijvers werd er, wanneer de scheiding van tafel en bed tusschen echtgenooten was uitgesproken, alleen eene voorloopige verdeeling der gemeenschap bewerkstelligd; echter zoodanig dat, bij den dood van een hunner, de goederen en schulden nogmaals werden bijeen gevoegd, om thans definitief tusschen den langstlevende en de erfgenamen van den overledene te worden verdeeld. Alleen indien de regter, op het verzoek der vrouw, bij het vonnis van scheiding tevens aan den man de maritale magt en het regt van beheer ontnomen had, alleen dan werd er terstond bij de scheiding eene definitieve verdeeling der gemeenschap tot stand gebragt, zonder dat thans de eene echtgenoot kon worden aangesproken voor de schulden, later door den anderen gesloten (2). Het schijnt overigens, hoewel de gevoelens der oude regtsgeleerden verschilden, dat de schuldige echtgenoot, even zeer als die, op wiens verzoek de scheiding werd toegewezen, het regt behield op al die voordeelen, welke hem door de wet of bij overeenkomst waren toegekend (3).

De gemeenschap werd verder in Brabant, zoo wel als in de overige gewesten, nog ontbonden door de scheiding van goederen, op verzoek der vrouw door den regter, ten gevolge van het slecht beheer en de verkwistingen van den man, toegestaan (4); hoewel er in deze streken volgens sommige costu-

---

(1) Art. 92. (2) NEOSTADIUS, *Tract. de pact. antenupt.*, Obs. 8, in notis; *Hollandsche Consult.*, D. III, No. 2, Cons. 342 in fine; Cos, l. l., § 34; VOET, ad tit. ff de divort. et repud., No. 17. Anders VAN WESEL, Tract. II, cap. IV, No. 35 vlg. (3) Anders BYNKERSHOEK, *Quaest. jur. priv.*, Lib. II, cap. IX; BROUWER, *de jure connub.*, Lib. 2, cap. 29, No. 17. (4) DE GROOT, *Inleid.*, B. I, d. V, No. 40; A SANDE, *Decis.*, Lib. II, Tit. V, def. 8, vers. *ne tamen viri*; NEOSTADIUS, *de pact. antenupt.*, l. l.; CHRISTINAEUS, *Decis.*, vol. 3, dec. 138, No. 15; dec. 140, No. 5; *ad leg. Mechl.*, Tit. IX, art. 8, in add. No. 11; PECKIUS, Lib. 2, cap. 1, No. 2 in fine.

men ook andere middelen aan de vrouw waren verleend, om het verlies van haar geheel vermogen te voorkomen (1).

Nog had de ontbinding der gemeenschap in Brabant, ten aanzien van de echtgenooten en hunne erfgenamen, plaats, wanneer tusschen man en vrouw, staande huwelijk, aangaande eene vrijwillige scheiding van goederen werd overeengekomen (2); in Holland en in de overige gewesten daarentegen werd aan zoodanige vrijwillige scheiding geen gevolg toegekend; de gemeenschap bleef in die gewesten ook voor de echtgenooten hare volkomene kracht behouden (3). De reden, om welke de H. Raad van Mechelen deze scheiding toestond, is daarin gelegen, omdat de echtgenooten in Brabant, ook tijdens het huwelijk, veranderingen in de huwelijksche voorwaarden brengen mogten; die echter alleen tusschen hen en hunne erfgenamen van kracht waren, zonder ten nadeele der crediteuren te kunnen werken.

En eindelijk doet zich de vraag nog aan ons voor, of de verandering van woonplaats gedurende het huwelijk, ten gevolge had dat de bestaande gemeenschap werd ontbonden, en dat eene nieuwe geboren werd, overeenkomende met de costumen van het thans gekozen domicilie? Vroeger namen wij aan, dat de gemeenschap moest beschouwd worden als op eene stilzwijgende overeenkomst te berusten; de man alzoo, aan wien ontegenzeggelijk de magt toekwam, het domicilium matrimoniale te verplaatsen, kon door zijne daad alleen in zoodanig contract geene verandering brengen; hij zoude daartoe de toestemming van zijne medecontractant, zijne vrouw, noodig gehad hebben. Maar ook wanneer met beider goedkeuring de zetel des huwelijks naar eene andere plaats werd overgebragt, ook dan kon zulks in de bestaande gemeenschap geene wijziging daarstellen; alleen het veranderen van domicilie toch kon niet aangemerkt worden, als eene stilzwijgende overeenkomst, om de regeling der gemeenschap voor het

---

(1) Cost. van Antwerp., tit. 41, art. 28; cost. van Bergen-op-Zoom, tit. 14, art. 28. (2) Christinaeus, *Decis.*, vol. I, dec. 273, No. 6; vol. III, dec. 138, No. 15. (3) De Groot, *Inl.*, B. III, deel 21, No. 46, en de daar aangehaalde schrijvers.

vervolg aan de wet dier nieuwe woonplaats over te laten (1).

De gemeenschap alzoo werd met al datgene, hetwelk in het huwelijksbeding door overeenkomst werd beheerscht, door de verplaatsing van domicilie niet veranderd; datgene daarentegen, wat onder het gebied der publieke orde viel, moest geheel worden gewijzigd, naar de wet van de plaats, alwaar de echtgenooten zich voor het oogenblik bevonden. Zoo werd de geheele maritale magt door die wet beheerscht, en al had nu de vrouw zich ook het bestuur harer goederen voorbehouden, dan zou zij evenwel, indien het domicilie zonder hare toestemming was overgebragt naar eene plaats, alwaar het haar verboden was zoodanig bestuur uit te oefenen, dit hebben moeten afstaan; deze bepaling toch behoorde tot de publieke orde, en kon derhalve door geen contract der echtgenooten worden opgeheven (2).

Stilzwijgend, zeiden wij, veranderde de gemeenschap door verplaatsing van domicilie niet; met beider toestemming daarentegen mogten man en vrouw de wettelijke gemeenschap van die nieuwe woonplaats aannemen, indien althans de costumen, onder welke zij zich thans gevestigd hadden, die verandering toelieten; want ook het verbod, om tijdens den echt de huwelijksche voorwaarden te wijzigen, was een voorschrift van publieke orde.

Na alzoo de oorzaken te hebben aangetoond, om welke de gemeenschap werd ontbonden, zullen wij thans de gevolgen dier ontbinding nagaan, en in een eerste gedeelte zien, op welke wijze de goederen, die zich tijdens het overlijden van een der echtgenooten in het sterfhuis bevonden, tusschen den langstlevende en de erfgenamen van den afgestorvene verdeeld werden, en in hoe verre ieder van deze voor de schulden der gemeenschap aansprakelijk was; terwijl wij in een tweede gedeelte

---

(1) De Ghewiet, in op. laud., P. II, Tit. V, S III, art. 3; Paulus Voet, *de Statutis*, p. 266, No. 7; Stockmans, dec. 54; van Leeuwen, *Cens. for.*, Lib. IV, cap. 23, No. 6; van Wesel, Tr. 1, No. 106; A Sande, *Dec. Fris.*, Lib. II, Tit. V, def. 10; J. Voet, ad tit. ff de ritu nupt. (23. 2), No. 87; Foelix, *droit intern. privé*, p. 130—132; von Savignij, *System*, deel 8, p. 327 vlg. (2) Merlin, *Répertoire*, in voce Effect rétroactif, sect. III, § II, art. 5.

spreken zullen over het dowarie, hetwelk de Bredasche costumen aan den overlevende toekenden.

OVER DE VERDEELING DER WETTELIJKE GEMEENSCHAP.

Ook in Brabant zoo wel als in de andere gewesten, gold als regel, dat de langstlevende der echtgenooten verpligt was, aan de kinderen of andere erfgenamen eenen inventaris over te geven, van al de goederen der gemeenschap; door de meeste costumen werd hem ten dien einde een termijn van *zes weken* toegestaan, gedurende welken tijd hij het regt had, ten koste der gemeene goederen te leven, en het sterfhuis te blijven bewonen (1); terwijl ook de vrouw tot zoo lang de bevoegdheid behield, om van de gemeenschap afstand te doen (2). Zoodanige inventaris werd ten koste van het gezamenlijk vermogen opgemaakt (3), en de erfgenamen hadden het regt, te vorderen, dat hij door den langstlevende werd bezworen; in welk geval alleen deze hiertoe verpligt was (4); terwijl zij echter steeds ook na het afleggen van den eed het regt behielden, de deugdelijkheid van dien inventaris te betwisten (5). Bij zoodanige bezwering verklaarde de echtgenoot, dat hem geene verdere goederen bekend waren, tot dewelke de erfgenamen eenigzins belang mogten hebben; dat hij geene zaken verborgen of verholen had, en dat al hetgeen, hetwelk nog mogt bevonden worden tot het sterfhuis te behooren, later door hem zoude worden opgegeven (6).

De onjuiste opgaven, welke in dezen inventaris mogten voorkomen, moesten, indien zij te goeder trouw door den langstlevende waren gedaan, bij de ontdekking hersteld worden; indien deze daarentegen met opzet eenige goederen verzwegen had, en zich alzoo aan meineed had schuldig gemaakt, was

---

(1) Costumen van Antwerpen, tit. 41, art. 84, 87 en 88; cost. van Lier, tit. 15, art. 15; cost. van Bergen-op-Zoom, tit. 14, art 38. (2) Cost. van Antwerpen, tit. 41, art. 84 en 85; cost. van Bergen-op-Zoom, tit. 14, art. 39. (3) CHRISTINAEUS, *ad leg. Mechl.*, tit. 16, art. 40, No. 5; VOET, *Tract. de fam. ercisc.*, cap. III, No. 2. (4) Cost. van Antwerpen, tit. 41, art. 90; cost. van Bergen-op-Zoom, tit. 14, art. 40; cost. van Mechelen, tit. 16, art. 42, en CHRISTINAEUS, ad hunc art. No. 2. (5) Cost. van Antwerpen en Bergen-op-Zoom ter aangeh. plaatsen. (6) Cost. van Antwerpen, eod.; cost. van Herenthals, cap. 12, art. 11.

hem alle regt op die zaken ontzegd; terwijl hij daarenboven wegens zijn bedrog nog verpligt was, aan de erfgenamen, uit zijn eigen vermogen eene som te voldoen, gelijkstaande met de waarde van het verzwegene (1).

De langstlevende, zeiden wij, was verpligt, binnen den termijn van zes weken, na het overlijden van zijnen echtgenoot, eenen inventaris aan de kinderen of andere erfgenamen over te geven; doch gold nu ook te Breda de straf, bijna in alle gewesten bekend, dat de gemeenschap ten nadeele van hem, die verzuimd had aan deze verplgting te voldoen, bleef voortduren? Het continueren der gemeenschap was eene poenaliteit door vele statutaire wetgevingen vastgesteld, ten nadeele van die ouders, welke bij de ontbinding des huwelijks mogten nalaten, eene boedelbeschrijving op te maken (2); en de meeste oude schrijvers hebben, omdat geene straffen mogten worden toegepast, welke door de wet niet waren voorgeschreven, geleerd, dat onder die costumen, welke zoodanige poenaliteit niet hadden bepaald, geene continuatie van gemeenschap mogt worden aangenomen (3). Het was daarenboven een regt, dat volstrekt niet algemeen in Brabant geldig was, dat slechts op enkele plaatsen was erkend (4); en van hetwelk wij overigens, noch in eenige adviezen, noch bij eenigen schrijver over het Bredasche regt melding gemaakt vinden. Wij meenen alzoo, dat de langstlevende der ouders, die mogt verzuimen den inventaris op te maken, volgens het regt van de Baronnie, met de erfgenamen niet in gemeenschap bleef; maar dat hij op vordering van deze zou kunnen veroordeeld zijn *ad id quod*

---

(1) L. 22 Cod., § 10 de jure delib. (6. 30); *Statuut van de Weesmeesters en de Weeskamer der Stad Breda*, art. 12 in fine, te vinden bij VAN GOOR, fol. 268; zie ook VOET, *Tract. de fam. ercisc.*, cap. III, No. 9. (2) De gecontinueerde gemeenschap, die, hetzij bij huwelijks-contract bepaald, hetzij bij mutueel testament ten voordeele van den langstlevende vastgesteld werd, was ook in de Baronnie toegelaten. Men zie over dit punt Mr. J. D MEIJER, in *Bijdragen van* Mr. DEN TEX en VAN HALL, deel VI, p. 55, en deel VII, p. 209. De gecontinueerde gemeenschap daarentegen, welke volgens de Germaansche beginselen, ten voordeele van den langstlevende, tusschen dezen en zijne kinderen volgens de wet bestond, was in het algemeen later in deze gewesten niet bekend, en wij vinden van deze ook in geene der Brabantsche costumen gesproken. Zie VAN DER KESSEL thes. 268. (3) VAN WESEL, Tr. II, cap. IV; COS, l.l., § 19. (4) Cost. van Antwerpen, tit. 41, art. 93; cost. van Mechelen, tit. 16, art. 30 sqq; cost. van Santhoven, art. 118.

eorum intererat; hetwelk in zoodanig geval door het *jusjurandum in litem*, aan deze erfgenamen opgedragen, zoude moeten bepaald zijn (1).

De termijn, volgens het Romeinsche regt, tot het terugvorderen van de dos vastgesteld, werd onder de costumiere wetgevingen niet in acht genomen; ieder der echtgenooten of hunne regthebbenden konden terstond, d. i. na verloop van den tijd van zes weken, gedurende welken de langstlevende het regt had, om ten koste der gemeenschap te leven, de verdeeling der goederen vorderen (2).

De gemeenschap bestond alleen uit alle roerende goederen en die onroerende zaken, welke tijdens den echt waren verkregen, onder welke mede begrepen waren, alle inschulden, die de gemeenschap van anderen te vorderen had. En hierbij doet zich de vraag voor, of het huwelijksgoed, hetwelk, stante matrimonio, uit het gemeen vermogen gegeven was, ook vóór die verdeeling ten behoeve van den langstlevende moest worden ingebragt? Art. XII der costumen van 1547 bepaalt: dat »*de gehylickte kinderen, voor ende eer sy mede deylen, moeten inbrengen alle het geene, dat sy vooren ten houwelyck ende andersints wech hebben gehadt van hunne Ouders; of d'andere moeten daer eerst tegen vergeleken zyn*"; terwijl art. XIV vaststelt: dat »*soo wanneer 't zy man of wyf sterft, die in staende houwelyck eenige kinderen uytgehylickt hebben, de gehouwelyckte kinderen niet en verbonden zyn nae des eerstaflyvigen doot meer in te brengen, dan d'een helft van den hylickx goet, dat hen gegeven is van Vader ende Moeder; maer nae des langstlevende doot, moeten zy d'ander helft oock inbrengen oft stille staen tot d'andere daer tegen vergeleken syn.*"

Schijnbaar waren, volgens deze costumen, alleen de gehuwde kinderen aan inbreng onderworpen; daar wij echter uitdrukkelijk vinden bepaald, dat deze niet alleen de dos moesten inbrengen, maar tevens al hetgeen zij verder van

---

(1) Zie lex 7 ff, pr., de administr. tut. (26.7). (2) Van Wesel, tr. II, cap. I, No. 48; Zypaeus, in op. laud., tit. de jure dot., No. 16; Voet, ad tit. ff, sol. matr. (24.3), No. 11.

hunne ouders ontvangen hadden, zoo meenen wij, dat het municipale regt van Breda, ten opzigte van dit punt, door het jus scriptum behoort te worden aangevuld; en dat ook volgens deze costumen de ongehuwde kinderen verpligt waren die giften, welke volgens het Romeinsche regt aan inbreng onderworpen waren, te vergelijken. Art. XIV bepaalt, dat de gehuwde kinderen, bij den dood van een hunner ouders, slechts de helft van het huwelijksgoed behoefden in te brengen; terwijl bij het overlijden van den langstlevende de wederhelft op hun erfdeel werd in rekening gebragt. En hieruit blijkt, naar ons inzien, reeds voldoende, dat de inbreng, volgens de Bredasche costumen, alleen ten behoeve van broeders en zusters, niet ten voordeele van den overblijvenden der ouders plaats greep; bovendien vinden wij zulks in vele municipale regten, en bij onderscheidene schrijvers uit dit gewest bevestigd (1), terwijl hetzelfde bij Montens uitdrukkelijk in deze woorden wordt verklaard (2): » *Item zo wanneer vader, ende moeder sittende in volle bedde eenigh kind uit heÿlicken, ende goede, en daar na een van hun beÿde afflÿvigh wordt, alsdan zo moet dat kint, indien het den overleden wille succederen, inbrengen d'eene helft van 't geene dat ten houwelyck gehad heeft, tot profijt van zÿne Broeders ende susters, en niet tot profijt van de Langstlevende, want den langstlevende alleen Regt heeft tot de goederen, die in het sterfhuys worden bevonde, ten tÿde van de dood van den eerstaflÿvige.*"

In Holland werd omtrent dit punt, op grond van art. 29 der Politieke Ordonnantie, eene andere leer gehuldigd; in dit gewest moest het huwelijksgoed, bij den dood van den eerstoverlijdende, geheel worden ingebragt, en wel mede ten behoeve van den langstlevenden der ouders; hetwelk de Groot ons leert, zeggende, dat het huwelijksgoed *wederom moet worden ingebragt in de gemeenen boedel voor alle deelinge* (3). Deze bepaling moet evenwel steeds als uitzondering worden

(1) Cost. van Mechelen, tit. 16, art. 4; cost. van Antwerpen, tit. 47, art. 30; cost. van Lier, tit. 8, art. 7; Van Vliet, ad art 14; Wamesius, cent. II, cons. 45; Van Wesel, Tr. II, cap. I, No. 29, sqq. (2) In zijne costumen tit. I, art. 8. (3) *Inleid*, II, 11, 13.

beschouwd, de algemeene regel moet immer wezen, dat de dos niet ten behoeve van den overlevenden echtgenoot in rekening gebragt werd. Van inbreng toch kan alleen bij erfopvolging sprake wezen, en daar volgens het costumiere regt de langstlevende, bij de verdeeling der gemeenschap, den afgestorvenen geenzins in de helft der gemeene goederen opvolgde, maar deze ten gevolge van eene overeenkomst verkreeg, zoo volgt hieruit van zelf, dat alleen bij uitdrukkelijke wetsbepaling kon worden vastgesteld, dat de kinderen het huwelijksgoed vóór de verdeeling der gemeenschap zouden moeten inbrengen. Ja zelfs al wilde men aannemen, dat zij de dos niet confereerden, maar dat deze, bij de verdeeling der gemeene goederen, op hun aandeel werd geimputeerd, ook dan nog meenen wij, dat het met het jus scriptum strijden zoude, hen aan deze imputatie te onderwerpen. Want indien naar het Romeinsche regt eene societas werd aangegaan, onder de voorwaarde, dat uit hare middelen de kinderen der socii zouden worden gedoteerd, dan konden, bij de ontbinding van zoodanige maatschap, door den dood van een harer leden, de gegevene dotes, volgens de uitdrukkelijke leer van PAPINIANUS, niet op het aandeel der kinderen worden geimputeerd (1).

En wanneer wij nu voor een oogenblik aannamen, dat de huwelijksgemeenschap als societas moest worden beschouwd, dan was zij eene maatschap, volgens het costumiere regt immer onder evengemelde voorwaarde aangegaan; bij het sluiten van den echt wisten de echtgenooten, dat de last, om den kinderen een huwelijksgoed uit te keeren, op de gemeene goederen drukte, en bij de verdeeling der gemeenschap kon de gegevene dos dus ook, volgens de leer van het Romeinsche regt, niet op het deel der gedoteerden worden toegerekend. Terwijl daarenboven de beslissing van PAPINIANUS eene verpligting gold, die de societas wel is waar op zich genomen had, doch die eigenlijk alleen ten laste van een harer leden komen moest; en het hier daarentegen eene schuld betrof, die, volgens het heerschend gewoonteregt, op de gemeenschap zelve drukte.

(1) L. 81 ff, pro socio (17. 2).

De zaken dus alleen, welke zich, gelijk MONTENS zegt, in het sterfhuis bevonden, alsmede de inschulden, van welke de bewijzen onder den boedel berustten, maakten de te verdeelen massa uit.

Ieder der echtgenooten, of hunne vertegenwoordigers hadden het regt, de scheiding te vorderen; bij welke het actief gedeelte, indien de huwelijksche voorwaarden geene andere bepaling bevatteden, gelijkelijk tusschen den langstlevende en de erfgenamen van den overledene werd verdeeld, zoo wel al de roerende goederen, die op welken tijd ook de eigendom van een der echtgenooten geworden waren, als die onroerende zaken, welke tijdens het huwelijk verkregen, tot de conquesten behoorden.

Hoewel de gemeenschap in geenen deele is gelijk te stellen met eene maatschap, zoo geldt echter voor beide de regel, dat, indien door partijen niet anders is bepaald, de leden bij de ontbinding een even groot gedeelte in de verliezen dragen moeten, als zij van de winsten genieten; ook het passief der gemeenschap alzoo werd gelijkelijk tusschen de echtgenooten verdeeld. Dit was echter eene verpligting, die zij alleen tegen over elkander hadden aangegaan, niet ten opzigte van de schuldeischers. Door het ontstaan der gemeenschap begon op ieder hunner de last te rusten, om voor de helft de schulden te voldoen, zonder dat daarom den crediteuren het regt toekwam, ieder van hen voor die helft aan te spreken. Vroeger hebben wij gezien, welke schulden ten laste der gemeenschap vielen; laten wij thans nagaan, tegen wien der echtgenooten voor deze door de schuldeischers eene actie kon worden ingesteld.

De Hollandsche schrijvers spreken, alleen bij de behandeling van de ontbinding der gemeenschap, over het regt, dat den schuldeischers toekwam, om ieder der echtgenooten voor de schulden, hetzij vóór het huwelijk aangegaan, hetzij stante matrimonio gesloten, aan te spreken; en te regt, want in dit gewest gold de algeheele gemeenschap van goederen, kon dus gedurende het huwelijk het geheel vermogen van de beide echtgenooten voor iedere schuld worden uitgewonnen, en was de man, als beheerder dier gemeenschap pro omnibus debitis in

solidum aansprakelijk; terwijl eerst bij de ontbinding de vraag te pas kwam, voor welke schulden de man debiteur was, voor welke de vrouw kon worden geconvenieerd. In Brabant daarentegen en in alle gewesten, in welke eene beperkte gemeenschap van goederen in zwang was, deed zich die vraag even zeer gedurende het huwelijk voor; alle schulden toch vielen wel in de gemeenschap, ieder der echtgenooten was wel tegen over den anderen verbonden, deze voor de helft te voldoen, doch de schuldeischers misten het regt, om, indien de waarde der gemeenschap niet genoegzaam was, ieder hunner, voor het te kort komende, in zijne eigene goederen aan te spreken. Dezelfde regtsvordering, door welke de schuldeischer gedurende het huwelijk de zaken, aan een der echtgenooten afzonderlijk toebehoorende, kon doen uitwinnen, behield hij ook na de ontbinding tegen denzelfden schuldenaar. De gehoudenheid der echtgenooten alzoo, en tijdens het huwelijk, en na de verbreking van den echtband, zullen wij hier wegens het naauw en onafscheidelijk verband te zamen behandelen.

In alle wetgevingen is men bij het bepalen, in hoe verre de eene echtgenoot voor de schulden van den anderen aansprakelijk zoude wezen, van de strikte regtsbeginselen afgeweken; men heeft den schuldeischers actiën toegestaan, tegen personen, die zich nimmer aan hen verbonden hadden. In sommige opzigten was deze afwijking van de strikte beginselen noodzakelijk en billijk; in andere daarentegen was zij overbodig en alzoo verkeerd.

Bij het aangaan van de gemeenschap, brengen de echtgenooten hunne goederen te zamen, om uit deze de lasten des huwelijks te dragen; aan den man wordt door de wet de zorg toevertrouwd, om die gemeenschap te beheeren; hij staat, daar de huwelijksgemeenschap geene societas daarstelt, niet gelijk met het lid eener maatschap, aan hetwelk het bestuur over hare goederen is toegestaan; en de bepaling van het Romeinsche regt, dat ieder lid der societas in solidum is verbonden, voor de verbindtenissen door hem aangegaan, aan wien alleen het bestuur over de maatschap is toever-

trouwd (1), kan bij analogie de vrouw niet aansprakelijk doen zijn voor de schulden, door den man tijdens het huwelijk gesloten.

De vrouw is, staande huwelijk, onbekwaam zelve te handelen, haar echtgenoot is haar als 't ware als voogd toegevoegd; doch zal men daarom zeggen, dat de man zijne vrouw voor de schulden, tijdens het huwelijk door hem aangegaan, verbindt even als een voogd zijn pupil? Dit is alleen waar, wanneer hij verbindtenissen aangaat, ten opzigte van de eigene goederen der vrouw; doch de schulden, voor het overige door hem gesloten, contracteert hij niet qua tutor, maar voor zich zelve. Beide echtgenooten toch hebben bij het aangaan van hun huwelijk, een gedeelte van hun vermogen bijeengebragt, om daaruit in de lasten des huwelijks te voorzien; den man komt het beheer over die gezamenlijke goederen toe, zij zijn hem toevertrouwd, om uit deze de uitgaven tot de huishouding te dekken, en ze voor het overige zoodanig te gebruiken, als hem voor de gemeenschap het voordeeligst toeschijnt; hij is van zijn beheer geene rekenschap verschuldigd, en de verbindtenissen, welke hij aangaat, sluit hij alzoo uit eigen hoofde, niet als vertegenwoordiger zijner vrouw; hij kan dus ook voor deze haar niet aan de crediteuren aansprakelijk doen zijn. Strikt juridisch derhalve hebben de schuldeischers tegen de vrouw geene actie, voor de verbindtenissen door den man gecontracteerd; alleen die schulden, welke tot het onderhoud der huishouding zelve gemaakt zijn, kunnen ook volgens de strenge beginselen, voor de helft op haar worden verhaald, omdat zij voor zoo verre ook mogen geacht worden, ten haren behoeve te zijn aangegaan.

De afwijkingen, welke de wetgevers zich veroorloofd hebben, ten opzigte van de gehoudenheid der echtgenooten voor de schulden der gemeenschap, springen nog meer in het oog, wanneer wij door sommige aan de crediteuren eene actie gegeven vinden tegen den man, voor de voorhuwelijksche schulden van de vrouw. Wanneer toch kan men zeggen, dat de man debiteur voor die verbindtenissen geworden is? Men voert

(1) L. 4 ff, § 1, tit. de exerc. act. (14. 1).

aan, dat de echtgenooten, door het ontstaan der gemeenschap, correi debendi geworden zijn; doch dit is, naar onze meening, geheel onjuist; zij hebben zich tegen over elkander verbonden, de helft in de schulden te dragen; maar het stilzwijgend beding, waardoor de gemeenschap is ingevoerd, heeft geenzins de kracht, om hen ook ten overstaan van de crediteuren aansprakelijk te stellen; de actie van deze kan steeds alleen tegen hem worden ingesteld, door wien de schuld is aangegaan; terwijl de man gedurende den echt wegens de voorhuwelijksche schulden van zijne vrouw, niet uit eigen hoofde, maar qua man, qua tutor uxoris kan worden geactioneerd; en alzoo ook in zijne eigene goederen voor die verbindtenissen niet aansprakelijk is.

En dat nu de wetgevers zelve gevoeld hebben, dat zij, ten opzigte van dit punt, van het streng regt zijn afgeweken, blijkt ons hieruit. Alom wordt aan de vrouw, die meent, dat de lasten der gemeenschap de baten zullen overtreffen, het regt toegekend, aan het sterfhuis te renuntieren; maar ook alom wordt deze bepaling in zoo verre gewijzigd, dat zij evenwel, behoudens regres voor het geheel op haren man, voor sommige schulden aansprakelijk blijft, en wel juist voor die verbindtenissen, voor welke zij strikt genomen schuldenares is; omdat men begreep den crediteuren het regt niet te kunnen ontnemen, haar te vervolgen, die wettig aan hen verbonden is. Zoo kunnen deze steeds, ook na den afstand, tegen haar eene actie instellen, in solidum voor hare voorhuwelijksche schulden; in solidum voor de verbindtenissen, welke zij als koopvrouw heeft aangegaan; voor de helft van die schulden, welke ad familiae sustentationem zijn gesloten. Terwijl daarentegen de renuntiatie aan de crediteuren de bevoegdheid ontneemt, om de vrouw aan te spreken voor die verbindtenissen, voor welke zij stricto jure niet gehouden is, doch die de wet bepaald had bij afwijking op haar, hetzij voor het geheel, hetzij voor de helft, verhaald te kunnen worden; zoo is zij na haren afstand niet aansprakelijk voor die verbindtenissen, welke tijdens het huwelijk door den man zijn aangegaan, ofschoon zij wegens deze vóór haren afstand, vol-

gens de meeste costumen, voor de helft kon worden vervolgd: zoo missen de crediteuren mede het regt, die schulden op haar te verhalen, welke haar echtgenoot vóór het huwelijk had gesloten, alhoewel zij, alvorens zij afstand gedaan had, voor deze, volgens sommigen in solidum, volgens anderen voor de helft, gehouden was.

Doch indien stricto jure de eene echtgenoot, tegen over de schuldeischers, in het algemeen niet aansprakelijk was voor de verbindtenissen, door den anderen aangegaan, zoo vorderde echter de billijkheid, dat bij de positieve wetgevingen in vele opzigten van dit streng regt werd afgeweken, en dat men aan de crediteuren regtsvorderingen toestond tegen personen, die zich aan hen niet hadden verbonden. Wij zullen thans nagaan, welke zoodanige afwijkingen door de Bredasche costumen waren vastgesteld, en achtereenvolgens zien, in hoe verre ieder der echtgenooten kon worden aangesproken:

1°. Voor de voorhuwelijksche schulden, door hem zelve, of door den anderen echtgenoot gesloten.

2°. Voor de schulden, tijdens het huwelijk door den man gecontracteerd.

3°. Voor de schulden, tijdens den echt door de vrouw aangegaan.

I. Wij hebben vroeger gezegd, dat volgens het Brabantsche regt de personele schulden, door de echtgenooten vóór het huwelijk gesloten, in de gemeenschap vielen; dat deze regel echter volgens een afzonderlijk artikel, door de Schepenen van Breda opgesteld (1), in zoo verre werd gewijzigd, dat in de Baronnie de voorhuwelijksche schulden alleen ten laste der beide echtgenooten kwamen, wanneer ze bij het sluiten van den echt speciaal waren opgegeven; wij hebben daar ter plaatse ook gezegd, dat deze wijziging niet alleen gold, ten opzigte van de verbindtenis der echtgenooten onderling, maar dat zij ook den schuldeischers het regt ontnam, om den eenen echtgenoot te vervolgen, voor zoodanige voorhuwelijksche schulden van den anderen. En ofschoon men hiertegen met grond zoude kunnen aanmerken, dat de schuldeischers

(1) Te vinden bij VAN VLIET, ad art. VII.

geene schade kunnen lijden door het verzuim of het bedrog van een der echtgenooten; dat hun het regt moest gelaten worden, om ieder van deze voor het half bedrag der voorhuwelijksche schulden aan te spreken; zoo meenen wij evenwel, dat de bepaling van het Bredasche regt, waarbij wordt vastgesteld, *dat de vrouw niet gehouden was, en dat hare goederen niet konden worden uitgewonnen*, voor zoodanige schulden van den man, te uitdrukkelijk en te zeker is, om deze overigens gegronde tegenwerping aan te nemen; wij gelooven, dat de schuldeischers, volgens het Bredasche regt, nimmer den eenen echtgenoot konden aanspreken, voor die voorhuwelijksche schulden van den anderen, welke tijdens het sluiten van den echt niet bepaaldelijk werden opgegeven; maar dat zij zich moesten te vreden stellen met de actie, welke zij in solidum tegen den oorspronkelijken debiteur konden doen gelden.

Het statuut van 1476 (1), dat mede in art. VII der costumen van 1547, en in art. XXIX van die van 1570, is opgenomen, stelt vast: »*dat des huijsvrouwen erfgoeden niet en mogen worden voor des mans schulden uytgewonnen, of verkocht, des mans erfgoeden, ende heurder beyder haven ende verkregen goeden en souden eerst daeromme verkocht en in die schulden van den man bekeert zijn.*" De vraag door van Vliet voorgesteld, of dit statuut het oog had op alle schulden, door den man gesloten, of alleen op die, welke vóór het huwelijk door hem waren aangegaan, schijnt later door dezen schrijver zelve in laatstgemelden zin beantwoord te zijn (2), terwijl ons dit gevoelen mede door Montens bevestigd wordt, bij wien wij, in het 5de artikel van den XIen titel zijner costumen, lezen: »*Item der vrouwe Erffgoederen, en mogen voor haar mans schulde (bij hem voor dato van t houwelijk gemaakt) niet uytgewonnen nog verkogt worden des mans Erffgoed heurder beijder haeff en verkregen goederen en sullen eerst daeromme verkogt, ende in de voorsc. schulden bekeert moeten sijn.*" Het was daarenboven, gelijk wij later zien zullen, volgens het Costumiere regt in Brabant

(1) Te vinden in het *Oud-Keurboek*, fol. 74. (2) Ad art. VII.

algemeen aangenomen, dat de vrouw voor de helft van de schulden kon worden aangesproken, welke de man tijdens het huwelijk had aangegaan, zonder dat het noodzakelijk was eerst de goederen van dezen uit te winnen.

Uit gemeld statuut volgt alzoo, dat de vrouw te Breda, voor de voorhuwelijksche schulden van haren echtgenoot, alleen in zoo verre gehouden was, als er te kort kwam, indien, en de goederen der gemeenschap, en het vermogen van den man in betaling gegeven waren. Thans blijft de vraag nog overig, of zij, indien de goederen der gemeenschap van geringe waarde waren, en de man geene afzonderlijke middelen bezat, voor al het te kort schietende, of slechts voor de helft der voorhuwelijksche schulden aansprakelijk was. Wij hebben gezien, dat den crediteuren voor die schulden stricto jure volstrekt geene actie tegen haar toekwam; hiervan echter stelde het Bredasche costumiere regt eene afwijking daar, zonder evenwel te bepalen, of zij in solidum, of voor de helft gehouden wezen zoude; en wij moeten dus, om deze vraag te beantwoorden, onze toevlugt tot de algemeene regtsbeginselen nemen. De bevoegdheid van de crediteuren, om de vrouw, wegens de voorhuwelijksche schulden van haren man, voor de helft te vervolgen, moge streng juridisch niet te verdedigen zijn, doch zij steunt op de billijkheid; de vrouw verkreeg door de gemeenschap de helft van de roerende goederen van haren echtgenoot, de helft derhalve van die zaken, op welke volgens het Brabantsche regt de schulden kleefden; en het laat zich alzoo begrijpen, dat een wetgever aanneemt, dat zij tegen het genot dier helft, ook gehouden wezen moest voor het half bedrag der daarvan afhankelijke schulden. Doch geheel tegen alle reden strijdt het, naar ons inzien, haar, gelijk de Utrechtsche costumen bepaalden (1), voor die voorhuwelijksche schulden van haren man in solidum aansprakelijk te stellen. De eenige grond, welke immer voor hare gehoudenheid kan worden aangevoerd, is, dat zij, die uit de goederen van haren man voordeel geniet, ook voor de schulden moet verbonden wezen; doch zij genoot slechts de helft dier

(1) Van Wesel, Tract. II, cap. III, No. 4.

goederen, en kon dus ook slechts voor de helft der schulden vervolgd worden. Volgens het Bredasche regt, zoo wel als volgens alle wetgevingen, die de vrouw voor de voorhuwelijksche verbindtenissen van haren echtgenoot aansprakelijk stellen, zonder echter hare solidaire gehoudenheid te bepalen, kon zij aldus immer slechts voor de helft worden geconvenieerd; terwijl volgens de costumen der Baronnie ook dan slechts deze actie tegen haar werd toegestaan, indien, en de waarde der gemeene goederen, en het eigen vermogen van den man, niet voldoende waren, om die verbindtenissen te kwijten. Wij moeten verder mede in aanmerking nemen, dat van dit half bedrag der schulden, waarvoor de vrouw aansprakelijk was, nog datgene moest worden afgetrokken, hetwelk uit haar gedeelte der gemeenschap was voldaan.

En deze bevoegdheid der crediteuren, om de goederen der vrouw voor de schulden van den man aan te spreken, bepaalde zich tot de helft, niet alleen na de ontbinding van den echtband, maar even zeer staande huwelijk. De man kon, hoe gering ook de waarde der gemeenschap was, hoe weinig hij ook zelf bezat, gedurende het huwelijk nimmer gedwongen worden, uit de overvloedige middelen zijner echtgenoot, meer dan de helft dier schulden te voldoen. Terwijl hij, niettegenstaande de medeaansprakelijkheid zijner vrouw, als oorspronkelijk debiteur, tegen over de schuldeischers steeds in solidum verbonden bleef.

En hetgeen wij hier ten opzigte van de gehoudenheid der vrouw, voor de verbindtenissen van haren echtgenoot gezegd hebben, gold omgekeerd, althans gedeeltelijk, even zeer, wanneer een man eene met schuld beladene vrouw gehuwd had. Ook hij kon door de crediteuren immer slechts voor het half bedrag der voorhuwelijksche schulden van zijne vrouw worden aangesproken; dezelfde redenen, welke wij zoo even opgaven, gelden ook hier, ook hij was nimmer debiteur voor die verbindtenissen geweest, hij was alleen voor de helft gehouden, omdat hij het half bedrag der roerende goederen van zijne vrouw, op welke die schulden drukten, had tot zich genomen; terwijl het hem niet benadeelen kon, dat hij, stante

matrimonio, in solidum aansprakelijk geweest was; aangezien hij gedurende dien tijd uit eigen hoofde slechts voor de helft kon worden geactioneerd, en de overige helft van hem qua tutor, qua beheerder van de goederen zijner vrouw, gevorderd werd.

De verdere beperking daarentegen, welke de Bredasche costumen, ten aanzien van de aansprakelijkheid der vrouw, vaststelden, dat hare goederen namelijk, voor de voorhuwelijksche schulden van den man, alleen dan konden worden uitgewonnen, indien, en het bedrag der gemeenschap, en de eigene goederen van den man, niet voldoende waren, om de schulden af te kwijten, schijnt omgekeerd niet ten voordeele van den man gegolden te hebben; het schijnt, dat hij immer voor de helft van de voorhuwelijksche schulden zijner vrouw gehouden was. Het statuut toch van 1476 (1) bepaalde eerst in het algemeen, dat, *indien de have bij den aflivige achtergelaten niet goet genouch en wer om syn scult mede te betalene, dat men dan t gebreck van der scult aen derve van beijde zijden sal moeten nemen;*" terwijl het daarna, alleen ten behoeve van de vrouw, de meergemelde uitzondering vaststelde; zoodat volgens dit statuut de eigene goederen van den man even zeer aansprakelijk waren, voor het half bedrag der voorhuwelijksche schulden zijner vrouw, als die zaken, welke aan haar afzonderlijk toebehoorden.

Maar het was daarenboven volgens het Brabantsche regt niet vreemd, dat zoodanig voorregt aan de vrouw boven den man verleend werd; in onderscheidene municipale regten vinden wij vastgesteld, dat de man gehouden was voor de voorhuwelijksche verbindtenissen zijner echtgenoot, terwijl de vrouw in hare eigene goederen niet aansprakelijk was voor die schulden, welke de man vóór den echt had gesloten (2). En wij meenen dus te mogen aannemen, dat de man volgens het Bredasche regt immer kon genoodzaakt worden, de helft van de voorhuwelijksche schulden zijner vrouw, uit zijn vermogen af te kwijten, zonder dat hij kon vorderen, dat vooraf de

(1) *Oud-Keurboek*, fol. 74. (2) Costum. van Antwerpen, tit. 41, art. 81; Cost. van Loven, cap. XII, art. 8 en 9; cost. van Herenthals, cap. XIV, art. 6.

eigene goederen der vrouw in betaling gegeven werden, ja zelfs zonder dat hij op haar zijn regres kon uitoefenen. Terwijl echter de vrouw, als oorspronkelijke schuldenares, steeds tegen over de crediteuren in solidum aansprakelijk was.

II. In hoe verre was ieder der echtgenooten gehouden, voor de schulden, tijdens het huwelijk door den man gesloten?

Wij hebben vroeger gezegd, dat stricto jure alleen de man, hetzij staande huwelijk, hetzij na de ontbinding, voor deze kon vervolgd worden, omdat zij alleen door hem, en uit eigen hoofde waren gesloten. Door alle municipale regten was evenwel ook ten dezen opzigte eene afwijking op het streng regt toegelaten; door alle schrijvers (1), welke dit punt aanroeren, wordt erkend, dat de crediteuren die schulden mede voor de helft op de vrouw konden verhalen. En deze meening wordt door de billijkheid volkomen geregtvaardigd; de vrouw genoot, indien de gemeenschap tijdens het huwelijk mogt vermeerderen, de helft dier winsten, zij moest dus ook het half bedrag der verliezen dragen; en dit niet alleen ten overstaan van haren man, maar ook ten aanzien van de crediteuren, die, zoo zij mogten verzuimen, tijdens den echt hunne vorderingen te doen gelden, merkelijk zouden benadeeld geworden zijn, indien men hun de actie tegen de vrouw had ontzegd, aangezien deze alsdan de helft der goederen tot zich nam, zonder dat de crediteuren ze immer weer voor hunne vorderingen konden doen uitwinnen. En dat die zelfde gehoudenheid van de vrouw ook volgens de Bredasche costumen, die hieromtrent geene uitdrukkelijke bepaling inhielden, moest gelden, blijkt reeds voldoende daaruit, omdat het regt dier stad den schuldeischers de bevoegdheid gaf, om den eenen echtgenoot te vervolgen voor de helft van de voorhuwelijksche schulden des anderen; aangezien wij uit deze bepaling gerustelijk het besluit trekken mogen, dat de vrouw, volgens die costumen,

---

(1) VAN VLIET, ad art. VII; DE GROOT, *Inl.*, B. II, d. 11, No. 13; GROENEWEGEN, *de leg. abr.*, ad tit. Cod., ne uxor pro marito (4. 12), No. 1; NEOSTADIUS, *de pact. antenupt.*, Obs. 7, in notis, et Obs. 9; *Holl. Consult.*, D. I, Cons. 151; A SANDE, L. II, Tit. 3, def. 8, vers., *porro damni*; CHRISTINAEUS, *Decis.*, vol. 3, dec. 52, No. 5.

a fortiori ook aansprakelijk was voor die verbindtenissen, welke gedurende het huwelijk door den man waren gesloten.

Voor den man zelve bleef desniettegenstaande het streng regt gelden; het waren schulden door hem uit eigen hoofde gecontracteerd, voor welke hij alleen debiteur was; hij moest alzoo in solidum kunnen worden aangesproken; hetwelk ook te Breda was aangenomen, aangezien wij zelfs bepaald vinden (1), dat de crediteuren eene actie in solidum hadden tegen den man voor de schulden, door zijne echtgenoot, als koopvrouw, gesloten. Die regtsvordering kon verder, zoo wel gedurende het huwelijk, als na de ontbinding, tegen hem worden ingesteld; in beide gevallen kon hij worden genoodzaakt, uit zijne eigene goederen zoo veel te voldoen, als aan de waarde der gemeenschap te kort kwam; doch ook in beide gevallen had hij voor de helft regres op zijne vrouw. Terwijl ook zij, en staande huwelijk, en na den dood van haren echtgenoot, voor het half bedrag dier schulden aansprakelijk was; voor zoo verre zij ook nu althans, uit haar gedeelte der gemeenschap, niet tot de afkwijting had bijgedragen.

III. In hoe verre was ieder der echtgenooten gehouden voor de schulden, staande huwelijk door de vrouw aangegaan? De vrouw was tijdens den echt, volstrekt onbekwaam, zonder magtiging van haren man, verbindtenissen te sluiten; die schulden, welke zij zonder zijne goedkeuring aanging, waren volkomen nietig, en konden dus, hetzij gedurende het huwelijk, hetzij na de verbreking van den echtband, noch op den man, noch op de vrouw worden verhaald. Wij hebben dit vroeger gezegd, en wij bepalen ons nu derhalve tot de behandeling van de gehoudenheid der echtgenooten voor de schulden, welke de geauthoriseerde vrouw gesloten had.

De vrouw ging verbindtenissen aan, of als koopvrouw, of ten aanzien van het huishouden, tot welke zij geacht werd, de stilzwijgende magtiging te hebben verkregen, of zij sloot eene overeenkomst, tot welke zij in het bijzonder was geauthoriseerd. Sommigen meenen, dat de vrouw, die gemagtigd was een handel te openen, alleen als procuratrice van haren

(1) Art. 27 der costumen van 1570.

man verbindtenissen aanging, en dat de schulden, door haar als zoodanig gesloten, derhalve op den man in solidum, op haar slechts voor de helft konden worden verhaald. Wij gelooven evenwel, dat deze meening onjuist is; wij gelooven, dat de vrouw alleen dan als gemagtigde van haren man ageerde, wanneer zij dezen in zijnen handel behulpzaam was; maar dat de authorisatie, welke de man haar gaf, om eenen afzonderlijken handel te openen, hare onbekwaamheid ophief; en dat de verbindtenissen, welke zij aangaande dien handel contracteerde, alzoo voor het geheel op haar konden worden verhaald. De man evenwel, die door zijne magtiging hare onbekwaamheid had opgeheven, werd geacht iedere door haar aangegane schuld te hebben goedgekeurd, en zich voor deze mede te hebben verbonden; zoodat ook hij voor alle verbindtenissen, welke zijne vrouw als koopvrouw sloot, in solidum aansprakelijk was. Deze onze meening vinden wij ook in de Bredasche costumen van 1570 bevestigd, alwaar wij in art. XXVII lezen; »*Een vrouwe Coopmanschap doende, ende schulden maekende ter cause van heure Coopmanschappe, verbint heuren man voor de selve schulden, ende moghen sulcke schulden vervolght worden, alsoo wel teghen den man ende zijnen goeden, als teghens de vrouwe en heure goeden* (1)." Beide echtgenooten hadden evenwel, wanneer zij in solidum waren aangesproken, voor de helft regres op elkander.

De vrouw werd geacht stilzwijgend te zijn gemagtigd tot het aangaan van die verbindtenissen, welke de dagelijksche huishouding betroffen; in dat geval echter handelde zij als procuratrice van haren man; bij het sluiten van zoodanige contracten, stond zij gelijk met de vrouw, die haren echtgenoot in zijnen handel behulpzaam was. De overeenkomsten, welke ten behoeve van de huishouding werden aangegaan, behoorden tot het beheer van den man; de ondervinding evenwel, dat het hoofd des huisgezins het beneden zich achtte, aan dergelijke handelingen zijnen tijd te versnipperen, had het voor de wetgevers noodzakelijk gemaakt, de vrouw tot

(1) Zie ook cost. van Mechelen, tit. 9, art. 10, en Christinaeus, ad huuc art., add. No. 5.

deze bekwaam te verklaren; iedere verbindtenis echter, die zij aanging, sloot zij voor haren man, en deze was alzoo de eigenlijke debiteur, die alleen in solidum gehouden was, behoudens evenwel zijn verhaal voor de helft op zijne echtgenoot. Tegen de vrouw zelve konden de crediteuren slechts eene actie voor de helft instellen, die hun werd toegestaan, vooreerst, omdat die schulden gedurende het huwelijk waren aangegaan, en de vrouw in het algemeen voor alle verbindtenissen, stante matrimonio gesloten, voor de helft kon worden geconvenieerd; ten andere, omdat het schulden waren, die mede ten nutte van haar gestrekt hadden, die konden gezegd worden tevens ten haren behoeve te zijn aangegaan (1).

Indien de vrouw eindelijk eene overeenkomst sloot, tot welke zij in het bijzonder gemagtigd was, dan had deze, of de bevoordeeling der gemeenschap ten doel, of zij strekte ten behoeve van hare eigene goederen. In het eerste geval handelde zij weder als gemagtigde van haren man, zij trad weder op het terrein van zijn beheer, en was dus ook slechts voor de helft aansprakelijk. Verbond zij zich daarentegen ten behoeve van haar afzonderlijk vermogen, dan authoriseerde de man haar niet als beheerder der gemeenschap, maar qua man of voogd; en zij alleen dus was voor die verbindtenissen gehouden, zonder eenig verhaal op hem te kunnen uitoefenen.

De man had het volstrekt beheer over de gemeene goederen der echtgenooten; hij kon die vervreemden, ja hij kon schulden aangaan, die de waarde der gemeenschap verre overtroffen, zonder dat hij van zijne handelwijze rekenschap behoefde af te leggen, zonder dat ook de vrouw hem zulks verhinderen kon. Daarom werd het alom noodzakelijk geoordeeld, haar een hulpmiddel toe te kennen, opdat zij, na het verlies van haar tegenwoordig vermogen, althans in de toekomst voor de vervolgingen der schuldeischers bevrijd zoude zijn; daarom werd haar volgens bijna alle municipale wetgevingen het regt verleend, van de gemeenschap afstand te kunnen doen.

---

(1) VAN LEEUWEN, *Cens. for.*, P. II, L. I, cap. XI, No. 7; GROENEWEGEN, *de leg. abrog.*, ad tit. Cod., ne uxor pro marito (4. 12), No. 4; VOET, ad tit. ff de pact. dot. (23. 4), No. 52.

Volgens de meeste costumiere regten dezer gewesten was haar slechts een zeer korten tijd toegestaan, ten einde zich te beraden, of zij van dit hulpmiddel wenschte gebruik te maken. In Holland moest zij zich dienaangaande reeds vóór of op het oogenblik der begrafenis verklaren; hetwelk mede in Utrecht was aangenomen; in Frankrijk daarentegen behelsden de costumen omtrent den tijd, op welken de afstand geschieden moest, zeer verschillende bepalingen; sommige vergunden aan de vrouw een termijn van acht dagen, terwijl andere haar zelfs tot 40 dagen, na het overlijden van haren echtgenoot, tot den afstand toelieten. In Brabant schijnt men veelal den schuldeischers eerst na zes weken, gedurende welken tijd de vrouw regt tot boedelharding had, de bevoegdheid gegeven te hebben, om haar tot aanvaarding of afstand te noodzaken (1); terwijl zij zich daarentegen te Leuven mede, reeds bij de begrafenis van haren man, omtrent de renuntiatie verklaren moest (2). De vrouw kon, noch tegen hare aanvaarding, noch tegen haren afstand in haar geheel worden hersteld; met uitzondering van het geval, wanneer zij door het bedrog der erfgenamen was misleid (3). Dit regt van renuntiatie kwam haar overigens toe, niet alleen wanneer de gemeenschap door den dood van haren echtgenoot was ontbonden, maar even zeer bij iedere scheiding, welke door den regter was uitgesproken; waren de echtelieden daarentegen overeengekomen, om eene vrijwillige bonorum separatio daar te stellen, dan kon zij van dit voorregt geen gebruik maken; aangezien geene scheiding van goederen, dan alleen die, welke door den regter was verleend, ten nadeele der schuldeischers kon worden aangegaan.

De wet, die der vrouw het regt toestond, om, zoo zij het dienstig oordeelde, van de gemeenschap afstand te doen, was eene bepaling van publieke orde, en de vrouw kon zich alzoo bij huwelijksche voorwaarden niet verbinden, zich van dit beneficium niet te zullen bedienen (4).

---

(1) Cost. van Bergen op-Zoom, tit. 14, art. 39; cost. van Antwerpen, tit. 41, art. 84 en 86. (2) Cost. van Loven, cap. XII, art. 17. (3) Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 9, art. 8, in add. No 18. (4) Pothier, *Traité de la Commun.*, Part. III, chap. 11, No. 551.

De municipale regten van Antwerpen, en van vele andere steden uit dit gewest, ontzeiden aan de vrouw, welke, na het overlijden van haren echtgenoot, verzuimd had eene boedelbeschrijving op te maken, het regt, om van de gemeenschap afstand te doen (1); wij durven echter ook deze straf, zonder uitdrukkelijke wetsbepaling, voor de nalatige niet aannemen; wij gelooven, dat de vrouw, die zich van hare verpligting, om een inventaris op te maken, niet kweet, evenwel volgens het Bredasche regt tot den afstand moest worden toegelaten. Overigens schijnt, volgens de costumiere wetgevingen, dit regt van renuntiatie als personeel te zijn beschouwd; het werd althans in de Nederlandsche gewesten aan de erfgenamen der vrouw niet toegestaan (2), indien namelijk het huwelijk door haren dood werd ontbonden; kwam zij daarentegen te overlijden gedurende den termijn, welken haar tot beraad was verleend, dan had zij op dit beneficium eenmaal een verkregen regt gehad, en kon het alzoo aan hare erfgenamen overdragen.

Verschillende vormen waren er door de onderscheidene costumen voor dezen afstand voorgeschreven; in Holland en Zeeland ontsloeg zich de vrouw veelal van de verpligting, om de schulden te betalen, door bij de begrafenis in haar dagelijksch gewaad *voor de baar uit te gaan*; terwijl zij alsdan meermalen, zoo als ons de geschiedenis van Margaretha van Kleef, echtgenoot van Albrecht van Beijeren aantoont, een stroohalm van zich afwierp, ten teeken dat zij het sterfhuis niet wenschte te aanvaarden. In Frankrijk, zoo lang en voor zoo verre in dat land die formele afstand nog plaats greep, vergezelde zij volgens sommige costumen mede de lijkplegtigheid, en legde, ten teeken van hare renuntiatie, haren gordel met de sleutels des huizes op het graf. In Brabant eindelijk, alwaar de meeste municipale regten haar, gelijk wij straks zagen, een termijn van zes weken toestonden, ten einde zich te kunnen beraden, schijnt het algemeen aangenomen geweest

(1) H. Kinschot, Resp. 13, No. 12. (2) Peckius, in op. laud., Lib. I, cap. 30, No. 4; Voet, ad tit. ff de cess. bon. (42. 3), No. 13; anders Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 9, art. 8, in add. No. 28.

te zijn, dat zij haar verlangen, om van de gemeenschap afstand te doen, te kennen gaf, door plegtig de huissleutels op het graf neder te leggen; welke solemnele vorm zoo zeer verbindend was, dat de vrouw zich op geene andere wijze van de gehoudenheid voor de schulden kon ontslaan (1).

Volgens de costumen van Antwerpen, en die van de meeste Brabantsche steden, verloor de vrouw, die van dit beneficium gebruik maakte, alleen haar regt op de goederen der gemeenschap, alsmede op alle voordeelen haar ter zake des huwelijks, hetzij door de wet, hetzij door de pacta antenuptialia toegezegd; zij kon dus mede uit het vermogen van haren echtgenoot geen dowarie vorderen (2). De goederen daarentegen, welke haar afzonderlijk toebehoorden, welke zij buiten gemeenschap gehouden had, konden door haar, ook indien zij afstand gedaan had, volgens de bepalingen van genoemde costumen worden teruggevorderd. Breda evenwel maakte hierin op het overige Brabant eene uitzondering, volgens het municipale regt dezer stad, hetwelk mede slechts eene beperkte gemeenschap vaststelde, verloor de vrouw door hare renuntiatie ook het regt op hare eigene goederen; hetwelk als een gevolg was aan te merken van de bepaling, die wij vroeger reeds hebben opgegeven, dat zij ook in haar afzonderlijk vermogen aansprakelijk was voor de schulden, welke de man vóór den echt mogt hebben gesloten.

In vele costumiere wetgevingen vinden wij verder opgegeven, welke geringe sommen, of welke kleedingstukken de vrouw, die van de gemeenschap afstand gedaan had, nog tot zich nemen mogt; de Bredasche costumen hielden hieromtrent echter geene bepaling in, zij stelden alleen in het algemeen vast, dat zij niets met zich voeren kon; zoodat wij volgens dit regt de vrijgevigheid ten haren behoeve zoo eng mogelijk moeten beperken; in artikel XXXIII der costumen van 1570, lezen wij aangaande dit punt: »*Item wort binnen de Stadt van Breda voor Costume geobserveert, dat een Vrouwe gheen Coopwijf wesende naer de doodt van haeren man, haer be-*

(1) CHRISTINAEUS, *ad leg. Mechl.*, tit. 9, art. 8, No. 24. (2) CHRISTINAEUS, eodem, No. 30; H. KINSCHOT, Resp. 13, No. 38.

duchtende van insolventie van den sterf-huijse heurs mans, uyt den selven sterf-huijse mach scheijden, sonder iet met haer draghende, ende den sleutel op 't graf stekende, met sulcken effecte, dat de vrouwe daer mede blijft onghemolesteert van de Crediteurs, alwaert oock soo, dat sij namaels quame tot beter fortune, oft dat haer bij successie eenigh goet verstorve."

Het eerste gevolg alzoo van dien afstand was, gelijk wij zoo even zagen, dat de vrouw alle regt verloor, zoo wel op haar gedeelte in de gemeenschap, als op hare eigene goederen; van deze alle stond zij den eigendom af ten behoeve van de schuldeischers. Doch dit verlies bevrijdde haar nu ook voor het vervolg, en tegen over haren man, en tegen over de crediteuren; mogt zij later, hetzij door hare werkzaamheid, hetzij door successie of schenking, in het bezit van een nieuw vermogen gekomen zijn, dan kon haar echtgenoot het verhaal, hetwelk hij vroeger voor de helft der schulden op haar had, niet meer uitoefenen; door den afstand van hare tegenwoordige goederen, had zij zich van hare geheele verbindtenis tegen over de gemeenschap gekweten. Maar niet alleen ten opzigte van den man, zeggen wij, maar ook ten overstaan van de schuldeischers was zij bevrijd, althans voor zoo verre zij niet zelve debitrice was; voor de schulden, voor welke zij stricto jure kon worden vervolgd, bleef zij aan hen aansprakelijk; terwijl zij echter al datgene, wat zij voldeed, voor het geheel op haren man kon verhalen. In de eerste plaats derhalve behielden de crediteuren het regt, haar ook na den afstand in solidum aan te spreken voor die schulden, welke zij vóór het huwelijk had aangegaan; voor deze had zij zich verbonden, toen zij nog bekwaam was, overeenkomsten te sluiten, voor deze had zij zich zelve als debitrice gesteld, voor deze bleef *zij* alzoo de persoon, welke de crediteuren in de eerste plaats konden vervolgen (1). Zij kon verder steeds worden geactioneerd voor de helft van de schulden, ad sustentationem familiae gemaakt; omdat ze mede ten haren

(1) Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 9, art. 8, No. 7.

behoeve waren gesloten, omdat ook zij van de zoodanige voor de helft het voordeel genoten had, en de bevoegdheid alzoo aan de crediteuren niet kon worden ontnomen, ook haar voor deze aan te spreken (1). Overigens vinden wij bij de schrijvers nog opgegeven, dat zij ook kon worden vervolgd voor die verbindtenissen, welke zij staande huwelijk had gesloten; men behoort hierbij echter te letten, dat de autheurs (2), welke deze leer verkondigen, geschreven hebben onder costumen, bij welke was bepaald, dat de vrouw, na de ontbinding des huwelijks, aansprakelijk was voor de overeenkomsten, welke zij zonder magtiging van haren man had aangegaan; daar echter het Bredasche regt zoodanige contracten als geheel nietig beschouwde, zoo mogt deze leer hier ter stede niet worden aangenomen. Terwijl zij ook na hare renuntiatie niet kon worden vervolgd voor die schulden, welke zij met eene speciale magtiging van haren man had gesloten, aangezien zij in deze als procuratrice van hem geageerd had.

De vraag eindelijk, of zij ook gehouden bleef voor de verbindtenissen, welke zij als koopvrouw had gecontracteerd, schijnt zich volgens het costumiere regt niet te kunnen voordoen; bijna alle municipale wetgevingen, onder welke ook die van Breda, bepalen, dat de vrouw, die eenen afzonderlijken handel gedreven had, van het regt van afstand geen gebruik maken kon, hetwelk bij het vroeger aangehaald Edict van Karel V, van den 4en October 1540, mede uitdrukkelijk was vastgesteld. Het blijkt ons verder uit onderscheidene schrijvers, dat haar dit regt niet alleen was ontzegd, ten aanzien van de crediteuren, met welke zij, als koopvrouw, had gecontracteerd, maar tevens tegen over de verdere schuldeischers en haren man; het schijnt, dat zij, die tijdens het huwelijk door haren echtgenoot was gemagtigd, om handel te drijven, dit regt geheel en al verloor; dat zij, indien zij volkomen gelukkig in hare ondernemingen geweest was, indien

(1) Voet, ad tit. ff de pact. dot. (23. 4), No. 52; Groenewegen, *de leg. abr.*, ad tit. Cod., ne uxor pro marito (4. 12), No. 5; van Leeuwen, *Cens. for.*, pars II, l. I, cap. XI, No. 7. (2) Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 9, art. 8, No. 7; van Wesel, tract. II, cap. III, No. 137.

zij volstrekt geene schulden had aangegaan, evenwel voor alle verbindtenissen van den man aansprakelijk bleef (1).

Het regt, om aan de gemeenschap te renuntieren, was der vrouw gegeven, ten einde haar tegen het slecht beheer van den man, althans in het vervolg, te waarborgen; zij moest haar geheel tegenwoordig vermogen afstaan, om zich van hare verbindtenis tegen over den man en de schuldeischers te kwijten; zoodra zij evenwel van dat verleende privilegie misbruik maakte, zoodra zij opzettelijk eenige van hare goederen verheelde, om zich ten koste der crediteuren te verrijken, was zij die gunst onwaardig, en verloor zij alzoo haar regt, om afstand van de gemeenschap te doen; zij verloor dit regt, indien zij zich aan zoodanig bedrog schuldig maakte, alvorens geruntieerd te hebben (2): wist zij zich daarentegen later nog van eenige harer vroegere goederen meester te maken, zoo werd haar het voorregt, hetwelk zij eenmaal genoten had, niet weder ontnomen, zoo keerde zij niet weder in gemeenschap terug, maar zij werd vervolgd *actione furti* of *actione rerum amotarum* (3).

De eigene goederen eindelijk der echtgenooten keerden bij de verdeeling der gemeenschap terug tot hem, die ze had ingebragt; mogt er echter een gedeelte van deze ten behoeve der gemeenschap vervreemd zijn, dan had de eigenaar bij de ontbinding het regt, de helft van dit verlies van den anderen echtgenoot terug te vorderen; hij trad hiervoor echter als eenvoudig schuldenaar op; ook de vrouw had volgens het Bredasche regt geene preferentie voor haar eigen vermogen, dit leert ons de meergemelde keur van 1554 uitdrukkelijk in deze woorden: » *Item het soude schijnen dat de Vrouwen behooren preferentie te hebben in bonis mariti van heurder dote; maer want een keur oft Ordonnantie is, in de Stadt ofte Lande van Breda, in effect luijdende, dat men voor des mans*

---

(1) Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 9, art. 8, No. 31, en in add. No. 31, vers. *ex verbi*; Voet, ad tit. ff de cess. bon. (42. 3), No. 13; van Wesel, tract. II, cap. III, No. 138; De Groot, *Inl.*, B. II, deel II, No. 17. (2) Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 9, art. 8, No. 25, et in add. No. 25; van Wesel, Tr. II, cap. III, No. 145; Voet, ad tit. ff de cess. bon. (42. 3), No. 12.
(3) Voet, l. l.

schulden niet en soude mogen overwinnen des huÿsvrouwe erfgoederen; ten waere dat heurder beÿde haven ende gekregen goederen, ende des mans erfgoederen eerst al waere geexecuteert. Uÿtten welcke consequeert ende is onderhouden, dat men der Vrouwe goet oock soude mogen uÿtwinnen voor des mans schulden, als aen de andere goederen niet genoegh en is. Soo soudet een groote mutatie maeken ende oock veel bedrog onder mogen schuÿlen, preferentie toe te laten den Vrouwe van heuren dote."

De verliezen daarentegen, welke de eigene goederen door toeval of overmagt mogten geleden hebben, droeg de eigenaar alleen, zonder eenig verhaal op zijnen echtgenoot te kunnen uitoefenen; terwijl ook de schulden, ten behoeve van die goederen aangegaan, alleen op den dominus konden worden verhaald, zonder dat de vrouw door haren afstand van deze bevrijd werd.

OVER HET WETTELIJK DOWARIE.

Bij de ontbinding des huwelijks werden de goederen der gemeenschap gelijkelijk tusschen de echtgenooten of hunne erfgenamen verdeeld, terwijl de eigene goederen tot hem terugkeerden, door wien ze waren ingebragt; behoudens evenwel het regt van den langstlevende op het dowarie, hetwelk hem, of bij uitdrukkelijk huwelijksbeding, of door de wet was toegezegd. In Holland en Utrecht was geen wettelijk dowarie bekend; in Frankrijk werd het voor het eerst (1), in 1214, door Philippe-Auguste voor de vrouw bepaald, op het vruchtgebruik van de helft der onroerende goederen, welke haar echtgenoot ten tijde van het sluiten des huwelijks bezat; terwijl Jan-zonder-Land, koning van Engeland, in 1215, voor dat gedeelte van Frankrijk, hetwelk onder zijn gebied stond, het dowarie tot het vruchtgebruik van een derde gedeelte dier goederen beperkte (2); en hieraan is het toe te schrijven, dat

---

(1) *Conseils de* PIERRE DES FONTAINE, ed. de Marnier, XXI, 43 (52); PHIL. DE BEAUMANOIR, XIII, 12. Vgl. KOENIGSWARTER, in de *Revue de législation de* WOLOWSKI, XVII (1843), p. 417 vlg., en tegen dezen WARNKOENIG, *Fr. Staats- und Rechtsgeschichte*, II, 237 vlg. (2) POTHIER, *Traité du douaire*, Chap. II, No. 14.

ook later in dit rijk het dotalitium der vrouw verschillend was, naar mate zij aan deze of gene zijde der Loire was gevestigd. In Frankrijk echter genoot alleen de vrouw een wettelijk dowarie; terwijl den man evenwel bij huwelijksche voorwaarden een gelijk regt kon worden besproken. Wanneer dit voordeel in Brabant voor het eerst door de costumen aan den langstlevende werd toegekend, is ons onbekend, doch van zeer vroege tijden schijnt dit regt, zoo wel aan den man, als aan de vrouw te zijn verleend.

Veel is er getwist over de natuur van zoodanig dowarie; sommigen hebben gemeend, dat het immer als eene liberalitas, eene donatie van den eerstoverlijdende moest worden beschouwd; anderen daarentegen hebben het gelijk gesteld met eene schuld, op den boedel des afgestorvenen drukkende; welk laatst gevoelen wij meenen voor Brabant te moeten omhelzen. Het dotalitium schijnt in dit gewest zeer bevoorregt geweest te zijn; zelfs zoo zeer dat wij gelooven, dat men in de vroegste tijden getwijfeld heeft, of den langstlevenden de bevoegdheid niet moest worden toegekend, dit, bij preferentie boven alle schuldeischers, op de goederen van den afgestorvene te verhalen; en ofschoon het zeker is, dat hij zoodanig privilegie later miste, zoo kon hij echter ook toen, volgens de uitdrukkelijke bepaling der Antwerpsche costumen, nadat de geprivilegieerde crediteuren waren voldaan, met de overige bij concurrentie zijne vordering op den boedel doen gelden (1). En dit zelfde regt behield hij, zoo als wij argumento a contrario mogen besluiten, ook na de uitvaardiging van het Edict van Karel V, van den 4[en] October 1540, aangezien hierbij alleen werd vastgesteld (2), dat de vrouwen van kooplieden geen dotalitium zouden genieten, dan na afbetaling van *alle* schuldeischers. Doch niet alleen om deze redenen meenen wij, dat het dowarie als aes alienum moest worden beschouwd, maar wij gelooven, dat ook de aard der instelling ons tot hetzelfde besluit leiden moet. De juiste reden na te gaan,

---

(1) Cost. van Antwerpen, tit. 43, art. 98; tit. 66, art. 25; Anselmus, ad art. 26 et 27 *Edict. Perp.*, § 4; zie echter Christinaeus, vol. 1, dec. 273, No. 4.
(2) In het zesde artikel; te vinden *Groot-placaatboek*, d. I, p. 311.

welke de wetgevers oorspronkelijk genoopt heeft, om den langstlevenden een dowarie toe te kennen, ligt buiten ons bestek. Sommigen hebben gemeend, dat het werd gegeven *in honorem viri vel uxoris*, anderen *in solatium conjugis amissi vel amissae*, weder anderen eindelijk, die het alleen aan de vrouw verleenden, hebben het verward met de morgengaven, en kenden het haar toe, *in pretium pudicitiae;* wij herhalen het, wij zullen in het onderzoek niet treden, welk dezer gevoelens het juiste is; doch zeker schijnt het, dat de praktijk later al deze beginselen heeft ter zijde gesteld, en het wettelijk dowarie eenvoudig heeft beschouwd, gelijk het ook door Pothier wordt voorgesteld, als eene verpligting, welke de echtgenooten door stilzwijgend beding, bij het sluiten des huwelijks, op zich namen, om den langstlevende hunner, ook voor een gedeelte uit de goederen van den afgestorvene, in staat te stellen, op denzelfden voet te blijven voortleven, als hij tijdens den echt gewoon was; terwijl het overigens aan hun oordeel was overgelaten, te beslissen, of dit wettelijk dowarie tot het gewenschte doel genoegzaam was, of dat het bij conventie behoorde te worden uitgebreid. En de langstlevende der echtgenooten alzoo genoot bij de ontbinding des huwelijks het dotalitium, hem hetzij door de wet, hetzij door contract antenuptiaal verleend, niet als een lucrum uit den boedel van den afgestorvene, maar hij vorderde de naleving van de verbindtenis, welke hij met dezen gesloten had; hij eischte de voldoening van eene schuld, welke de overledene, reeds bij het sluiten des huwelijks, ten behoeve van hem op zijnen boedel geladen had, van eene schuld, die oorspronkelijk onder eene voorwaarde was aangegaan, doch thans door zijnen dood opvorderbaar geworden was.

Bij de ontbinding des huwelijks werd in Brabant aan den overlevende, op onderscheidene wijzen een dowarie, uit de goederen van den afgestorvene, verleend; op vele plaatsen verkreeg hij den eigendom van al het meubilair, met den last om ook de schulden te voldoen, en hij was in die goederen zelfs heres necessarius; volgens de costumen van andere steden daarentegen werd hem het regt vergund, bij de verdeeling

zekere bepaalde roerende goederen voor uit te nemen, hetwelk algemeen onder den naam van *voordeel* bekend was; terwijl hij eindelijk mede op onderscheidene plaatsen den togt of het vruchtgebruik genoot, van een gedeelte der onroerende goederen van den overledene, welk regt meer bepaaldelijk den naam van dowarie droeg.

De Bredasche costumen kenden hem, en dezen togt, en het voordeel toe; welke beide hij, zoo als ons in een advies van twee regtsgeleerden dezer stad wordt aangetoond (1), gezamenlijk genieten kon.

Ook omtrent het dowarie golden de bepalingen der costumen, alleen voor zoo verre zij door geene huwelijksche voorwaarden waren gewijzigd; en men had alzoo het regt, zich bij pactum antenuptiale een dotalitium te bedingen, grooter of kleiner dan het legale. Men heeft wel is waar getwijfeld, of de langstlevende, indien hij bij huwelijkscontract uitdrukkelijk afstand gedaan had van het regt, hetwelk de wet hem toekende, en zich een geringer conventionneel dowarie had bedongen, evenwel bij de ontbinding de bevoegdheid niet behield, om, niettegenstaande zijnen afstand, echter het legaal dowarie te genieten. De costumen van Brussel (2) gaven aan de vrouw het regt, om, na den dood van haren echtgenoot, te kiezen, of zij de verdeeling der gemeenschap wilde doen plaats grijpen, volgens de huwelijksche voorwaarden, volgens het testament van den overledene, of volgens de bepalingen der costumen. Wij meenen evenwel, dat dit voorregt, aan de vrouw verleend, tegen alle billijkheid streed, en haar niet mogt worden toegekend, wanneer de costumen zulks niet uitdrukkelijk vaststelden. Bij het aangaan van hare huwelijksche voorwaarden toch had zij zich even zeer verbonden als de man; zij had een contract gesloten, van hetwelk zij, alleen zonder de toestemming van haren mede-contractant, niet mogt afwijken (3). En de vrouw derhalve zoo wel als de man konden bij huwelijkscontract overeenkomen, zich met een kleiner

(1) *Advies dienende tot den 2. en 6. artikel*, te vinden bij van Vliet, in de *bijvoeghselen van successie*. (2) Art. 245. (3) Zie ook Peckius, in op. laud., Lib. I, cap. 32, No. 1, 2; Everardus, Cons. 28, No. 10.

dowarie te zullen te vreden stellen, ja zelfs zij konden hiervan geheel afstand doen (1).

Indien bij het pactum antenuptiale alleen bepaald werd, dat diegene der echtgenooten, welke den anderen mogt overleven, een dowarie genieten zou, kleiner dan dat, hetwelk bij de costumen werd vastgesteld, zonder dat men uitdrukkelijk van dit laatste afstand deed, zoo werd men echter voorondersteld alleen het conventionnele dowarie te hebben toegestaan, in de plaats van het legale (2); ofschoon het volgens het Brabantsche regt geoorloofd was, beide gelijktijdig te genieten, doch alleen dan, wanneer die voorwaarde bepaaldelijk was bedongen. Indien daarentegen de eerstoverlijdende echtgenoot den langstlevenden, bij testament, een geringer voordeel toekende, dan het bij de wet bepaalde, dan genoot deze laatste beide; omdat de testateur moest voorondersteld worden deze bedoeling gehad te hebben; daar het hem bekend was, dat hij bij uiterste wil, alzoo alleen zonder de toestemming van zijnen echtgenoot, het dowarie, op hetwelk deze ten gevolge van eene stilzwijgende overeenkomst regt verkregen had, niet kon verminderen; hetwelk ons mede geleerd wordt in de kantteekeningen ter zijde van de Bredasche costumen in het *Corpus juris civilis Bredani* opgegeven (3), alwaar wij lezen:

»*Art.* 6. *Quaeritur off die dispositie van dezen art: oock obtineert soo wanneer bij houwelijker voorwaerden off testament, d'een off ander van den echtelingen iets meer macht gunt off laet aen de langstlevenden, als wel volgens en naer den Landtrechte in deeze costuime van die Stad ende Lande van Breda aen den langstlevenden soude competeeren? Affirmatur, want als eenen eerststervenden der conthoralen aen den langstlevenden gunt ende geeft eenig voordeel, sonder derogatie te doen aen den landtrechte, so word hij verstaen die te confirmeren ende word verstaen het beneficie statutair te treden door beneficie van de wet, ende t'ander door beneficie van den eerstaffstervenden, doch wel verstaende dat in cas*

---

(1) Pothier, *Traité du douaire*, No. 6; Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 9, art. 12, No. 8. (2) Costumen van Antwerpen, tit. 41, art. 62; Anselmus, ad art. 26 et 27 *Edict. perp.*, § 9 et 10. (3) Fol. 117.

van tweede houwelijck daar voorkindren sijn niet gep.... is contra l. hac Edictali C. de secund. nupt."; hoewel, naar ons inzien, de annotateur hier ten onregte het dowarie, bij huwelijksche voorwaarden bedongen, gelijk stelt met dat, hetwelk de eerststervende zijnen echtgenoot bij uiterste wil mogt gemaakt hebben.

Op die plaatsen echter alwaar, even als te Breda, de costumen tweeërlei soort van dotalitium erkenden, meenen wij, dat het conventionneel dowarie alleen het wettelijk van dezelfde soort uitsloot; zoodat, indien de echtgenooten elkander een grooter *voordeel* hadden bedongen, dan de costumen toekenden, desniettegenstaande de langstlevende zijn regt op den togt behield, ofschoon hieromtrent in het pactum antenuptiale niets vermeld was.

De echtgenooten konden, zeggen wij, bij contract het door de wet bepaald dowarie verminderen, doch even zeer kwam hun het regt toe, dit uit te breiden; ja zelfs er waren hun hieromtrent volstrekt geene grenzen voorgeschreven; zij konden, althans wanneer het bij huwelijkscontract geschiedde, elkander hun gansch vermogen als dowarie toezeggen, zonder dat, bij de ontbinding des huwelijks, de uit hen gesprotene kinderen dit, wegens benadeeling der legitimen, konden doen inkorten; daar het wettelijk erfdeel alleen van die goederen mogt worden gevorderd, die, na kwijting van alle schulden, dus ook van het dowarie, overig waren (1).

De bevoegdheid alzoo, om de bepalingen der costumen, aangaande het dotalitium, bij huwelijksche voorwaarden uit te breiden, was te Breda onbeperkt; en deze leemte is ook later, voor zoo verre ons bekend is, nimmer aangevuld; voor het overige Brabant daarentegen werd reeds spoedig, nadat de Baronnie tot de Vereenigde gewesten gebragt was, in dit gebrek voorzien, en door het Eeuwig Edict van 1611 (2) bepaald: dat de echtgenooten over het algemeen geene grootere dowarien konden ontvangen, dan die, welke bij de costumen

(1) Bynkershoek, *quaest. jur. priv.*, Lib. II, cap. VII. *Bijdragen van* Mrs. den Tex en van Hall, deel VI, p. 70; Pothier, *Traité du douaire*, No. 5; Anders *Rechtsgel. observ.*, deel III, obs. 38, en supplem. op het derde deel, p. 259.
(2) Art. 26 en 27.

waren toegelaten; alleen met deze uitzondering, dat zij zich eene jaarlijksche uitkeering mogten bedingen, mits deze, indien zij kinderen hadden, de helft der inkomsten van de onroerende goederen des overledenen niet te boven gingen.

Wij hebben vroeger, toen wij de wijzen opgaven, op welke de gemeenschap kon worden ontbonden, gezien in welke gevallen den eenen der echtgenooten het regt toekwam, ook tijdens het leven van den anderen zijn regt op dowarie te doen gelden, en in welke gevallen die bevoegdheid, hoewel tusschen hen de scheiding was uitgesproken, echter eerst bij den dood van den schuldige ontstond; wij hebben mede gezegd, dat de vrouw, die aan de gemeenschap renuntieerde, haar regt op dowarie verloor; terwijl zij, die zelve eene dos beloofd, doch deze niet voldaan had, mede, na den dood van haren man, uit zijne goederen geen voordeel kon genieten (1). Wij zullen alzoo in het vervolg alleen het gewoon geval voor oogen hebben, waarin het regt op dowarie open viel, indien namelijk het huwelijk door den dood van een der echtgenooten werd ontbonden.

Het regt der echtgenooten op het dotalitium ontstond overigens niet op het oogenblik, dat een hunner kwam te overlijden, maar reeds terstond bij de voltrekking des huwelijks (2); van dat tijdstip af hadden zij een jus acquisitum op het dowarie, hetwelk alleen door eene voorwaarde werd opgeschorst; van daar ook, dat het onroerend goed, hetwelk bij de huwelijksche voorwaarden speciaal tot hypotheek voor het dotalitium mogt gesteld zijn, indien het gedurende den echt verkocht werd, met denzelfden last op den kooper overging (3); van daar ook, dat in vroegere tijden in Brabant aan den langstlevende het regt zal toegekend geweest zijn, om zijn dowarie op den boedel des overledenen te verhalen, bij preferentie boven de schulden, welke tijdens het huwelijk waren gesloten.

Volgens de Bredasche costumen was er, gelijk wij zoo even zagen, tweeërlei soort van dowarie bekend; laten wij thans,

(1) Anselmus, ad art. 26 et 27 *Edict. perp.*, § 8; Peckius, in op. laud., l. 1, cap. 33, No. 4; Christinaeus, vol. 1, dec. 237, No. 3; vol. 3, dec. 127, No. 7.
(2) Anselmus, l. l., § 7; Christinaeus, vol. 1, dec. 273, No. 2. (3) Christinaeus, vol. 1, dec. 237, No. 4.

na de behandeling van de voornaamste algemeene beginselen, aangaande dit onderwerp, ieder dezer soorten afzonderlijk beschouwen, en eerst spreken over den togt, welken het municipale regt dezer stad aan den overlevende toekende.

Nadat in het eerste artikel der Bredasche costumen van 1547 was vastgesteld, dat de onroerende goederen, met uitzondering der conquesten, welke, bij de ontbinding des huwelijks, in den boedel gevonden werden, moesten terugkeeren tot hem, die ze had ingebragt, behelsde artikel II de volgende bepaling: »*Behouwdelijck den langhst-levende sijn tocht in d'een helft van des ijersten aflijvige Erfgoeden, buijten der Stadt Vrijheijt van Breda gelegen, indien den langhst-levende sulcke tocht begeert ende aenveert.*"

Volgens de oudste keuren dezer stad genoot de langstlevende geen wettelijken togt in de goederen des overledenen; ja zelfs de echtgenooten waren beperkt in de bevoegdheid, om elkander eenig vruchtgebruik toe te staan; in de vroegste tijden was dienaangaande het volgende voorgeschreven (1): »*Item Man ofte Wijf die te gader wonen binnen Breda moghen maken malcanderen haer lijftochte ane haer huijsinghe met hare toebehoorten alsoe langhe als sij leven ende daer t'eijnden sal se gaen daer se sculdich es te gaen.*" Door het statuut van 1476 werd de bepaling van deze keur opgeheven, en voor het vervolg mede een wettelijke togt voor den langstlevende erkend; terwijl ook sedert dien tijd de magt aan de echtgenooten moet beschouwd worden hergeven te zijn, om het door de wet verleend dowarie bij conventie uit te breiden; het gemeld statuut bevatte omtrent dit punt, in de volgende woorden, deze bepaling (2): »*Item Dat van nu voordaen bynnen der voirscr. stad, Dorpen ende lande van Breda alle erfgoeden intscheijden van den bedde gaen ende versterven sullen totter zijden dairaf zij zullen zijn gecomen. Behoudelic den langstlevenden zijnre tocht in die selve erfgoeden soet na der gewoenten van der plaetsen, Dair zij zullen zijn gelegen sal behoiren.*" Terwijl deze wettelijke togt later, gelijk wij in het vervolg zien zullen, wederom werd ingekort

(1) Te vinden in het *Houte boecxken*, f. 4. (2) Te vinden *Oud-Keurboek*, f. 74.

door de in schrift gebragte costumen, bij welke werd vastgesteld, dat de goederen van hem, die zoodanig vruchtgebruik genieten zou, onderworpen waren aan de *devolutie* ten behoeve zijner kinderen.

Volgens het straks aangehaald tweede artikel der costumen van 1547 nu, ontving de langstlevende als dowarie, het vruchtgebruik van de helft der onroerende goederen van den overledene.

In Frankrijk behelsden de costumen verschillende bepalingen omtrent de vraag, of de vrouw ipso jure, na den dood van haren echtgenoot, in het bezit der onroerende goederen trad, van welke haar de togt toekwam, dan wel of zij dit bezit van de erfgenamen moest vorderen (1). In Brabant daarentegen, alwaar de municipale regten dienaangaande geene bepalingen inhielden, schijnt men te mogen aannemen, dat de langstlevende ipso jure van het vruchtgebruik werd gesaisisseerd (2); terwijl de erfgenamen ook, terstond bij de openvalling der nalatenschap, slechts het bezit der overige goederen verkregen.

Het dowarie bestond, zeiden wij, volgens het Bredasche regt in den togt van de helft der onroerende goederen, die de overledene had nagelaten, en alzoo niet alleen van die, welke hij bezat op het oogenblik, dat het huwelijk werd gesloten, dat dus ook het stilzwijgend beding werd aangegaan, bij hetwelk het wettelijk dowarie werd aangenomen, maar tevens van die immeubilaire goederen, welke hij, gedurende het huwelijk had verkregen, voor zoo verre zij althans niet tot de conquesten gebragt werden, want van deze kon de langstlevende geen togt vorderen; dit alles vinden wij, in het IV^de^ artikel der costumen van 1570, aldus omschreven: «*Oock mach die lanckst-levende indien het hem ghelieft, nemen, ende houden in tochte oft bij leven, die helft van des eerst aflijvighe inghebrochte, ende aenghestorven goeden.*" Het dowarie werd echter alleen van die goederen genoten, welke de andere echtgenoot, op het tijdstip van zijn overlijden,

(1) Loisel, *Instit. Cout.*, I, 3, 10 vlg. (2) Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 16, art. 23, in add. No. 1.

in vollen eigendom bezat; zoodat daarin niet begrepen waren die zaken, welke later aan zijne vertegenwoordigers, zelfs ex linea recta, opkwamen, noch ook die, van welke hij bij zijnen dood den blooten eigendom had, al werd ook, weinige dagen na zijn afsterven, het vruchtgebruik met dien eigendom geconsolideerd. Die zaken daarentegen, welke hij gedurende zijn leven in vollen eigendom bezat, doch in welker regt van vervreemding hij was beperkt, welke onder den last van fideicommis waren nagelaten, waren mede, indien zij althans van zijne adscendenten tot hem gekomen waren, aan den togt onderworpen; omdat die bloedverwanten in de opgaande linie moesten geacht worden, de liefde, welke zij voor hunnen afstammeling gekoesterd hadden, ook in zoo verre voor zijne weduwe te gevoelen, dat zij ook haar in staat wilden stellen, na den dood van haren echtgenoot, zijne eer op te houden (1). Die met fideicommis bezwaarde goederen alzoo werden bij de massa gerekend der zaken, van welker helft den langstlevenden de togt toekwam; doch zij werden alleen dan in vruchtgebruik gegeven, wanneer de vrije goederen niet genoegzaam waren, om het geheel dowarie te doen genieten.

Van den regel, dat alle onroerende goederen, welke de overledene op het tijdstip van zijnen dood bezat, voor de helft aan den langstlevende in vruchtgebruik werden toegekend, stelden de Bredasche costumen en keuren enkele uitzonderingen vast; zoo vinden wij in art. II der costumen van 1547 bepaald, dat de immeubilaire goederen binnen de Stad en Vrijheid van Breda gelegen, niet aan wettelijken togt onderhevig waren; wij lezen dit aldaar in deze woorden: «*Behouwdelijck den langhst-levende sijn tocht in d'een helft van des ijersten aflijvige Erfgoeden, buijten der Stadt Vrijheijt van Breda gelegen*"; terwijl artikel IV der costumen van 1570 ons dit zelfde nog meer uitdrukkelijk in de volgende termen vermeldt: «*Oock mach die lanckstlevende indien het hem ghelieft, nemen, ende houden in tochte, oft bij leven, die helft van des eerst aflijvighe in-*

(1) Pothier, *Traité du douaire*, No. 61; Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 9, art. 12, in add. No. 13; De Ghewiet, in op. laud., part. II, Tit. IV, § X, art. 20; Peckius, lib. I, cap. 6, No. 5 et 6; Christinaeus, vol. 4, dec. 48, No. 1; Stockmans, dec. 61.

ghebrochte, ende aenghestorven goeden, die buijten der Stads Vrijheijdt, inden Lande van Breda gheleghen zijn, maer in goeden binnen der Stadt ende Vrijheijdt gheleghen, en mach gheen tochte oft bij-leven houden". Er kon mede geen vruchtgebruik gevorderd worden van die goederen, welke in den Polder van Swartenberg gelegen waren. Deze polder behoorde, zoo als wij vroeger gezegd hebben, tot dat gedeelte van het dorp Etten, hetwelk onder de Palen van de Hoeven geheeten werd; en alzoo zou hier, omdat de Hoeven in successie het Hollandsch regt volgde, volstrekt geene sprake van wettelijk dowarie wezen kunnen; bij statuut echter van 1520 heeft Hendrik van Nassau aan de ingelanden op hun verzoek toegestaan, dat in gemelden polder de erfopvolging zoude geschieden naar de costumen van Breda, terwijl mede uitdrukkelijk werd vastgesteld, dat de goederen onder Swartenberg even zoo zouden succederen als die, welke binnen de Vrijheid van Breda gelegen waren; wij lezen dit in het *Corpus juris Civilis Bredani* (1) in deze termen: «*Graeff hendrick heeft in den jare* 1520 *aen d'ingelanden ende tot hunnen versoecke voor een perpetueel Statuijt ende Edicte geconsenteerd ende geordonneert dat sij voortaen van alle henne goederen in Swartenberch gelegen deilen paerten ende totte selve succederen sullen nader costume ende banckrecht onser Stadt van Breda, al eveleens ende gelijck off deselve goederen in Swartenberch gelegen in onser voorscr. Stadt van Breda stonden ende lagen*" (2).

Van de onroerende goederen daarentegen, in Teteringen gelegen, kon, hoewel dit dorp tot de jurisdictie van Breda behoorde, de langstlevende echtgenoot den togt vorderen, omdat Teteringen niet in de Vrijheid der Stad begrepen was; hetwelk ons mede in het *Corpus juris civilis Bredani* geleerd wordt, alwaar wij lezen (3): »*Dat de goederen in de Vucht, tot Teteringen gelegen tochtbaer sijn voor den lanckxstlevenden, soo even gelijck sulckx inde lande van Breda geuseert wort, hoewel Teteringen en het resort van dijen onder het*

(1) Fol. 302. (2) Zie ook VAN VLIET, in zijne *Bijvoeghselen van successie*, onder de rubriek, *versoeck van die van 's Princenlandt* in fine. (3) Fol. 329, zie ook fol. 57, en *Buijsensboek*, fol. 204 vso.

resort van breda, doch nijet onder de vrijheijt van breda gehouden wort."

Aan den langstlevende, die de helft der onroerende goederen van den overledene in togt genoot, kwamen dezelfde regten op die zaken toe, welke een vruchtgebruiker gewoon was uit te oefenen, terwijl ook de verpligtingen van een ususfructuarius op hem drukten; hij was alzoo in de eerste plaats genoodzaakt, inventaris op te maken van de zaken aan het dowarie onderworpen; van het stellen van cautie daarentegen was hij, volgens de algemeene leer, zoo wel van de Brabantsche, als van de Hollandsche schrijvers, ontslagen, omdat men het strijdig achtte met den eerbied, welken de kinderen hunnen ouders verschuldigd waren, hun de bevoegdheid toe te kennen, zoodanigen zekerheidsmaatregel te vorderen (1). De togtenaar was niet te min even zeer tot de twee hoofdverpligtingen van een vruchtgebruiker gehouden; hij moest de goederen als een goed huisvader administreren, en deze, na den afloop van zijn regt, salva rerum substantia aan den eigenaar weder geven; terwijl hij tevens in de gewone reparatiën moest voorzien, en verpligt was de jaarlijksche uitkeering te voldoen van die renten, welke op de goederen mogten kleven, althans indien ze bij het aangaan des huwelijks reeds daarop gevestigd waren; die renten daarentegen, voor welke de goederen tijdens den echt verbonden waren, drukten alleen op de erfgenamen, omdat het niet in de magt van den overledenen echtgenoot gestaan had, het eenmaal bedongen dowarie, door indirecte middelen, door het vestigen van renten, te verminderen.

Behalve deze gewone lasten verbonden de Bredasche costumen aan den togt nog een bezwaar, hetwelk wij thans moeten aanstippen; zij bepaalden, dat de langstlevende echtgenoot, die gemeld dowarie mogt aanvaarden, het regt van vervreemding, ten opzigte zijner eigene onroerende goederen verloor,

---

(1) Christinaeus, *ad leg. Mechl.*, tit. 16, art. 19, in add. No. ult.; Peckius, l. V, cap. 24, No. 4 in fine; Wijnants, *Dec. Brab.*, p. 166; Imbertus, *Enchiridion*, in voce, *ususfructuarii satisdatio;* Groenewegen, op de Groot, l. 2, d. 39, No. 3; *Holl. Cons.*, d. I, Cons. 57, quaest. 2; Voet, ad tit. ff, ususfr. quemadm. cav. (7. 9), No. 7.

dat deze ten behoeve zijner kinderen aan *devolutie* waren onderworpen. Wij zullen dit algemeen in Brabant geldend regt slechts in het kort behandelen, en de algemeene beginselen aanwijzen, met de afwijkingen, die de Bredasche costumen op deze vaststelden; voor het overige zij het ons vergund, ten aanzien van het geheele onderwerp, te verwijzen naar de speciale verhandeling van STOCKMANS, alsmede naar de onlangs in het licht verschenen Akademische proeve van den heer LAURILLARD (1).

Het devolutieregt had voornamelijk ten doel, om aan de kinderen het vermogen hunner ouders, voor het grootste gedeelte althans, te waarborgen; om te beletten, dat zij door een hunner werden benadeeld, ten behoeve van het kroost, uit een tweeden echt gesproten; het ontnam, niet bij het sluiten van een volgend huwelijk, maar reeds terstond bij de ontbinding van den echt, uit welken de devolutarissen geboren waren, aan den langstlevenden echtgenoot de bevoegdheid, om zijne onroerende goederen op eenige wijze te vervreemden; het legde dezen de verpligting op, om die goederen, ten behoeve der kinderen, uit het ontbonden huwelijk voortgekomen, te bewaren. Ten onregte hebben echter sommige schrijvers geleerd, dat de eigendom, der aan devolutie onderworpene zaken, terstond bij den dood van den eerstoverledene op de kinderen overging; STOCKMANS toont, naar ons inzien, genoegzaam aan, dat de langstlevende niet alleen het vruchtgebruik dier goederen had, maar dat deze hem tevens tot aan zijn afsterven in eigendom verbleven; zoodat hij, wanneer al de devolutarissen voor hem kwamen te sterven, wederom op nieuw de vrije beschikking over zijn onroerend vermogen verkreeg; hetwelk, daar de ouders algemeen in Brabant van de successie hunner kinderen werden uitgesloten, geenzins had kunnen plaats grijpen, indien de eigendom eenmaal op die kinderen was gedevolveerd; en ten onregte wordt derhalve ook door sommigen aangenomen, dat de devolutie geschiedde, *quasi per anticipationem successionis.*

---

(1) *Het devolutie-regt in het Hertogdom Brabant.* Leijden, 1855.

De langstlevende behield het dominium zijner onroerende goederen; hem was alleen de bevoegdheid ontzegd, deze, zoo lang ze aan devolutie onderworpen bleven, te vervreemden. Hij schijnt in de eerste plaats, even als een vruchtgebruiker, verpligt te zijn geweest, eene beschrijving der gedevolveerde goederen op te maken; van het stellen van cautie daarentegen werd hij algemeen vrijgesteld, even zeer en om dezelfde redenen als wij zulks vroeger, omtrent den togtenaar gezien hebben. Hij had het volkomen regt van administratie over zijn immeubilair vermogen; de vervreemdingen en bezwaringen echter, welke hij mogt hebben aangegaan, waren nietig, wanneer de devolutarissen hem overleefden; doch zij behielden hare volkomene kracht, zoo deze vóór hem kwamen te sterven, en hij alzoo de vrije beschikking over zijne goederen terug erlangde.

Volgens de meeste municipale regten, welke het devolutieregt erkenden, waren hieraan onderworpen al de onroerende goederen, welke de langstlevende, tijdens de ontbinding des huwelijks, in eigendom bezat, zoo wel dus de patrimoniele als de geacquireerde goederen; die zaken daarentegen, welke hij later verkreeg, devolveerden niet ten behoeve dier kinderen, zij bleven in zijn vrij bezit. Alleen indien hij ook uit een volgend huwelijk langstlevende wezen mogt, verloor hij ten voordeele der kinderen, die uit dezen echt geboren waren, wederom de bevoegdheid, om de goederen, na de ontbinding van het vroeger en gedurende het volgend huwelijk verkregen, te vervreemden; zij devolveerden op deze, behoudens het regt van de afstammelingen, uit den vroegeren echt, om evenwel bij de openvalling zijner nalatenschap, ook in dit gedeelte van zijn vermogen hun regt te doen gelden.

Na de algemeen verspreide leer der oudere schrijvers werd aan de echtgenooten de magt toegekend, bij contract den langstlevende van de devolutie vrij te stellen; terwijl men zelfs aannam, dat den eerstoverlijdenden de bevoegdheid niet kon worden ontzegd, in zijn testament zoodanige gunstige beschikking ten voordeele van zijnen echtgenoot op te nemen. Wij meenen met den heer Laurillard, dat zoodanige juris-

prudentie noodzakelijk veelal datgene moest wegnemen, hetwelk, bij eene instelling zoo algemeen afgekeurd, alleen nog als nuttig kon worden beschouwd; dat zij moest te weeg brengen, dat er meestal aan het doel, hetwelk de wetgever voor oogen had, toen hij het devolutieregt ter bescherming van de kinderen, tegen de lagen en listen van stiefouders, invoerde, niet werd beantwoord. Onder zoodanige costumen, onder welke dit regtsinstituut onafhankelijk van den togt gold, onder welke de goederen van den langstlevende even zeer op zijne kinderen devolveerden, indien hij volstrekt geen dowarie van den overledene genoot, meenen wij, dat het devolutieregt moest worden aangemerkt, niet als eene stilzwijgende overeenkomst door de echtgenooten aangegaan, maar als een behoedmiddel, door den wetgever zelve ingevoerd, ten voordeele der kinderen. Doch wat hiervan ook zij zeker is het, dat het in vroegeren tijd anders werd beschouwd, dat onder de costumiere wetgevingen de derogatie aan het devolutieregt was toegelaten.

En zien wij thans, welke afwijkingen de Bredasche costumen op dit algemeen Brabantsch regt vaststelden.

In artikel II der costumen van 1547 lezen wij; »*Behouwdelyck den langhst-levende sijn tocht in d'een helft van des ÿersten aflijvige Erfgoeden, buÿten der stadt Vrÿheÿt van Breda gelegen, indien den langhst-levende sulcke tocht begeert ende aenveert, in welcken gevalle de langhstlevende soude versparen, oft verbinden oock sÿn selfs Erfgoeden, tot behoef van sÿne kinderen, soo van den voor-bedde, soo van den na-bedde, indien daer kinderen zÿn van den selven bedde, daer de tocht af wordt gehouden, soo als hier af bÿ een vonnisse der Hooft-bancke van Breda eertÿds is gewesen, hoe wel te vooren verscheÿdelÿck daer in was gedisponeert langen tÿdt eer 't vonnisse der Hooft-bancken voorsz. wert gewesen";* terwijl ons het laatste gedeelte van artikel IV, der costumen van 1570, dienaangaande het volgende meldt: »*Ende den ghene, die dese tocht nempt, ende kinderen heeft vanden selven bedde, die moet zÿn eÿghen goeden oock in tochte besitten, ende en mach die niet vercoopen, ofte daer af disponeren.*"

Het devolutieregt alzoo schijnt ook in Breda, even als in de overige Brabantsche steden, door gewoonte te zijn ingevoerd; in geene der oude keurboeken vinden wij van dit regt eenig gewag gemaakt, en de costumen zelve laten het alleen op een vonnis van de Hoofdbank der Baronnie berusten; in welken tijd echter deze uitspraak geschied is, in welken tijd dus ook het devolutieregt in Breda geldig geworden is, is ons onbekend. VAN VLIET meent, dat men te dezer stede, na de uitwijzing van genoemd vonnis, ten opzigte van dit regt, de Santhovensche costumen heeft opgevolgd; evenwel met dit groot verschil, dat het municipale regt dezer plaats de devolutie voorschreef onafhankelijk van den togt, terwijl de Bredasche costumen alleen de goederen van hem op zijne kinderen deden devolveren, die de helft van het immeubilair vermogen van zijn overleden echtgenoot in vruchtgebruik aanvaardde.

Ten onregte alzoo vermeldt STOCKMANS, dat de devolutie in de Baronnie niet was bekend, doch ook de heer LAURILLARD, die ons op deze dwaling opmerkzaam maakt, begaat eene kleine onnaauwkeurigheid door die onroerende goederen van dit regt uit te zonderen, welke binnen de vrijheid der stad gelegen waren; in de costumen toch lezen wij alleen, dat deze goederen niet aan togt waren onderworpen, dat men van deze alzoo geen wettelijk dowarie genieten kon; zonder dat er, omtrent de devolutie, eenig onderscheid in de ligging der goederen gemaakt werd.

Het eenig en groot verschil, dat er tusschen het algemeen devolutieregt van Brabant, en dat, door de Bredasche costumen voorgeschreven, bestond, was, dat deze last elders op den langstlevende drukte, zonder dat het noodzakelijk was, dat hij eenigen togt genoot; terwijl volgens het regt der Baronnie alleen de goederen van hem devolveerden, die het dowarie aanvaardde. En hieruit volgt, dat naar dit regt immer aan de devolutie kon worden gederogeerd, al wilde men ook volgens de overige costumen zoodanige derogatie niet toelaten. Wij hebben toch gezien, dat de echtgenooten volstrekt onbeperkt waren in hunne bevoegdheid, om elkander een dowarie

toe te kennen; zij konden dus bij huwelijkscontract, alsmede bij testament, voor zoo verre in dit laatste geval de legitimen der kinderen niet werden benadeeld, bepalen, dat de langstlevende het geheel of half vermogen van den afgestorvene in togt genieten zou, zij konden dus ook de helft der goederen vrij, d. i. zonder den last der devolutie, als dowarie vaststellen, *quia cui plus licet, minus licere etiam oportet.*

Zoodra de echtgenooten bij huwelijksche voorwaarden waren overeengekomen, dat de langstlevende geen vruchtgenot verkrijgen zou, of zoodra deze, na de ontbinding van den echt, afstand van zijn dowarie gedaan had, hield het devolutieregt op, ten aanzien van zijne goederen, te werken; hij bezat alsdan zijn vermogen in vrijen eigendom; en de devolutie was alzoo onafscheidelijk van den togt. Doch omgekeerd ontstond de vraag, of de overblijvende echtgenoot zijn regt op den togt verloor, indien zijne goederen niet konden devolveren, indien er uit het huwelijk, na welks ontbinding hem het dowarie toekwam, geen kroost gesproten was. Te regt beantwoordt VAN VLIET, naar ons inzien, deze vraag ten voordeele van den langstlevende; het was regel, dat hij immer togt genieten kon; alleen, indien er kinderen waren, was voor hem aan dat voorregt het bezwaar verbonden, dat zijn eigen vermogen op die kinderen devolveerde; volgden daarentegen slechts collaterale erfgenamen, in de overige goederen van den afgestorvene, op, dan verviel de devolutie, doch het regt op togt bleef hij behouden.

Het Bredasche regt kwam overigens ten opzigte van dit onderwerp met het algemeene Brabantsche overeen; ook door het municipale regt der Baronnie werd den langstlevenden het regt ontzegd, om zijn onroerend goed te vervreemden, zoo lang er kinderen aanwezig waren, gesproten uit den echt, uit welken hij het dowarie genoot; ook de costumen van deze stad leeren ons uitdrukkelijk, dat de devolutie niet alleen plaats greep bij de ontbinding van het eerste huwelijk, maar bij de verbreking van iederen echt, uit welken afstammelingen waren voortgekomen. Terwijl eindelijk de leengoederen in de Baronnie gelegen, in alles door dezelfde wet werden be-

heerscht, als die, welke tot eene andere Heerlijkheid behoorden; omdat voor leengoederen in geheel Brabant, indien de costumen geene speciale bepalingen bevatteden, de instructie van den leenhove van Brabant geldig was; bij welke mede de devolutie was aangenomen.

Ten laatste hebben wij gezegd, nog te moeten handelen over het *voordeel*, de tweede soort van dowarie, welke de Bredasche costumen den langstlevenden toekenden, die echter te gelijk met den togt kon genoten worden.

Sommige municipale regten hielden de uitdrukkelijke bepaling in, dat het voordeel alleen uit den boedel kon worden gevorderd, nadat alle schuldeischers waren voldaan; wij meenen echter, om de redenen vroeger opgegeven, dat in Brabant het voordeel, zoo wel als ieder ander dowarie, op die plaatsen, waar de costumen dienaangaande geene verklaring behelsden, als aes alienum moest worden beschouwd, en aldus bij concurrentie met de overige schulden op de nalatenschap werd verhaald.

De costumen van Antwerpen stelden vast, dat het voordeel alleen uit de goederen van den afgestorvene moest worden voldaan; doch ook deze bepaling durven wij voor Breda niet toepasselijk verklaren; wij gelooven, dat uit de woorden der costumen moet worden opgemaakt, dat het voordeel uit de gemeenschap werd vooruitgenomen, en dat daarna de overige goederen gelijkelijk werden verdeeld; in het zesde artikel der costumen van 1547 toch lezen wij: »*Item alle verkregen erfgoeden, hoe die genoemt zijn, mitsgaders alle haeffelijcke ofte ruerende goeden, weder die haefgoeden innegebracht, ende aenbestorven, oft verkregen zijn, hoedanigh die zijn, worden in 't scheijden van den bedde gedeelt half ende half, behoudelijck den langhstlevende sijn voordeel in de klederen en huysraet, na de Stadts-keur of Statuijt, d'welck beschreven is van den voordeel voorsz. in 't Kleijn Keurboeck.*"

De vraag, die zich mede kon voordoen, of de langstlevende ook slechts het regt had, de goederen, in dit voordeel begrepen, tot aan zijn overlijden te gebruiken, dan wel of deze hem in eigendom werden toegestaan, vinden wij in een der

oude Registers der stad Breda, in deze woorden, beslist (1); » *Item oft een man en wijf geen kinderen en hadden en die man sterf voor dat wijf soude blijven hebben haer voordeel na den lantrechte ende dat wijff sterff na sullen smans erfgenamen dat voordeel sijns wijfs voor gehadt wederom halff haelen of nijet. Jacop die hooge seijt diet tfoerdeel hebbende houden sal ende wederom nijet afdeijlen en sullen.*"

Het statuut eindelijk, naar hetwelk de costumen ter bepaling van het voordeel verwezen, gaf ons het bedrag van dit dowarie in deze termen op (2): » *Item es verdraghen ende in koeren gheset bi den heere ende bi der Stat, alse van den voerdeel, dat die levende hant behouden sal alst bedde schoert. Dat es te weten dat die levende hant of man oft wijf tote eenen voerdeel heffen sal een bedde dat best dat si kiest met een paer slapelaken, dat si kiest, ende met een hootpolu ende oercussen die si kiest, op dat si daer sijn ende metter bedstat, ende decsel, het si sarge of deken. Item sal die levende hant behouden ende voren uutheffen een tafele met een paer scraghen, ende met eenen amlaken ende met eenen dwalen, ende daer op een zout vat ende een tafelkandeleer, elc van dien dat best, dat hi kiest. Item sal noch die levende hant eest man eest wijf te sinen vordeel hebben alst bedde scheidt, een dat beste teenwerc. Item een dat beste ijserwerc, Item een dat beste eerwerc het si matalen oft coperen, uutgheset brouketele of ander grote ketel sonder henghel die op fornaes stonde. Item ghevielt dat een wijf levendich bleve, alst bedde scoerde, soe sal si te haren vordeel heffen boven dien dat voerscreven is een cledinghe te haren live, dat es te weten cousen, schoen, een pels es hi daer, een gorde, roc ende een ghevoedert cleet elcs dat best, dat si kiest, ende dairtoe een capruijn een hooftcleet, een omcleet huijke ofte falije elcx dat si kiest. Item bleve een man levendich alst bedde scheijde, die soude heffen te voerdeel boven den poijnten voerscreven, een cleedinghe tot sinen live, van cousen, van schoenen, van onderrocke, van overrocke, van caproen elcx dat hi kiest,*

(1) Register A *Keuren*, fol. 198. (2) Te vinden in het *Houte boecxken*, fol. 16.

Item een alenghe harnasch tot sinen live hoerende, dat hi kiest. Item soe wat silverwerc dat in den sterfhuse blijft, alst bedde scheijdt, daer sal die levende hant vordeel hebben tote tween rijalen toe aen een dat beste, dat hi kiest, op dat twee rijalen weert is of darenboven, Ende en eest gheen twee rijael weert, soe sal hi hebben een dat best dat hi kiest. Item sal noch die levende hant te vordeel heffen eenen stoel met eenen cussen dat hi kiest, Ende dit voerscreven vordeel sal die levende hant hebben op dat daer es, meer wes daer niet en is des en sal men niet copen, Item en sal die levende hant aen gheenen sloten eenich vordeel hebben." Terwijl wij nog in het *Corpus juris civilis Bredani* vermeld vinden, in hoe verre dit dowarie, later toen Breda tot de Generaliteits-landen behoorde, bij de ontbinding der huwelijken van krijgslieden, gewijzigd of vermeerderd werd, wij lezen aldaar (1): » *Wort verstaen bij de ho: mo: heeren Staten Generael der vereenigde nederlanden dat een ruijter langstlevende blijvende voor sijn recht militair voor uijt competeert sijne peerden, wapenen ende toebehoorten des wort bij denselven oock wel verstaen dat denselven ruijter langstlevende alsdan in den huijsraet ende meuble goederen (als borgers) egeen voordeel.*

Jae wordt bij de ritmeester gesustineert dat naer des mans dood de weduwe egeen actie tot de selve peerden ende wapenen en soude hebben maer dat deselve bij den ritmee'r van den overleden tot slants dienst aenveert worden."

(1) *Corpus jur. civ. Bred.*, fol. 114.

THESES.

I.

Tota lex 36 ff. *de mortis causa donationibus et capionibus*, de lege Julia et Papia est accipienda.

II.

Filia emancipata si in matrimonio decessisset, jure Romano pater dotem profectitiam repetere potuit.

III.

Verba JC[ti] PAULI, in Libr. II *Sentent.*, tit. 19 n°. 2, *sed contracta non solvuntur*, ita sunt accipienda, ut matrimonia rite, cum consensu patris, contracta, ab eo dissolvi non possint.

IV.

Jure Neerlandico interdictum unde vi tantum competit ei, qui possidet titulo non precario, non etiam nudo detentori.

V.

Ad fundi usufructuarium jure nostro etiam pertinet usus-fructus insulae, juxta fundum in flumine natae, cujus proprietas fundi domino accedit.

VI.

In quantitate portionis legitimae statuenda, res, vivo te tatore alienatae, secundum Art. 969 C. C., tunc demum n merantur, et si venditae sunt sub conditionibus in ho Articulo laudatis, et si acquisitae sunt ab iis parentibus linea recta, qui, tempore contractus, heredes futuri er suspicandi.

VII.

Heres beneficiarius, qui negligit praescripta Art. 108(C. amittit beneficium inventarii.

VIII.

Jure hodierno heredes ex linea descendenti tunc de conferre tenentur, si concurrunt cum heredibus, qui, essent donatarii testatoris, etiam collationi essent subje(

IX.

Debitor, qui apud Judicem Neerlandicum pro debito venitur, non liberatur per consignationem peregre facta

X.

Is, qui fidejussit in securitatem futurae obligationis, heredem obligatum relinquit, si moritur ante obligat natam.

XI.

Jus exigendorum fenorum, quae ex mora debentur, scribitur lapsu quinque annorum.

XII.

Cum in littera cambiali adjecta sit clausula, *sans frais* vel *zonder protest,* neque protestatio de non solutione fieri debet, neque, si facta sit, trassans vel indossans, qui clausulam apposuit, tenetur ad solvendas impensas, quae ex hac protestatione debentur.

XIII.

Curia Suprema, si debitori tribuit privilegium, quod dicitur *surseance van betaling,* non agit ex potestate judiciali, sed ex jure imperii sibi lege concesso.

XIV.

Jure etiam nostro judex temerarium litigatorem potest condemnare in litis impensas, quamvis petitae non sint.

XV.

Recte falsi actio constituitur adversus eum, qui adulterinam fecit subscriptionem, etiamsi crimen non possit damnum afferre illi, cujus scripturam reus imitatus sit; dummodo falsum possit aliis nocere personis.

XVI.

Verissime dicit Bonneville, *de l'amélioration de la loi criminelle p.* 76; »Dans la poursuite des malfaiteurs, la générosité, c'est l'injustice, c'est la faiblesse, c'est le privilége, c'est l'impunité! Dès que la loi punit le crime, il faut que le crime soit poursuivi sans cesse ni merci. Tout ce qui fait obstacle à cette fin, est contraire à la raison, et à la justice."

XVII.

Minus approbanda sunt verba, quae legimus apud Guizot, *Histoire Générale de la Civilisation en Europe* p. 118: »Je

ne sais, en thèse générale, s'il est possible de séparer l'idée de l'expiation de celle de peine, et s'il n'y a pas dans toute peine, indépendamment du besoin de provoquer le repentir du coupable, et de détourner ceux, qui pourraient être tentés de le devenir, un secret et impérieux besoin d'expier le tort commis."

XVIII.

Rectissime e contra idem dicit GUIZOT, in op. laud. p. 114, » que pour faire des améliorations dans le gouvernement, il est préférable qu'elles aient lieu par les influences indirectes du peuple, tant que les esprits ne sont pas encore assez avancés, assez mûrs pour que l'action directe leur puisse être remise avec sécurité."

